

2815
FARSÇA-TÜRKÇE LÛGAT
GENCİNEİ GÜFTAR
FERHENGİ ZİYA

Yazan :
ZİYA ŞÖKÜN

I. FASIKUL

F. 160 kuruş

İSTANBUL 1944 — MAARİF MATBAASI

FARŞA - TÜRKE LÜGAT

FARSÇA-TÜRKÇE LÛGAT

GENCİNEİ GÜFTAR
FERHENGİ ZİYA

Yazan :
ZİYA ŞÜKÛN

İSTANBUL 1944 — MAARİF MATBAASI

کتابخانه

فرهنگ ضیا

اهدایی
دکتر حمید نطقی

Garp milletlerinin şark milletlerini, dil ve gelenek bakımından büyük emekle incelemelerine ve bunların sonuçlarını ihtimamla yaymalarına imrenerek bakmamak güçtür. Metin olarak ve sözlük olarak, bu yolda yapılmış neşriyat, başlıbaşına bir büyük kütüphane teşkil eder. Medeniyet münasebeti bakımından, Şark ile alâkamız olduğu halde, bu noktayı henüz arzu ettiğimiz şekilde ele alıp verimli neticelerine ermiş sayılamayız. Bizde, Şarkı ve bilhassa İslâm Şarkını ve onun dillerini çok iyi bilenler vardır. Fakat garph yöntemlerle çalışmaya alışmamış olmaları, onların bu bilgilerini, kapalı kutu içerisinde saklar gibi başkalarının istifadesinden uzak tutmuştur.

Bütün ömrünü öğretime ve Şark bilimine vermiş olan sayın meslekdaşımız Ziya Şükûn, Fars dili için bu türlü emekleri bütün hayatı boyunca sürdürmeye muvaffak olmuştur. Eseri, Farsça öğrenecekler için çok değerli bir müracaat yeri olacaktır. Türk harfleriyle ve inkılâpçı zihniyetimizle komşumuz ve kardeşimiz İranlıları, medeniyetlerinde tanıma imkânını verecek bu ilk eseri, zevkle kütüphanemize veriyorum.

29 - mayıs - 1944

Maarif Vekili

Hasan - Âli YÜCEL

ÖN SÖZ

32 sene önce Üniversiteden başlayarak Galatasaray ve Darüşşafaka'da bugünkü tâbir ile Farsça öğretmenliği ettim. Bu tatlı dilden o kadar zevk aldım ki, bende Farsçadan Türkçeye bir lûgat yazmak isteği belirdi. Fakat eserimi meydana getirmek için birçok güçlüklerle karşılaştım. Başlangıçta me hazlarım tamam değildi. Uzak memleketlerden tedarik etmek için zorluklara uğradım. Senelerden beri aradığım ve ancak son zamanlarda ele geçirerek istifade etmekte olduğum (Ferhengi Reşidi) ile (Baharı Acem) i 1937 de Paris'e seyahatim sırasında İran'ın yüksek ediplerinden (Mirzâ Muhammet hanı Kazvini) nin kütüphanelerinde görmüştüm. Halbuki bir müellifin müracaat edeceği kitaplar göz önünde olmadıkça vaziyeti bir kat daha güçleşir. Vaktiyle açılmasıyla kapanması bir olan kitabevlerindeki memurlar, eserime epeyce yardım etmişlerse de günlerce tetkiki icabeden metinleri çalışma odamda tophyamadığım gibi iğreti olarak alma kolaylığına da kavuşamadığımdan yıllarca kütüphane kütüphane dolaştım. Lûgatleri inceledim.

İstanbulda mevcut lûgatler iki kısımdır. Bir kısmı Farsçadan Farsçaya, bir kısmı Farsçadan Türkçeye.

Bunların başlıcaları şunlardır :

Farsçadan Farsçaya lûgatler

Müellif	Kitabın adı	Tarih
Şemsi Fehrî	Mi'yari Cemalî	754
İbrahim Kivamî Fârûkî	Şerefname	782
Muhammedi Dehlevî	Edatülfudela	812
Mahmut	Ferhengi Mahmudî	916
İbrahim	Ferhengi İbrahimî	1008
Muhammet Kasım (Sürûri)	Mecmeulfürs	1005
Mir Cemalüttin Hüseyin İncuyi		
Şirazi	Ferhengi Cehangîrî	1017
Muhammet Hüseyin ibni Halefi		
Tebrizî	Bürhanı Kâtî	1062
Abdürreşidi Hüseyinî	Ferhengi Reşidî	1094
	Şemsüllüga	1219

Müellif	Kitabın adı	Tarih
Haydarşâh	Heftkulzüm	1230
Muhammet Gıyasüddin	Gıyasüllüga	1242
Muhammet Kerim	Bürhanı Cami	1260
Hidayet	Ferhengi Nâsiri	1286
Seyyit Muhammet Ali	Ferhengi Nizam	1346

Farsçadan Farsçaya istilahlr

Vâreste	Mustalahatı Şuarâ	1152
Bahâr	Bahârî Acem	1180
Muhammet Cilerûdî	Camiüttemsîl	1051
Ali Ârzû	Siracı Hidayet	1147
Huseyn Şah	Hazinetülemsal	

Farsçadan Türkçeye lûgatler

Lutfullahı Halimî	Bahrülgarâip	
»	Sihahulfürs	872
»	Uknûmî Acem	
Hasan İbnî Hüseyin	Şamilüllüga	Fatih zamanında
Şeyh Mahmut	Miftahullüga	897
Rüstem	Vesiletülmekasıt	903
Nimetullah	Nimetullah	947
Mustafa	Camiulfürs	Kanunî devrinde
Muhammet	Deşişe	988
Abdülkâdir	Şehname lûgati	1067
Hasan	Ferhengi Şuuri	1093
Muhteşem	Muzhirülüşkâl	1111
Ahmet	Akselereb	1117
Asım	Tıbyânî Nâfi	1212
Izzet Paşa	Kamûsü Fârisi	1330

Yalnız istilahlr

Mirek Muhammet	Nevâdirülemsâl	1040
Riyazi Muhammet	Düstürülamel	1016
Hüsâmi	Tuhfetülemsâl	1082
İbrahim Halis	Mecmeülemsâl	1143

“Lûtfullahı Halimî”

Lûtfullahı Halimî Farsçayı en iyi bilen lûgat sahiplerinin başında gelir. Onu mehzaları arasında sayan “Mecmeulfürs”, sahibi Muhammet Sürurî Kâşânî ile “Nasırî”, nin “Mecmeulfürs”, ve “Ferhengi Cibangirî”, ye tercih ettiği “Ferhengi Reşîdî”, de bile “Halimî”, den nakiller vardır.

“Bahrülgarâip”, Halimî’nin geniş ölçüde Farsçadan Türkçeye manzum lûgatiyle Farsça manzum aruz, muamîba, mecaz, istiare, şiir sanatları, gramer ve sair bahislerden ibaret olup okuyanların ricası üzerine yine kendi tarafından tercüme ve izah edilmiş, lûgatler hece harfleri sırasınca dizilmiştir. Manzum lûgat kısmından yalnız masterlar Enderun Kütüphanesinin 1898 numarasında, büyük bir kısım da Süleymaniye kütüphanesinin 871 numarasındadır. 19 büyük kıta isimlere dairdir. Yalnız yedinci kıta tercii bend tarzında olup yüzbeş beyittir. Dil Kurumunca taranılması gereken asıl budur.

FERHENGİ ZİYA

Durmaksızın yıllarca emek vererek on sekiz bin lûgati bir araya tophyan, Farsçadan Türkçeye yazılmış bir lûgattir ki 35 sene önce yazıp bastırdığım (Gencineî Güftar) adlı küçük gramer ve seçme eserler bunun başlığı demek olduğundan yine o adı taşımaktadır. İçinde geçen lûgatlerin, ne mânada ve nerelerde kullanıldıklarını göstermek için lûgat kitaplarından aldığım manzum misallerle eski ve yeni değerli İran şairlerinin taradığım divanlarından seçtiğim ve hepsini dilimize çevirdiğim beyitlerin sayısı ise on bini aşmıştır.

Kıymetli Maarif Vekilimizin Üniversite Şark Dilleri Öğretimi için lûgatimi uygun görmesi benim için bir şereftir. Yurdumuzun Üniversite gençlerini ilgilendirirse ne mutlu.

Sayfa	Madde	Yanlış	Doğru
64	آغوش	agoş, agosten	âğuş, âğuşiden
70	آگش	âgış	kış
71	آگند	agen	âgin
73	آلاله	âllâle	brozâkır
83	آوار	kimse	kimse, şey
83	آوار	الان	ummak
87	آولیدن	ummamak	(k.)
89	آهنگش	güneş	güneş gibi güzel
100	ابره	örtmüş	örtü örtmüş
101	ابره	örtü ile	örtü
101	ابره	taçın	tarçın
108	ادویه کرم	taçın	دوده
108	ادیان	sahibin	rabbın
108	ادیان	gün	gürün
113	اوزنیتون	ümüz	ürmüz
117	ارمن	eren yebij	eren bij
118	ارمن	نیزامی	نیزامی
119	از	Nizâmi	Hulis
120	از	Saba	Saba
120	از بوسه برون آوردن	sabah	سوز
120	ازدق	جوایز	جوایز
124	از راه خا بر داشتن	sıçamak	سیچاماک
125	از زبان جستن	varlığı	varı
126	از گره رفتن	ezher	ezkem
126	از هم رفتن	ازد	اندازد
127	ازین دست	سج	سج
127	ازدها	ejnek	cjeng
127	ازنگ	ژانگ، ازنگ	ژانگ، ازنگ
127	ازنگ	ferzin	ferzin
128	اسب	برآشف اوسن واسفندبار	برآشف اوسن واسفندبار
128	اسب افکن	جوایز	جوایز
128	اسبول	ازانکه	ازانکه
128	اسپاناج	dan üstaya kadar Farsça ile Türkçe kelimelerin aralarındaki	dan üstaya kadar Farsça ile Türkçe kelimelerin aralarındaki
129	اسپاناج	tireler müsavi işaretli olacaktır.	tireler müsavi işaretli olacaktır.
131	اسپندرک	gözlerimin	güzellerimin
140	اسفرنگ	isfereng	isfereng
147	اشک معین	اشک معین	اشک معین
154	افولیدن	afsun ve hile	afsun ve hile
156	افسون	elf ezba nedanisten (k.)	elf ezba nedanisten
162	الفاختن	سج	سج
163	الف با نداشتن	الف کشد	الف کشد
163	الف برخاک	درد	درد
166	اماره	doldurulmuş enbardeki	doldurulmuş enbardeki
168	انباردن	نیزامی	نیزامی
170	انبوه	برنگان	برنگان
172	انجمن	برنگان	برنگان

Sayfa	Madde	Yanlış	Doğru
172	انجمن	برنگان	برنگان
172	انجمن	برنگان	برنگان
176	انجام	انجام	انجام
177	اندواز	اندواز	اندواز
190	انگشت	انگشت	انگشت
192	انگور	انگور	انگور
192	انگشت	انگشت	انگشت

Bunlardan başka (ک) olmuş, birkaç nokta yanlış da kalmıştır.

Ferhengi Ziya'daki kısaltmalar

Kitapların adı	Şairin adı	
Edatülfudalâ	Edât	Ebüshâkî Şirâzî
Bürhanı katı'	Bürhan	Kemâli İsfahânî
Bürhanı Camî'	Câmî'	Kemâli Hucendî
Şemsüllüğa	Şems	Husrevî Dehlevî
Gıyaşüllüğa	Gıyaş	Şemsî Fehrî
Heftkulzüm	Kulzüm	Nâsırî Husrev
Ferhengi Cihangirî	Cihangirî	
" Reşidî	Reşidî	
" Nasırî	Nasırî	
" Nizam	Nizam	

Oraya bak	(ba.)
Kinaye	(k.)
Muhaffefi	(muh.)
İsmi fail muhaffefi vasfı terkibi	(isfa. muh. vas.)
Arapça	(ar.)
Konuşma	(ko.)

Bir kısım arap harflerinin Ferhengi Ziya'daki şekilleri

ث	ح	خ	ذ	ص	ض	ط	ظ	ع	غ	ق	س	هـ	ا
ṯ	ḥ	ḫ	ẓ	ṣ	ḍ	ṭ	ẓ	ʿ	ġ	q	s	h	ā

Huvab Huviş gibi kelimeler Farsçada (u) ile (â) arasında bir hare-ke ile okunur.

بسم الله الرحمن الرحيم

(â) آمدن âmeden = gelmek mas-tarından emrihazır

تا چند به ایس روی به پیش آ
مولانا

Ne vakte kadar geri gideceksin ileri gel. (Mevlâna)

Bu kelimenin baz, ber, der gibi kelimelerle birlikte birta-kım mânalara geldiği yerlerin-de görülecektir.

آب (âb) = Su § parlaklık § letafet § taravet § şeref ve itibar

بیش و خسار عرقش تو مهر آتاپ نیست
چشمه خورشید را اگر آتاپ هست این آب قیمت
نظامی

Terlemiş yanağının yanında ayın parıltısı yoktur. Güneşin parıltısı varsa da bu kadar letafeti yoktur. (Nizâmî)

نماد قوت آذر ز صولت آذر
نماد آب ریاحین ز صدمت آبان
جمال الدین

Âzerin saldırmamasından ateşin tesiri, âbânın çarpmasından fes-leğenin taraveti kalmadı. (Cemalüddin)

(â) âzer ve âbân (â.)

چشم گریان بایدت چون طفل خرد
کم خور آن نان را که نان آب تو برد
مولانا

Şana küçük çocuk gibi ağlayıcı göz lâzım; o ekmeği az ye; çün-kü ekmek, yani çok yemek se-nin şeref ve itibarını giderdi. (Mevlâna)

§ tarz, âdet, yol

باز ابر قیصر از هر سوی سر بر می کند
میزد او دو هر چن بر آب دیگر می کند
خسرو

Kara bulut her taraftan baş-göstериyor, yeşilliği her tarafta başka tarzda yetiştiriyor [*]. (Husrev)

هر بخ در هر چن بر آب دیگر می رود
خسرو

Her güzel her çimende başka türlü geziyor (Husrev)

§ Ağustos ayı

بسوزد یشب خرمن ماه را
سوم نوبت تودر ماه آب
آبیرالدین

Senin sam yeline benziyen kor-kun ağustosta geceleyin ayın halesini yakar. (Esirüddin)

Ferhengi Nâsırî sahibi, Horasan şairlerinin âb ile Ceyhun nehrini muradettiklerini ve bu mâna yeni olup lûgat erbabının iltifat etmediklerini Enverfnin şu şiirin-den çıkararak söylüyor.

[*] Burada letafet mânası da yakışır.

سواد نظم مرا گریه بود برآب بند
کنند فخر رشیدی و صابر و عقی
انوری

*Benim nazmımın yazısı yani
manzum eserlerim Horasandan
Ceyhun tarafına geçerse* رشیدی
ادب *Reşidî'î Semerkandî*, سمرقندی
Edip Şâbiri Tirmizî, صابر ترمذی
Am'akı Buhârî; şairler
arasında benim gibi bir şairin
çıkmasıyla öğünürler.

(Enverî)

Civa mânasına da gelir Ş Utan-
gaçtan, su gibi mutedil ve
düzgün giden şeyden, cevahir-
den, menevişli kılıçtan kinaye
olur.

Âb-ı Âbistî (âbîâbisteni) (k.) meni ş
nebatatın yetişip büyümesine
sebebolan su ve yağmur.

آب آتش و نیک، آب آتش زای، آب آتش ساء، آب
آتشناک، آب آتش نغای، آب آتشین، آب آذر آسار
آب آوغوانی، آب شنگرفی

*âbî ateşrenk, âbîateş zây, âbî
ateşsa, âbî ateşnâk, âbî ateşnû-
may, âbî ateşin, âbî azerâsa,
âbî ergavanî, âbî şengerfî*

Ateş renkli su, ateş doğuran su,
ateş gibi su, ateşli su, ateş gös-
teren su, ateşli su, ateş gibi su,
erguvan renkli su, zincifre renkli
su (k.) şarap ile kanlı göz yaşı

ز ناک افسردہ تر از آب سیرگردان ترم صائب
علاج درد من از آب آتش و نیک می آید
صائب

*Şâib! Topraktan daha donuk,
rüzgârdan daha başı dönücü-
yüm. Benim derdime çare şa-
raptan gelir.* (Şâib)

گر باده می نگارم بر من مگر جانا
من خون خورم نه باده من غم کشم نه ساغر
زان آب آذر آسا زانسان همی هراسم
کز آب، سک گزیده شیر سیاه از آذر
نخاکی

*Şarap içmiyorsam bana itiraz
etme, ben kan içerim, şarap
değil; ben gam çekerim kadeh
değil, kudurmuş olan, sudan;
kara aslan, ateşten nasıl kor-
karsa şaraptan öyle korkarım.*
(Hâkânî)

دست ولب در چشمه آتش بشو چون آفتاب
بعد از آن خود را بقلب آب آتشناک زن
صائب

*Elini ve dudağını güneş gibi ateş
çeşmesinde yıka; ondan sonra
kendini şarabın içine at.* (Şâib)

Âb-ı âteşzede (âbî âteşzede) ateşe
vurulmuş su (k.) hararetili göz yaşı.

Âb-ı âteş şüd (âb âteş şüd) = su
ateş oldu (k.) durgun olan şey
harekete geldi.

Âbâd (âbâd) = mamur, şen

جز بوی روانه غم چنانکه مرغ دم
جغد از آن نیست که در منزل آباد رود
جای

*Gönlüm kusu keder virane-
sinden başka tarafta yerleşmez.
Baykuş bayındır yere gidenler-
den değildir* (Camî)

Ş Aferin ve tahsin.

در جاره آن عروس دلشاد
آباد بر آن که گفت آباد
نظامی

*O gönlü ferahlı gelinin cilvesi-
ni beğenene aferin.* (Nizâmî)

« اکنون بیا شاد آمدی خندان و آباد آمدی »
مولانا

*Şimdi gel; şad ve handân gel-
din; hoş geldin.* (Mevlânâ)

آبادان (âbâdan) = bayındır, şen.

خانه آبادان درون باید، نه بیرون زونگار
مرد عارف اندوخته را گو برون ویرانه باش
سعدی

*Evin içerisi bayındır olmalı;
dışarıyı yaldızlı değil. Kalbi
uyanık olan kimsenin görünüşü
viran oluversin.* Sa'dî

نقشت آن که همه اهل عقل متفقد
که بی وجود تو عالم نباشد آبادان
کمال

*İlk olarak şunu söylüyeyim ki
sen var olmadıkça âlemin ba-
yındır olmayacağına bütün akıl
şahipleri müttetiktiler.* (Kemal)

آبادانیدن (âbâdâniden) = bayın-
dır etmek, şenlendirmek. Ş
öğmek ve beğenmek.

آبار (âbâr) = yanmış kurşun; kim-
yada evveli kibriti üsrüp denilen
cisim. Âmar ve âvar gibi hesap
defteri mânasına da gelir. (Nâzîkî)
Âbârgîr: Muhasebeci.

آبافت (âbâft) = Bir nevi kalın ve
kuvvetli kumaş.

آبان (âbân) = Şemsî senenin se-
kizinci ayı.

روز از دزدان و شرابست
آباد برانکه او خراشت
امیر معزی

*Gündüz ferahlanmağa ve şarap
içmeğe yaraşır. Tahsin o kimseye
ki bitkin sarhoştur.* (Emir Mâizzî)
Ş Kâbei muazzama

فرستاد پس گردگار از بهشت
بدست مروض خجسته مرشت
زباتون یک پاره اهل قام
درویشان بدان خانه آباد نام
اسدی

*Sonra, Cenabîhak aslı mübarek
meleğin eliyle cennetten âbâd
namındaki o beyti muazzama
lâl renkli parlak bir yakut par-
çası gönderdi.* (Esedî)

Ş Sahara: şemsâbâd, harabâbâd
gibi tâbirlerde çokluk ve ma-
hallilik bu mânadan alınmıştır.

گر اهل معرفت دل در آخرت بندی
نه در خرابه دنیا که عفت آبادست
سعدی

*Eğer marifet ehli isen ahirete
gönül bağlarsın; mihnetâbât-
olan dünya harabesine değil.*
Sa'dî

دل سه هرگز ندیده ام شادش
شاید او خوانده ام غم آبادش
شاعر

*Hiçbir vakit ferahlı görmedi-
ğim gönlüme gam ocağı dersem
yeridir.* Şâir

Kadim Farşların itikadınca ken-
dilerine en evvel gelen pey-
gamberdir; (Minâbâd) da
derler; ümmetine (Âbâ-
diyan), kitabına (Desa-
tir) denilir.

Güzel ve hoş, beğenilmiş.

گرچه در غربت زنی آبی شکسته خاطر
زاتش خاطر بابان شیران آوردهام.
خاقانی

Her ne kadar gurbette saygı, ka-
zanamadığıma üzülyorsam da
ateşli karihamdan sonbaharda
fesleğen meydana getirmişim.

(Hakânî)

(Abanmân) da derler.

«آب انگور بیازد که آبانماهست
منوچهری

Şarap getiriniz ki âbanmâhtır.
(Minûcihrî)

Her Şemşî ayın onuncu günü:
Şemşî ayların birinci gününden
nihayetine kadar olan günlerin
maddei mahsusalarında beyan
olunacakları ve hile Farsçada
ayrı ayrı isimleri vardır. Çünkü
Eski İran takviminde ay, haf-
taya bölünmüş değildi. Bun-
lardan on ikisinin ismi, içinde
bulundukları on iki ayın isimle-
riyle bir olduğundan, o günler
eski ateşe tapan İranlılarca mu-
kaddes sayılıp ziyafetler tertip
ve bayram edilirdi.

آبان ماهست و روز آبان
خرم کردن باب روز چان
مسعود

Âban ayı ve âban günüdür.
Şarapla ruhu tazeliyecek za-
mandır.
(Mes'ud)

İranın ateşe tapanlarına göre
demir madeni üzerine memur
itikadedilen meleğin ismi olup
bu aya ve güne ait işleri idare
eder sayılırdı.

آبانگاه (âbangâh) = Ferververdi-
nin onuncu günü ferverdini (ba.)

آبانماه (âbanmâh) = aban (ba.)

آب از جگر نجشیدن (âb' ez-ciger
bağışiden) = ciğerden su ba-
ğışlamak (k.) kendi malından
ihsan etmek.

آب از دهن نخل چیدن (âb ez-de-
heni gül çiden) = (k.) sevgili,
söz söylemek ş gülden çiğ dam-
lamak.

آب از سر گذشتن (âb' ezser gül-
zesten) = Su baştan geçmek (k.)
iş işten geçmek, tehlikeye uğ-
ramak.

«من دست و پا کاپ از میرگذشت»
سعدی

Çabalama; çünkü iş işten geçti.
(Sa'dî)

غش رویای بی پایان و مارادستگیری نیست
گذشت آب از سرت سلمان چه پای دست و پای زدن
سلمان

Onun gamı nihayetsiz bir de-
nizdir. Bizim de elimizden tutan
yoktur. Selman! tehlike görün-
dü, ne duruyorsun; çalış, çabala.
(Selman)

آب انگور (âbi engür) = üzüm
suyu; şarap.

آب باد رنگ (âbî bâde reng) =
(k.) Kanlı göz yaşı.

آب باران (âbî bâran) = Kâbil ci-
varında lâtif bir mevki.

اگرچه جای خوش کابل آب بارانست
بهشت روی زمین خواجه سهارانست
شاعر

Her ne kadar Âbîbâran Kâbilin
güzel bir mevkiî ise de huvaçei
seyaran yeryüzünün cennetidir.
(Şa'ir)

Huvaceiseyaran (ba.)

آب بدست کسی ریختن (âb' bedes-
ti kesî rihten) = (k.) Bir kim-
seye hizmet etmek.

بیازاهد که در ساغر شرابی هست زندان مرا
که کوثر آب نتواند بدست تالداو برزد
سليم

Sofu; gel, kadehte rintlerin
bir şarabı var ki Keuser onun
asmaştın eline su dökemez:
ona hizmetkâr olamaz. (Selim)

بدین ترکی که دارد شمع مهتاب
نیارد و بتیق بردست من آب
نظای

Ay bu kadar güzelliğiyle benim
elime su dökemez. (Nizâmî)
Âb bepâyî kesi rihten) de denir.

در جامش یکم خاطر دادم
میدانسانهان از دنگون آهیدم
چون طامس زده و زینت آیدایش
چون قوطه بگرد کرتش گزیدم
باز

Hamamda onu istediğim gibi
gördüm. Bakışından gizli güz

lâtuf sezdîm. Gözümünden ayağına
tas gibi su dök-tüm: hizmet et-
tim. Peştamal gibi belinin etra-
fına dolandım. (Baķır)

باغیان بجا نمی برزد بپای تان آب
دختری دارو که عقل و هوش از سر می برد
مخلص

Bağcı asmaya beyhude hizmet
etmiyor; asmanın bir kızı var-
dır ki insanın aklını başından
aktır. (Muhlis)

Şarabın bir adı da (dühr) duh-
terirez) dir.

آب بر آتش ریختن، آب بر آتش زدن
(âb' berâtes rihten âb' ber
âtes zeden) = Ateş üstüne su
dökmek, vurmak (k.) karışıklığı
teskin etmek.

آبی بر آتش ما هیچ کس نزد
هر چند پیش عزم و بیگانه سوختیم
فغانی

Her ne kadar yakınımız ve ya-
bancımız yanında yanıp yakıl-
dıksa da hiçbirisi ıstırabımızı
dindirmedir. (Fığânî)

ساقی! سیتن چه خسی، خیز
آب شادی بر آتش غم، دیز
بوسه بر کنار ساغر نه
بس بگردان شراب زهر آمیز
سعدی

Gümüş tenli sâki! ne yatıyor-
sun? kalk neşe suyunu gam
ateşine dök. Kadehir kenarını
öp sonra zehirli şarabı dolaştır.
(Sa'dî)

آب بر آینه ریختن، زدن
(âb' ber âyîne rihten, zeden) = Ayna
üstüne su dökmek, su vurmak:

Sefere gidecek kimsenin selâmetle avdet etmesi için ayna üstüne birkaç yeşil yaprak koyup üzerine su dökmek âdetmiş.

دیده را برکنم از آینه چو رفتی ز برم
در نقای سفری آب بر آینه زند
نظام

Sen yanımdan ayrılalı ağlayıp duruyorum nitekim yolcunun arkasından aynaya su serperler. (Nizâm)

Şair gözü aynaya, göz yaşını suya benzetmiştir. (گر یستن آینه چشم نکردن آینه), (grîsteni âyine), (آینه ازری), (çesm terkerdeni âyine), (آینه دامن), (âyine ezpey dâšten), (آینه ازری), (ezpey rihten) de bu mânâyadır.

آب برنده (âbî bürrende) = Hazmettirici, sindirici su.

آب بروی کار آوردن (âb' beruyi kâr averden) (k.) İşe şeref, imtiyaz vermek ş murada erdirmek.

تا چند خون دل خورم، کوساقی جان پرورم
زین آتشین آورد، آبی بروی کار خود
جای

Ne vakte kadar yüreğimin kanını içeyim: kederleneyim can besliyen sâkim nerede? şu ateşin şarap ile beni dileğime kavuştursun. (Câmi)

آب ز کرم بروی کار آوردی
وز موج فراغم بکنار آوردی
جای

Kereminle beni muraduma eriş-tirdin, ayrılık dalgasından selâmet kıyısına getirdin. (Câmi)

خاک چندرا سه ز شیراز کم نهید
آورد بر و گار تو آبی بروی کار
خجندی

Şirazdan aşağı saydıkları Hocend toprağı senin zamanında yücelir. (Hocendi)

آب بر یسنان بستن (âb' berisman besten) = Suyu ipe bağlamak (k.) olamayacak şeyler arkasından koşmak.

بطول فکر نتوان جمع کردن مال دنیا را
چرا بیسوده باید آبرایا بار یسنان بستن
مخلص

Uzun düşünceler ile dünya malını toplamak mümkün değildir. haksız yere olmayacak şeylerle niçin uğraşmalı. (Muhtlis)

آب برین (âb berin) = Nehir kenarlarında altı oyuk yere denir ki oradan su fışkırır ve sızar.

آب بز رهشتن (âb' bezir hiştin) = Alta su salıvermek (k.) aldatmak, hile etmek.

بجای تحسید عذاب دلیر
که آبی توان هشتن او را بزیر
نظامی

Cesur karakuş aldatılacak yerde uyamaz. (Nizâmî)

آب بسته (âbî beste) = Donmuş su, buz, dolu (k.) şişe ve billûr.

آتش تر بر آب بسته فکن
بکوه از باده گردد غم نشان
مناقی

Şarabı kadehe dök. Hele bir kere şarap ile keder tozunu yatıştır. (Hakani)

آب بقا (âbî beka) = Âbî hayat (ba.)

آب بن (âbî būn) = Eski ceviz ağaçlarından çıkarılan yapışkan bir madde.

آب بی لجام (âbî bîlcam) (k.) İkbâl ve saadet.

می کند کار شراب تلخ بی لجام
این ستن از مسق ارباب دولت روشدست
سایب

İkbâl ve saadet acı şarabın tesirini gösterir. Bu hakikat gûksek mevkidekilerin sarhoşça hareketleriyle anlaşılır. (Şaîp)

آب بی لجام خوردن (âbî bîlcam horden) = Dizginsiz su içmek (k.) hür ve serbest olmak, kendi fikrine göre hareket etmek, kimseye muhtacolmamak. (âbî bîlcam horden) de denilir.

همیشه تافرس بد لگام امان چرخ
خورد ز چشمه خورشید آب بی الفسار
بدای

Feleğin hırçın beyaz atı güneşin çeşmesinden serbestçe su içtikçe yani felek güneşten aydınlandıkça. (Bedîî)

آب پشته (âbî püşt) = Meni (ar.) nutfе ş murdar ilik.

آب پیکران (âb' peykeran) Lâtif suhatlılar (k.) yıldızlar.

آب تابه (âb'tabe) = Su ısıtılacak kab ş bahçe sulanacak kova.

آب تاختن (âb'tâhten) = İşemek.

ز قلب آن چنان سوی دشمن تاخت
که از حول او شیرتر آب تاخت
رودکی

Ordunun ortasından düşman tarafına öyle hücum etti ki erkek aslan onun korkusundan işedi. (Rodekî)

آب تبرستان (âbî teberistan) = Taberistan yahut Mazenderan denilen bir dağ tepesinde bir pınardır. Gûya bir kimse o suya hitaben dur, diye bağırsa durur; ak derse akarmış.

همچو آب تبرستان شده اشک دیده
جریان و سکون با سخن بارشود
ابوالمعالی

Göz yaşı Taberistan pınarına döndü. Akması ve durması yârın emriyledir. (Ebülma'ânî)

آب تبریه (âbî teberiyye) = Suriyede Taberiye ismindeki kasabada bir pınar olup gûya bunun da suyu yedi sene akar, yedi sene kesilirmiş. (Bugün kireç taşlı arazide tesadûf edilen mütekatti «voklüz» kaynaklardan olması ihtimali vardır).

آب تلخ (âbi telh) = Acı su (k.)
şarap Şâşkın göz yaşı. (آشک تلخ)
Eşki telh), (گللاب تلخ) Gülâbi telh)
de derler.

بدین افسانه شرطت اشک واندن
گللابی تلخ بر شیرین فشاندن
نظامی

Bu vakaya ağlamak, Şirin'in
vefatına acı bir gül suyu yani
göz yaşı dökmek lâzımdır.

(Nizâmî)

آبیتین (âbitin, abtin) = Feridun'un
babası.

« قاتل ضحاک کیست جز پسر آبتین »
خاقانی

Dahhakın katili Feridundan
başka kimdir? (Hakani)

خوردیم از آن می که جز او نیست یادگار
مارا زدودگار نیامان آبتین
قائمی

O şaraptan içtik ki Abti'nin
eccadı zamanından bize başka
yadigâr kalmamıştır. (Kaânî)

آبجامة (âbcâme) = Su içmeğe
mahsus kablâr.

زمنم لطف آبجامة اوست
کعبه اهل فضل خامة اوست
سنائی

Onun kadehi lûtf zemzemi,
kalemi, fazilet sahiplerinin kıb-
lesidir. (Senâî)

آب جاویدان (âbi câvidan) = Abi
hayat (ba.).

مریض مضمون رنگین نعمت الوان ماست
معنی تر در حقیقت آب جاویدان ماست
تأثیر

Bütün rengin mazmunlar bizim
türli türli nimetlerimizdir. Te-
rû taze mâna hakikatte bizim
âbi hayatımızdır. (Te'sir)

آب چرا (âb çera) = Kahvaltı.

آب چین (âb' çin) = Ölü havlusu.

ندارم بمرک آبچین و کفن
فردوسی

Öldüğüm zaman haevl üe kefe-
nim yoktur (Firdavsi)

«Âbçin mutlak havludur. Cihan-
girinin zannı gibi ölüye mahsus
değildir. O kullanıldığı yere
bakarak öyle zannetmiştir».

(Resîdî)

آب حرام (âbi haram) = (k.) Şa-
rap Ş dünya devleti Ş meni.

زخم مردیش آب حیا رفته است بی شبهه
هر آنکو مادوش آب حرامی در شکم دارد
فوق زدی

Anasın karnında "gayri meşru"
meni bulunan kimsenin mertlik
gözünden utanma suyu silin-
miştir. (Fevki-i Yazdî)

آب حسرت (âbi hasret) = (k.)
İhtiyak göz yaşı, ümitsizlik göz
yaşı.

دردمان غنچه از لعل تو آب حسرتست
لیک بداند مردم قطره شبنم دو
هلالی

Çoğunun ağzında senin lâlin-
den ihtiyak, göz yaşı vardır;
fakat halk, üzerinde çiğ dam-
lası var sanırlar. (Hitâlî)

آب حیات، آب حیوان، آب خضر

(âbi hayat, âbi hayvan, âbi
hiz'r) = Yeri bilinmeyen bir
pınardır. Ondan içen uzun öm-
re yahut sonsuz yaşayışa ka-
vuşurmuş. Edebiyat lisanında sâf
ve lâtif sözle şaraptan, güzeler-
lerin ağır ve dudaklarından,
tasavvuf ehli nazarında hakiki
aşk ve ilmi ledünniden kinayedir.

ای آب حیات منمن اندر لب تو
نگذار که بوسد لب ساغر لب تو
خیام

Ey dudağında abihayat gizlenen!
Kadeh kenarının; dudağını öp-
mesine müsaade etme. (Hayyam)

دو کائناتو مرغیپ منمن
دولفظ تو آب خضر مدغم
کمال

Senin kaleminde sırrı gayp giz-
lidir. İlmî ledünni senin söz-
nün içindedir. (Kemal)

آب خاطر (âbi hâtur) = Fikrin
saffeti, düşüncenin temizliği ve
sadeliği.

آب حجت (âbi haclet) = (k.) Utan-
ma teri.

آب خرابات (âbi harabat) = (k.)
şarap

آب هست (âb hest) = Bozulmuş,
hışırılmış kavun, karpuz ve
sair meyveler.

روی ایشان هست نازیبا و کست
زرد و در چین چون ترنج آب هست
علی فرقدی

Onların yüzü yakışsız ve çir-
kindir. Hışırılmış turunc gibi
sarı ve buruşuktur (Aliyi Ferkadî)

آب خشک (âbi huşk) = Kuru su
(k.) şişe, billûr kadeh, surahi.

باده در جام آبگینه شهر
راست چون آب خشک و آتش تر
نظامی

Mayası elmas olan kadehte şa-
rap, tamamen kuru su ile ya-
aş ateşin birlikte bulunması gi-
bidir. (Nizâmî)

سرد شده اساق خیز و آتشی بر کن
آب خشک را پیش از بروز آتش تو کن
هدایت

Sâki! hava soğudu. Kalk ve
ateşi yak; şişeyi ortaya koy
şarapla doldur. (Hidayet)

آب حفه (âbi hufte) = Âbıbeste
(ba.) Ş (k.) kılıç.

آبجو، آبجوشت (âbhö, âbhöst)
= Ada.

گوئی که هست مردم چشمم چو آبجو
یا همچو ماهیست که دارد با آبجو
عمق

Gözümün bebeğini ada; yahut
su ile ülfet etmiş balık sanırsın.
(Amî'ak)

آبجو، آبجوشت، آبجوشت
(âb-
huver, âbhuver, âbişhu-
ver) = Su içilecek bardak,
maşraba.

درخت ای زودسیر خون جگری خودم
آتشه یجز من که دید آفتوروش آتشین
خاقانی

Ey çabuk giden sevgilim! ayrılığının tasasıyle ciğerimin kanını içiyorum: müteessir oluyorum benden başka maşrabası ateşli olan susuzu kim gördü?
(Hakani)

§ İnsan ve sair hayvanların ırmak ve göl kenarında su içecekleri mevzi, savat (ar.) (menhel).

کبرک وشاهین بهم آیند سوی آیشخور
کمال

Keklik ile şahin savata birlikte gelirler.
(Kemal)

§ Kismet, nasip.
خواست دلم تا که بسجد رود
آبخوروش جانب میخانه برد
قطران

Gönlüm mesçide kadar gitmek istedi. Kismeti onu meyhane cihetine götürdü.
(Katran)

آبخوردش ازین جهان برخاست
خاقانی

Onun bu dünyadan kismetini keşildi.
(Hakani)

بخت بد تا یکجا می برد آیشخورما
حافظ

Bahtsızlık bakalım nasibimizi nereye kadar götürcek. (Hafiz)
(آبخوروش) den değişmedir.

(آبخور); durmak mânâsına da gelir.

دوران خاک یک ماء کرد آبخورد
سای

Orada bir ay durdu. (Nizami)

بودان زمین زادی از مادرت
هر آنجا بد آرام و آیشخور
اسدی

Annenden Türkistanda doğdun hem orada kalmış ve yerleşmiştin.
(Esedi)

(آبخور) su içici mânâsına vasfı terkibidir.

آب حیز (âb hîz) = Pek yükselen su dalgası.

اندون آبخیز ، نوح نوبی
اوحدی

Bu yüksek dalgada Nuh sensin.
(Evhadî)

§ Azıcık kazmakla su çıkan yer.

آب دادن (âb dâden) = su vermek, tavlama, cilâ vermek.

آبچ دادم سوزن مرغان بآه آتشین
تا توام بی تو چشم از هر دو عالم دوختن
عصمت

Seni görmedikçe her iki âlemden gözümü dikebilmek yani sarf-nazar etmek için kirpiklerim iğnesine ateşli ah ile cilâ verdim
(İsmet)

آبدار (âbdâr) = Parlak, lâtif, sulu, taze. Meyvaya, kılıca, cevahir ve benzerlerine sıfat olur. (میوه آبدار) sulu ve lâtif meyva. (شمشیر آبدار) suyu iyi verilmiş, me-nevişli kılıç. (دُرری آبدار) parlak inci.

بودم گل آردار در دست
بآمد و برگهاش بشکست
نظامی

Elimde taze bir gül vardı; rüz-gâr geldi, yapraklarını dökdü.
(Nizami)

عروس ملک کسی در کنار گورد تنگ
که بوسه بر لب شمشیر آبدار دهد
ظهیر

Zağlı kılıcın kenarını öpebilecek adam mülk ve saltanat gelinini sımsıkı kucağında tutabilir.
(Zahir)

Cemiyet ve şeref sahibi.

«بزدش آردار خواهد کرد»
سنائی

Cenabihak onu cemiyet ve şeref sahibi edecek.
(Senaî)

§ Hurma lifine benzer bir nevi nebat.

آبدان (âbdan) = Göl § su kabı: âbirindeki edatı zarftır.

آب از آن جو صدی کرده است شمشیری
ماهی آسا هیچ آب از آبدان کس نخورد
خاقانی

Susadığım zaman sedef gibi yağmur ara; kimsenin kabından balık gibi su içme: matlubunu Haktan iste başkasından yar-dım bekleme.
(Hakani)

§ Mesane. Türkçesi sidik kavuğu § âbâdan (muḥ.) Âbâdan (ba.)

شای زآبدانی عالم کنار کرد
شای

§ Sâni, âlemin âbadanlığından uzaklaştı.
(Şani)

آب در چشم ندارد (âb' der çeşm ne-dared) = Cigerde su tutmaz (k.) yoksul, kudretsiz, perişan.

در جگر گرچه مرا زانش فقر آب نماند
لیله بریست کف راد تو بر زاب زلال
ابن سینا

Fakirlik ateşi içinde yanıyor-sam da senin cömert avucun tatlı su dolu bir denizdir.
(İbnî Yemin)

بالنکه آب در جگرم نیست ، هر شبی
باشد خیال روی توام میسمان چشم
سلیمان

O kadar yoksulluk ve perişanlığımı her gece senin yüzünün hayali gözüme misafir olur.
(Selman)

(âb) yerine (âh) ile de bu mânâyadır.
(âb derciğer daştın) = varlıklı olmak.

آب درجوی نیست (âb' dercüyî tüst) = su, senin ırmagındadır (k.) mesutsun ve talihlisin.

آب درجوی داشتن (âb dercüy düştin) = ırmakta su tutmak (k.) mesut ve talihli olmak.

هنوزم آب درجوی جوانیست
نظامی

Henüz gençlikle bahtiyarım.
(Nizami)

(âb dercüy neman-den) (k.) = bedbaht olmak.

آب در چشم ندارد (âb' der çeşm ne-dared) = Gözde su tutmaz (k.) hayâsız.

آب در چیزی کردن (âb der çizi ker-den) = Bir şeye su koymak (k.) hile etmek.

آبِ دَرْدَه‌هَانِ آمَدَن (**âb derdehan âmeden**) = Ağza su gelmek (k.) ağız sulanmak ve imrenmek.

چو دید طلعت خشم ترش لغایت را
نیام تیغ تر آب دردهان آمد
کمال

Ekşi suratlı düşmanın yüzünü
görünce kılıcının kınının ağzı
sulandı. (Kemal)

آبِ دَرْشَکَرِ دَاشْتَن (**âb derşeker dâšten**) = (k.) Erimek, zayıflayıp bitmek.

آبِ دَرْهَآوَنِ سُوْدَن, **آبِ دَرْهَآوَنِ**

آبِ دَرْهَآوَنِ سُوْدَن (**ab derhaven süden, ab der haven köften**) = Havanda su ezmek, havanda su dövmek (k.) faidesiz işle uğraşmak.

زان چه این را که همی بادینم همی است
زین چه آن را که همی آب بهاون همی سود
یعنی

Onun daima hep faidesiz işle
meşgul olmasından buna; bu-
nun boyuna hep beyhude işle
uğraşmasından ona ne. (Yağmâ)

آبِ دُرْد (**âbi düzd**) = Yeryüzün-
deki suları aşağı tabakaya doğ-
ru akıtan yeraltında gizli bir
nevi su yoludur Ş dibinde de-
likleri bulunan ağız dar bir nevi
kaba da denir. Abdüzdek şirine

آبْدَسْت (**âbdest**) = abdest (ar.)
Vužu' Ş-el yıkanacak su Ş ahlâkı
temiz sofu Ş eli çabuk iyi san-
atkâr.

چنان درکار بودش آید-
که برآب از لطافت نقش-
انطای

İşinde okadar mahirdi ki suya
lâtif nakışlar yapardı. (Nizâmî)

آبْدَسْتَان، آبْدَسْتَان، آبْدَسْتَان (**âb-
destan, âbdestdan, âbdes-
dan**) = İbrik.

طشت زرین و آبدستان خواست بازوی شهریار را برآست
نیش بگرفت و گرفت (عز علی) این چنین دست را که یار دست
مناقی

Altın leğen ve ibrik istedi; pa-
dişahın kolunu bağladı; neşteri
tuttu ve "Bana ağır geliyor,"
böyle eli kim incidebilir, dedi.
(Hakani)

آبِ دُمْدَار (**âbi dümdar**) = Güneş,
rüzgâr görmiyen sudur ki içil-
mesi şişkinlik verir (Reşidi).

آبْدَنْدَان (**âbdendan**) = Şaşkın,
mağlup, âciz.

دشمن باتو اگر نرد عداوت باز
آبدندان تر ازوکس نتوان دید بیاز
اموری

Eğer düşmanın seninle adavet
tavlası: oyunu oynarsa ondan
daha şaşkın kimse görülemez,
oyna. (Enveri)

گرچه گزدم آبدندان دردهان حاسدان
لیک همچون عاک روی بوی خوش آبدنمن
لطیف

Her ne kadar hasededenlerin
ağzında düşkün ve itibarsız ol-
dumsa da sakız ağızda çiğ-
nendikçe hoş koku çıktığı gibi
onlar beni ağızlarına aldıkça
güzel kokum yani meziyyetimin
meydana çıkar. (Latîfi)

Terkip halindeki mânası su diş-
li yani dişleri su gibi sallanır
demektir ki, küçük çocuklar ve
ihtiyarlar da aciz nişanesidir Ş bir
nevi lâtif armut ve nar Ş elma-
siye yahut başka bir nevi tatlı.

چون چغندر توی ممکن نمی بیند شویاب
سخت ازوی آرزوی آبدندان مضحکست
شغالی

Zavallı Nev'i pancarı rüyasında
görmezken onun lâtif armut
ve nar yahut elmasiye istemesi
çok gülünçtür [*]. (Şifai)

Ş Dişlerin temizliği ve parlaklığı:
Bu mânaya göre banın hareketi
esre olmak lâzım gelir. (داوسته)
vareste) zayıf ve nahif mânası-
na da yazmıştır.

زهی بیزد کمال تو نرم شانه سپهر
خمی به پیش زبان تو آبدندان تیغ
طالب

Senin kemalinin yanında felek
ne kadar kudretsizdir. Senin

[*] Bir lügatte şöyle görülmüştür: Mutlak
lâtif meyva mânasındır. Yani nezaket ve sulu-
luğundan dişle dokunmayan ve çabuk eriyen
her meyvadır. Bundan dolayı saflığı sebe-
biyle çabuk aldanan kimselere (آبدندان) derler.
harifî ab dendan) derler.

lisanının huzurunda kılıç ne
kadar cılızdır. (Tâlib)

آبِ دَدَسْت (**âbdihdest**) = Yük-
sek mevkie şeref veren. (k.)
Cenabı Peygamber Ş meclisin
büyüğü.

آبِ زُرْف (**âbzürüft**) = Hışırılan-
mış, ekşimiş karpuz ve kavun
gibi şeyler: Abpezirüft (muğ.)

چون آبدرفت روی زشتش
چندین عفن و ترش چراغ
حکیم طرطری

Önün çirkin yüzü hışır karpuz
gibi bu kadar bozuk ve ekşi
niçin oldu. (Hakimi Tarfari)

آبِ رَاه، آبِ رَاه (**âbrah, abrahe**)
Şu yolu.

آبِ رَز (**âbirez**) = Üzüm suyu, şa-
rap. Rez (ba.).

آبِ رَفْتَن، آبِ رَفْتَن (**âb reften,**
âb rîhten) = (k.) Hürmet ve
itibarı gailbolması.

آبِ رَفْتَه بَجُو آمَدَن (**âbi refte becü-
âmeden**) = Kesilmiş su tekrar
ırmağa gelmek (k.) itibarın av-
ıdet etmesi. Gaybedilen şeyin
tekrar ele geçmesi.

تشته ترمیم که منتظر نگردد
ورنه باز آید آب رفته بجو
سعدی

*Susamış, korkarım ki susuzluk-
tan ölü. Yoksa kesilmiş su
ırmağa tekrar gelir.* (Sa'di)

با خیال لب و آن عارض نازک در چشم
آب دولت همراه باز بجو آمده بود
خجندی

*O dudağın ve nazik yüzün göz-
deki hayaliyle hepsi tekrar me-
sud olmuşlardı.* (Hocendî)

بجوی رفته باز آورد آبش
وزان شد تازه گلزار جایش

*Onun tazeliğini geri verdiği için
güzelliği güzları tazelendi.*

(Cami)

*آب رُکْنَابَد (âbı rüknâbad) = Şi-
razda Allahüekber Dağında tath
ve sinirici bir sudur ki, (Rük-
nâddin Dilûmî) nin kur-
muş olduğu teşhizat ile şehre
akar.*

دست از دامنم نمی دارد
خاک شیراز و آب رُکْنَابَد
سعدی

*Şiraz toprağı ve Rüknebad su-
yu elini eteğinden çekmiyor:
beni salıvermiyor.* (Sa'di)

آب رَوَان (âbı revan) = Akar su.

بستان عارض او ی آب دیده من
بانی خوشبخت لیکن آب روان ندارد
عماد

*Onun güzü güzel bir bahçedir
çün benîm göz yaşım olmadık-
ça akar suyu yok demektir.*

(Imad)

آب رُو حَرِیدَن (âbrū harîden) = (k.)

Haysiyeti muhafaza için bir şey

vermek suretiyle kendini, yüz-
suyu dökmek ıstırabından kur-
tarmak.

از ختم بغیار ره تو ملک جهانرا
باین متاع قلیل آبروی خویش خریدم
مخلص

*Cihan mülkünü senin yolunun
tozuna feda ettim. Bu, az meta
mukabîlinde haysiyetimi kur-
tardım.* (Mahlis)

*آب رُود (âb rûd) = Sûmbül Ş nilü-
fer çiçeği.*

*آب رُوشَن (âbı rōşen) = Parlak,
duru su Ş (k.) itibar.*

چه آب روشن ازین چرخ نیلگون جویم
که رخ بخون شفق آفتاب می شود
صائب

*Bu lâcivert renkli gökyüzün-
den ne kıymet beklileyim ki,
güneşin yüzünü şafak kaniyle
yıkıyor [*].* (Şa'ib)

آتش روشنشد (آب رُوشَن)
Abeş rōşenest) derler.

*آب رُوی (âbı rūy) = Yüzsuyu (k.)
şeref ve haysiyet. (آب رُوی)
da bu mânayadır. Azer (ba.)*

تا آن افزود و آب دهم کاست
بی نوازی به از مذلت خواست
سعدی

*Ekmeğim arttı, haysiyetim ek-
sildi. Fakirlik, dilenmek zille-
tinden hayırlıdır.* (Sa'di)

[*] Şafak: Güneş doğarken veya batık-
dan sonra ufukta görünen kıvrıklık.

هر آب روی که از ختم زدانش و دین
نثار خاک ره آن نگار خواهم کرد
حافظ

*İlim ve dinden kazandığım her
şerefi o güzelin yolunun topra-
ğına saçacağım: uğruna verece-
ğim Ş seçkin.* (Hafız)

*آب رُوی آب جُوی نِیست (âbı rūy,
âbı cûy nîst) = Yüzsuyu
ırmak suyu değildir: Yüzsü-
yu dökme.*

چند روز دیده ما آبروی
نیست آب روی مردم آب جوی
خجندی

*Bizim gözümüz ne vakte kadar
güzsuyu döksün. İnsanın yüz-
suyu ırmak suyu değildir.*

(Hocendî)

*آب رِز (âbrîz) = Aptesane, gusül-
hane, kullanılmış su dökülecek
çukur. Havruz bunun muharre-
fidir.*

ای بنده لوتهای چرب، خیز
فضله آنرا بچین دو آبریز
مولانا

*Ey yağlı yemekler görmüş kim-
se! Kalk, onun fazlasını hav-
ruzda gör.* (Mevlâna)

İbrik Ş koğa. Hamam tası.

دوستی ز آبریز چرخ بیز
زانکه او گه نمی بود گه بر
مثنوی

*Çarhın koğasından dostluğu
kes; çünkü o, gâh dolu, gâh
boştur.* (Sena'i)

lorik Ş abriz muarrebidir.

*آب رِزَن (âbrîzan) = «Tirmah» in on
üçüncü günü: Nuşîrvan'ın ceddi*

«Nevruz Şah» zamanında uzun
müddet yağmur yağmadığından
kıtık olmuş, «Tirmah» in on üçün-
cü günü yağmağa başlamakla
herkes sevinerek birbirlerine su
velgöl suyu serpmişler ve bugü-
nü bayram ittihaz etmişlerdir.
Acemistanda bu âdet hâlâ cari
imış (âbrîzân) da bu mâ-
nayıdır. (Tirmah) şemsi se-
nenin beşinci ayı.

*آب زَدَن (âbzeden) = Su vurmak
(k.) yumuşak sözlerle bir kimse-
nin öfkelerini yatıştırmak, misa-
firi ağırlamak için kapının önü-
nü yıkamak.*

*آب زَر (âbı zer) = (k.) Altın mah-
lûlû Ş safran suyu Ş altın renkli
şarap.*

*آب زَن (âbzen) = Bir nevi banyo Ş
(âbzenk, absenc) de
derler Ş küçük havuz Ş (k.) yu-
muşak ve lâtif sözle hatırı teselli
eden kimse ve bu mânadan
emrihazır.*

*آب زِنْدَگَنی آب زِنْدَگِی (âbı zin-
değâni âbı zindegi) = Abı-
hayat (ba.)*

ای رشته دمی تو کامرانی کردی
بالعل لبش عیش تنهای کردی
آل و کف او چرخشدن کوتاه نمودی
چون غسل باب زندهگی کردی
کمال

*Ey iplik ! sen çok mesutsun, onun kırmızı dudağıyla gizlice zevk ettin. Abıhayat ile yıkan-
dığın halde onun elinde niçin
hayatın kısaldı.* (Kemal)

عست یادرای رحمت جویبارش متصل
همچو آب زندگی زان نغمه هایش جلفزارش
صائب

*Onun ırmağı rahmet deryasına
ulaştığı için nağmeleri abıhayat
gibi cana can katar.*
(Şa'ib) «Ney hakkında»

آب زه (âbzih) = Su sızıntısı =
zihab.

آب زیرکاه (âbzirikâh) = Saman altın-
dında su (k.) dışından iyi görü-
nüp içinden fena olan kimse,
mürâi. Bu tabiattaki insana lisa-
nımızda saman altından su yürü-
tür ve içinden pazarlıklı derler.

بامهان آبزیرکاه میاش
تاوی بی آبتر زکه نکندند
سنائی

*Büyüklerle karşı saman altından
su yürütmeğe kalkışma ki seni
samandan daha hor görmesin-
ler.* (Senâ'î)

آبسال (âbsal) = Bağ ve bahçe.

همی خنبور باصد آم لالان
بسان بلیل اندو آبسالان
فخرگرگانی

*harb borusu bahçelerde öten bül-
bül gibi daima ah ve vah ile
durmadan inler.* (Fahri'î Güzgâni)

آبست (âbest) = Ağaç kavununun
kabuğu ile ekşisi arasındaki
kısım = (ar.) pihibaleğ (ar.)
(شحم الاترج şahmülütrüc).

**آبست آبسان آبسن آبسه (âbist,
âbistan, âbisten, âbiste) =**
gebe.

درد زه گرج آبستان بود
برجین اشکین زندان بود
مولانا

*Doğum ağrısı gebeye zahmet
ise de yavruya zinaandan kur-
tulmaktır.* (Mevlâna)

آبستی که این همه فرزندان زادوگشت
دیگر که چشم دارد از مهرمادی
سعدی

*“Dünya, bir gebedir ki bu kadar
çocuğu doğurdu ve öldürdü; ar-
tik ondan analık muhabbetini
kim umar.”* (Sa'dî)

آنکه آبستت شب جز آن نژاد
حیله ها و مکرها بادست باد
مولانا

*Gece neye gebe ise onu doğurur
hileler ve aldatmalar boştur
boş.* (Mevlâna)
(âbiste) döl yatağı mâna-
sına da gelir (ar.) rahim.

آبستا (âbista) = Ebista (ba.).

**آبستن فرزند کش (âbisteni fer-
zendküş) =** (k.) Dünya, za-
man.

**آبستن فریادخوان (âbisteni feryâd-
huvan) =** Ut yahut kopuz
(berbet) (ba.)

آبسته (âbeste) = Nadas edilmiş
tarla § Casus § Yaltaklanıcı.
Abisten (ba.)

آبسگون (âbesgûn) = Hazer de-
nizi § Abesgûn nehrinin Hazer
denizine kavuştuğu yer § Hazer
denizi boyunca bir kasaback
§ Hazer denizinde bir ada.

آب سوار (âbsüvar) = Yağmur
yağarken su yüzünde peyda
olan kabarcık (ar.) habab.

**آب سیاه، آب سیه (âbi siyâh, âbi
siyeh) =** Eski şarap § Mürekk-
kep.

آب سیه خورده چنان گشته هست
کش چو آبگون برفت ز دست
«قلعه دار» خسرو

*Mürekkkep içmiş öyle sarhoş
olmuş ki elinden tutmazlarsa
düşecek*

«Kaleme dair» (Hüsrev)
Karasu denilen göz hastalığı §
Tufan.

آب سیر (âb seyr) = Yürüyüşü ça-
buk ve düzgün at.

**آب سیه از زمین بر آمدن (âbi si-
yeh ez zemin ber âmeden) =**
Yerden kara su fışkırmak

Ferhengi Ziya

ki, çok defa yer sarsıntılarında
olur. Yer yarılıp fena kokulu
ve sulu siyah çamurlar çıkar.
(k.) Büyük hâdise ve tehlikeli iş
zuhur etmek.

آب سیه از زمین بر آمد
مرك از در آمدن دو آمد
بارید بباغ مادگرگی
وز گلین مانتاند برگی

«لیلان و فائنه دایر» نظامی

*Yerden bir kara su fışkırdı yani
büyük bir hâdise çıktı, ölüm
demir kapıdan girdi. Bizim
bahçemize dolu yağdı ve gülü-
mülden bir yaprak kalmadı.*

«Leylânın vefatına dair» (Niẓâmî)

آبشار (âbşar) = Nehirlerin, çay-
ların yukardan aşağıya dökül-
meleri, çağlayan. Reşidî (آبشپ)
mânasına yazmıştır.

گاهی معاص سازد برانگه عنده لیب
گاهی شراب نوشد در زیر آبشار
سنائی

*Gâh bûlbûl sesini işiderek vecde
gelir, gâh çağlayan altında şa-
rap içer.* (Senâ'î)

آبشت (âbişt) = Gizli § Casus.

آبشتگاه (âbiştgâh) = Gizli yer,
gizlenecek yer ve bu münase-
betle aptesane: Abiştengâh
(muḥ.) abşustengâh (muḥ.) de
olur (ba.).

آبشتن (âbišten) = Gizlemek, gizli
tutmak. Bânın üstüniyle de doğ-
rur.

آبِشْتَنگَه (âbîštengâh) = Abîštengâh (ba.)

آبِشْخُور (âbîšxūver) = Abšxūver (ba.)

آبِ شُدَن (âb šūden) = (k.) Erimek - utanmak - parlaklık, şeref ve itibarın gitmesi.

دلیل راهشوی طائر خجسته اند
که دیده آب شد از شوق خاک آن درگاه
حافظ

Ey mübarek suratlı kuş! Yol göster, zira o kapının toprağına ihtiyaktan gözüm eridi, aktı. (Hâfiz)

چون نشوید باغبان از باغ دست تربیت
آب شد سروچمن چون سرو او بالا کشید
صائب

Bahçıvan bahçeyi terbiye ve tertipten nasıl vazgeçmesin; onun boyu uzayınca çimenin servisi utandı. (Şa'ib)

تاگل از شرم روی آب شود
یکزمان دورکن ز چهره نقاب
خمسرو

Bir an için yüzünden örtüyü kaldır ki gül, yüzünden utandığından erisin. (Hüsrev)

آبِش رُشَنَسْت (âbeš rūšenest) = İtibarı vardır, yerinde kullanılır (Âbi Rūšen) (ba.)

آبِشْتَنگَه (âbšustengâh) = Ap-tesane.

آبِ شِنَاس (âbšinas) = (k.) Deniz ve kara sularının ahvalini bilen kimse: birinciye gemi kılavuzu, ikinciye su yolcu, su mühendisi tâbir olunur. Kaide ve kanun bilen.

"پیش عنان تواند آب شناسان مطیع
سبی"

Senin idarene karşı iş bilenler boyun eğğerler. (Sevfi)

آبِ شَنگ (âbi šeng) = Bir nevi banyo mânasında «âbzen» ile müsterektir.

آبِ شُور (âbîšôr) = Tuzlu ve acı su
کس نبیند که تشنگان حجاز
بلب آب شور کرد آیند
سعدی

Hicaz susuzlarının acı su kenarına toplandıklarını kimse görmez. (Sa'di)

آبِ شِیب (âb šīb) = Yüksekten alçağa akacak akıntılı su yolu. Apşar mânasıdır. (Reşîdî) Apşarın küçüğüdür ki iki arşın yahut daha az yükseklikte yerden akar. (Nizâm)

آبِ طَرَب (âbi țareb) = (k.) Şarap.

آبِ صِفَت (âb şıfet) = (k.) Çok menfaatli ş Alçakgönüllü.

آبِ عِشْرَت (âbi 'işret) = (k.) Şarap.

آبِ عِفْت (âbeft) = Kalın kumaş. Âbâft (muğ) (ba.)

بن همان خاک گران سبست ارجه که تو
شاره و آفت کی کرتی و هم شلوارش
نامبر

Sen her ne kadar vücuda ince kumaştan gömlek, kalın kumaştan don yapıyorsan da yine o; ağır siyah topraktan ibarettir. (Nâsir)

آبِ فُسرْدَه (âbi füsürde) = Donmuş su (k.) Kılıç, hançer ş Şişe, billür.

آبِ قَلْبِ خُود خُورْدَن (âbi kalbi hod xūverden) = (k.) Yüreğinin temizliğinden fayda görmek «ko» (Nizâm).

آبِک (âbek) = Civa. Mu'arrebî abıktır.

مس وجودمن شود ازی بسان زر
گوی که می جو آبک از اجزای کیمیاست
خجسته

Bakıra benziyen vücudum şaraptan altın gibi olur; sanırsın ki şarap, civa gibi kimya cüzlerinden. (Hüceste)

Çocuklarda zuhur eden sivilce-sulu, su dolu olan şeyler.

آبِ کَار (âbkâr) = Sucu, saka-şarap içen-şarap satan.

درشتق بارگش روزبار
ماده کش عیسی و خضر آبکار
خمسرو

Onun resmî kabulü gününde İsa, ziyafet çekici, hızır, sâkadır. (Hüsrev)

آبِ کَار (âbi kâr) = (k.) Şeref ve itibar, parlaklık.

چهره آذگون ز آذگون شراب آورده
آبکار دلبری ز کار آب آورده
فیما

Yüzündeki ateşli renk, ateş rengindeki şaraptan, dilberliğinin parlaklığı şarap içmekten ileri gelmiştir. (Yağmâ) (Nasrî, âbkâr) ın menî mânasına geidiğini Sena'nın şu şihiyle ispat ediyor:

"آب کارت مبرکه گردی پیر
ستای"

Yaradılışının mayasını telef etme; zira ihtiyarlarsın. (Sena'î)

آبِ کَامَه (âbkâme) = Turşu ve salata nev'inden bir nevi katık.

هزار شکرکه باغ و شور خود ای چرخ
شیم منتظر شمد و آبکامه خویش
مؤمن

Ey felek! Bin şükür ki kendi acı ve tuzlumuzla soğumlanıp hısım ve akrabanın balını ve katığını beklemeyiz. (Mü'min) Ekşi hamurdan pişirilip sirkeye konulan ekmektir ki turşu yerine kullanılır. (Reşîdî)

آب گاه (âb gâh) = Boşbögür § Göl.

آب کبود (âbikebūd) = Çin denizi.

آب گرد (âbi gird) = Su çevrirtisi = گرداب.

آب گردان (âb gerdan) = Büyük kepçe. (Nizâm).

آب گردش (âb gerdiş) = Çabuk yürüyen talimli at.

آب گردش مهری گزجایی هنگام آنگاه
اعل سخت او ز خاک برم نگیزد غبار
ازرق

Yürük bir at ki koştuğu zaman onun katı nalı yumuşak topraktan toz kaldırmaz. (Ezreki) Suyu ve havayı değiştirmek maksadiyle hastanın yer değiştirmesi.

از دوت تادم تسلیم بجای نروم
آب گردش نکند خسته تو چون گرداب
قدسی

Ölünceye kadar senin kapından bir yere gitmem. Senin aşkın hastası, girdap gibi yer değiştirmez. (Kudsi)

Havanın ve suyun değişmesiyle husule gelen hastalıktan da kinaye olur. Cıyas, Baharı acemden alarak hususiyle sefer esnasında muhtelif suları içmekten ilerigelen hastalık demıştır ki daha açıktır

در محفل که دارد جام شراب گردش
زاهد نیاید اینجا از آب گردش
غنی

Şarap kadehinin dolaştığı meclise sofı hastalanmak korkusuyla gelmez. (Gani)

آب گردنده (âbı gerdende) = (k.) Felek.

آب گزیدن (âb gez şüden) = (ko.) İnsan yahut hayvanın suda çok kalmasından uzuvlarından birinin müteessir olması (Nizâm).

آب کش (âbkeş) = Su çeken, suyu bir yerden bir yere götüren § Büyük çanak şeklindeki delikli süzgeç.

آب کشاده (âbi güşāde) = Ağıl-mış su (k.) şarap. Beyaz şaraba rakıya da derler.

ز بهجای می چوسم مکن گرم
آتش بسته عده باب کشاده
خاقانی

Altını gümüş renkli şarap için yitirme ; kırmızı altını beyaz şaraba verme. (Hakani)

آب کمه (âbküme) = Çin denizinde bir nevi balıktan hâsıl olan kül renginde, kalın ve fena kokulu bir sudur, kırık âzayı tedavide kullanılır. Araplar (Bürhan). Balık karından çıkarılan bir nevi

ilâştır. Bir adı da سریشم = tutkal-dır (Nizâm).

آب کند (âbkend) = Çay ve dere kenarlarında selin açtığı çukur, yar denilen oyuk. Göl mânasına da gelir.

آب کور (âb kôr) = Suyundan ve ekmeğinden halkın faydalanmadığı kimse.

آب گون (âbgün) = Nişasta dediğimiz buğday unu hulâsası. Harzem vilâyetinden akıp Hazer Denize döken bir nehir. Nâsırı böyle bir nehir bulunmadığını söylüyor. § Mavi renk § (k.) Gök.

آب گون صدف، آب گون طارم، آب گون فقس (âbgün şadef, âbgün tarem, âbgün kafes = (k.) gökyüzü.

دو آبگون نفس بین طایوس آتشین بر
سبز برگشادن او آفاق بخت زبرو
خاقانی

Gökyüzünde ateş kanadlı tavusa yani güneşe bak. Onun kanad açmasından: parıltısından ufuklar süslendi. (Hakani)

آب گیر (âbgîr) = Göl, su biriken çukur.

بر قلعه مرم چون زهری نشست برقی
مشکفت اگر بدید شد از چشم آب گیر
کرل

Mademki ihtiyarlıktan başıma kar yağdı: saçım ağardı; gözümden göl peyda olursa şaşma. (Kemal)

Çulhaların beze su serpmek için kullandıkları süpürgeci ki avgir derler § Tellâk yamağı, nâtır (Nizâm).

آب گینه (âbgîne) = Şişe, billûr, elmas, ayna gibi sâf ve parlak şeyler (muht) gine.

برادران طریقت نصیحت مکنید
که توبه دو ده عشق آب گینه وسنگست
سعدی

Arkadaşlar! bana öğüt vermeyiniz; zira aşk yolunda tövbe, şişe ile taşın bir arada bulunmasına benzer. (Sa'dî)

کنایه زشق خود را با آب گینه منه
مکن چو تشنگان شکوه از زمانه خویش
صائب

Kendi çirkinliğinin suçunu aynaya bulma, dar gönüllüler gibi kendi zamanından şikâyet etme. (Şa'ib)

(k.) Şarap § Aşkın kalbi, göz yaşı § Buz.

آب لوج، آب لوك (âbluc, âblük) = Nebat şekeri denilen dondurulmuş şeker. Kandı mükerrer de denir. Fanîd (ba.).

آب له (âbile) = Kabarcık, sivilce.

الم وهو عشق تو کسی می داند
که ازین بادیه اش آبلهادر با بود
ینما

Senin aşkının yoluna gidenin
sıkıntısını bu yolda ayağı ka-
baranlar bilir. (Yağma)
Çiçek hastalığına denir ki o da
bir nevi kabarcıktır (ar.) Cüderi.

آبِ لِسْتَان (âbilei pistan) = Meme
düğmesi, ucu.

نیم از پرورش مادر گیتی راهی
زانکه خون خودم از آبِ لِسْتَان
شاعری

Zaman anasının terbiyesinden
hoşnut değilim; çünkü meme-
sinden kan içmişim. (Şâ'ir)

آبِ لِسْتَانِ رَزَان (âbilei teni rezan) =
(k.) Asmadan peyda olan taze
üzüm taneleri.

آبِ لِسْتَانِ چَشم (âblei çeşm) = lt dir-
seği, arpacık.

آبِ لِسْتَانِ رُخْ فَک (âbilei ruhi felek) =
(k.) Yıldızlar.

آبِ لِسْتَانِ رُوز (âbilei rûz) = (k.) Güneş.

آبِ مُرْدَه (âbimürde) = (k.) Ak-
mıyan ve donuk su.

افسردهگان بهام بالا نمی رسند
این آبهای مرده، بدنیایمی رسند
صائب

Donuklar; hakiki zevkı tada-
mıyanlar, yüksek âleme irişe-
mezler. Bu durgun sular derya-
ya irişmezler. (Şâ'ir)

آبِ مُرْغَان (âbimürğan) = Fars
ile Irak arasında bulunan Semi-
rem kasabasında bir pınardır
ki bir yere çekirge musallat
olduğu zaman o pınardan şişe
içine biraz su alarak çekirgelerin
bulunduğu yere götürürler.
Yolda birçok sığırcık kuşları
şişeyi götüren kimsenin ardına
düşer ve çekirgelerin üşüşük-
leri yere gelince sığırcıklar çe-
kirgelerin hepsini telef ederler.
Çeşmei Sar da derler (ba.) Ş
Şiraz civarında bir gezinti yeri-
dir ki halk recep ayında her
salı günü eğlenmek için oraya
gider.

دیگر نروم باب مرغان
دیگر نفورم کباب مرغان
شاعری

Bir daha abı Murgana gitmem
artık kuş kebablarını yemem. (Şâ'ir)

آبِ مُرْوَارِد (âbimürvarid) =
İnci suyu ki murat, aydınlık
ve parlaklıktır Ş Bir nevi göz
hastalığı. (ar.) Birinci ve
ikinci mânada; آب گهر; ikinci mâ-
nada آب آوردن چشم de denir.

چشم بل کن انتظار شاه آب آورده بود
شد منور همچو چشم پیر کتمان در زمان

Padişahı beklemekten gözüne
su inen köprü'nün gözü Yakub-
bun gözü gibi derhal nurlandı.
Piri Ken'an = Hazreti Ya'qub
(م.)

آبِ مَرْمِیَم (âbimeryem) = (k.)

İffet ve ismet Ş Üzüm şırası,
üzüm şarabı.

آبِ مُلَقَّ (âbi mu'allâk) = (k.)
Gök Ş Güzellerin çenesi.

آبِ مُنْجِد، آبِ مُنْجِدِ
cemid, mün'akid = Donmuş
su, buz.

چون آب منجید بگذازد ز تاب مهر
خورشید گر جمال تو ببرد در آینه
شاعری

Eğer güneş senin güzelliğini
aynada görürse güneşin sıcaklı-
na karşı bulunan buz gibi erir.
Şâ'ir

(k.) Kılıç, hançer; şişe, billür.

آتش خیال دیدم در آب منجید
گر ندیدم حق نخواست از ساقیانش ساغری

Billür içinde akıcı ateş gördün
mü? Görmedinse onun sâkile-
rinden bir kadeh iste.

آبِ نَار، آبِ نَافِع (âbınar, âbi-
nafi) = (k.) Şarap.

آبِ نَای (âbnây) = Körfez. (Ni-
zâm).

آبِ نَهْوَردَن (âb nehuverden) =
(k.) Durmayıp dinlenmemek.

آبِ نَشاط (âbineşât) = (k.) Meni
yahut mezi.

آبِ نُس (âbnūs) = Abanoz dediği-
miz pek sert ve kuvvetli siyah
bir ağaç.

هوا گشت از ابر، چون آبِ نُس
در آن نعره رعد، گویانک کوس

هائقی

Hava buluttan abanoz gibi
siyah oldu. O havada gök gü-
rültüsü davul sesine benziyor-
du. (Hâfî)

من که این نفس آبِ نُس حاج جهان ا
نیافتست چو من طوطی شکر گشتار
سلمان

Ben oyum ki cihan abanozunun
fildişi kafesi benim gibi şeker
sözlü tutu bulmamış yani gör-
memiştir. (Selmân)

آبِ نُسِ شَاح (âbnūsîşah) = Zur-
na, surna = düğün düdüğü.

آن آبِ نُسِ شَاح بین، مار شکم سوراخ بین
افسونگر گشتار بین، لب بر لب یار آمده
شاعری

O zurnaya, o karnı delik yılanı
ve o küstah afsuncuya bak;
yâr ile dudak dudaka gelmiş.
(Hâfî)

آبِ نُس (âbū) = Nilüfer çiçeği.

منش زمر که پروانه شقایق
در باغ دماند افشش سوری وای
عبدلوی

Onun kudreti, dağ tepesinde
sakayık, onun lûtfu bahçede
nilüfer ve kırmızı gül bitirir.
(Amîdi Lûmekî)

آب وَا كَرْدَن یا آب اُفتادِن دِهان کَمی
(*âbvakerden ya âb üftâ-
deni dehani kesi*) = Tamah
etmek. Ş Eksi bir şeyi tasav-
vurdan ağzın sulanması.

(Nizâm)

آب وَاك (âbühâk) = Vatan.

آب وِرَز (âbverz) = Yüzgeç.

آب وِگِل (âbügil) = (k.) Balçık-
tan yaradılmış vücut, fitrat.

آب وِند (âbvend) = Su kabı.

آب وِرَنگ (âbüreng) = Güzellik,
tazelik Ş Allık, pembelik, be-
yazlık (Nizâm).

آبِه (âbe) = Save civarında bir
köy. Ave de derler.

آبِی (âbihi) = Ceyhun nehri.

آبِی (âbî) = Ayva

يك دانه نار پخته در كام
بهتر از هزار آبی خام
دهلوی

Ağızda olgun bir nar tanesi
bin ham ayvadan iyidir.

(Dehlevî)

آبی که بود بود غباری
نو خط دهن بود زبانی
امیدی

Üzerinde gubar olan ayva, yâ-
rin yeni tûylenmiş çenesine
benzer. (Ümidi)

Gubardan maksat ayva tûyü
dediğimizdir. Ş Mavi renk Ş Bir
nevi üzüm Ş Suda yaşayan
hayvanlar, bir memleketin su
taksimatını yapan memurlar.

آبِیَار (âbyâr) = Suvarıcı, sulayıcı:
suyu tarlalara üleştiren kimse.
میراب da derler. Aslı ab âr=su
getiricidir. Âbyârî = ağaçların
köküne su eristirmek, sulamak.
(Gıyâş)

ایبارت شی خواب نبرد
واحت خواب ترا آب نبرد
جای

Ağaçları sulamak seni bir gece
uykusuz bırakmadı. Su, senin
uykunun rahatını gidermedi.
(Câmi)

آبِیْن (âbtin) = Âbtîn. Nizâm,
Zerdüştilere uyararak bu şekli
tercih etmiştir. Âbtîn (ba.)

آتَش (âteş) = Ateş dediğimizdir
ki Türkçesi oddur. (k.) parlak-
lık Ş Pahalılık. Doğrusu tannın
esresiyle âtiştir. (Âteş) ten te-
rekkübeden kelimeler pek
çoktur.

آتَش آب پَرَوِر (âteşi âb perver)
= (k.) Parlak, suyu iyi verilmiş
kılıç.

آتَش آب پَیْکَر (âteşi âb pey-
ker) = Su şeklinde ateş (k.) Şa-
rap Ş Kılıç Ş Sevgilinin dudağı.

آتَش اَرَزَن فَشَان (âteşi erzen fe-
şân) = (k.) Çok kıvılcım saçan
ateş.

آتَش اَرْجَنَار آید (âteş ez çenâr
âyed) = (k.) Umulmayan yer-
den çıkan şey.

آتَش اَفْرَاز (âteş efrâz) = Ateş
yükseltici (k.) hava fişegi.

آتَش اَفْرُوز (âteş efrûz) = Kibrit,
çakmak ve saire gibi ateş ya-
kacak her nevi şey: Vaktiyle
ateş yakmak için yapılan «ateş
efruz» u lügatler, insan başı şek-
linde içi boş ve küçük küçük
delikleri bulunan bir kabdır.
Onu önce ateşte kızdırıp su-
yun ortasına daldırırlar, suyu
kendine çeker ve içine su dol-
durup ocağın kenarına koyarlar,
ısıncıca ondan çıkan buhardan
ateş tutuşur şeklinde tarif
ediyorlar. Bunu Calinos hekim
icadettmiştir Ş Şemşi senenin
on birinci ayı Ş Kokonus denilen
kuş (فکس = kokonus) (ba.).

آتَش اِنْدَاز (âteş endâz) = Fırın
yakan kimse Ş Ateş küreği.

آتَش بَاز (âteş bâz) = Ateşle oy-
nıyan kimse Ş Kale ablukası
sırasında kumbara gibi şeylerle
cenk eden asker.

آتَش بَازِی (âteşbâzî) = Dügün ve
donanma gecelerinde yapılan
ateş oyunları.

آتَش بِپَا كَرْدَن ، آتَش بِپَا كَرْدَن
(âteş bepâkerden, âteş ber-
pâkerden) = (k.) Fitne çıkar-
mak.

آتَش بِجَان (âteşi becân) = Can-
da olan ateş (k.) yanıp tu-
tuşma. آتَش بِجَان (âteş becân) =
Gönlünde sevgi ateşi olan
kimse.

آتَش بِرَگ (âteş berk) Çakmak.

شد آن چنان برطوبت هوا که آتش برگ
زشتنگ قطره برون آورد بجای شرار
شانی

Hava öyle rutubetlendi ki çak-
mak, taştan kıvılcım yerine
su damlası çıkarıyor. (Senâ'î)

در دهت خاک وجودم چون نگردد سوخته
شعله می دیزد ز آتش برگ آن سدد
غزالی

O atın nalının çakmağından
kıvılcım dökülürken senin yo-
lunda vücudumun toprağı nasıl
yanmasın. سدد (ba.)

آتش بسته (âteşi beste) = Donmuş ateş (k.) kırmızı altın. Hakâni: [آتش بسته گناید] *kırmızı altın her şeyi halleder.* Altın anahtar her kapıyı açar darbı meselimizdir.

آتش بهار (âteşi behār) = (k.) Kırmızı gül § Lâle § Baharın güzelliği ve taraveti.

داده پیام غیش و طرب تاله هزار
افزوده حسن گل یمن آتش بهار
ابوالعالی

Bülbülün feryadı zevk ve eğlence vaktinin geldiğini haber vermiş, baharın lefati çimende güz-lün güzelliğini artırmış.

(Ebulma'ânî)

آتش بیاد (âteşi bî bād) = (k.) Şarap § Zulüm.

آتش بی دود (âteşi bî dūd) = (k.) Güneş § Şarap § Öfke.

آتش بی زبانه (âteşi bî zebāne) = Alevisz ateş (k.) şarap.

بغالی زخانه خمار
آتش بی زبانه بستانیم
مناقی

Bir toprak bardakla meyhaneden şarap alalım (Hakâni)
(k.) Lâl ve yakut.

آتش پازبی (âteşi parsî) = Yanı

kara, ateş göyneği denilen bir nevi mühim çiban (ar.) cemre.

دل بین مراغم که مهمن آورد
وز عشق که بر سرم چه طوفان آورد
از آتش پازبی دوان سوز ترست
این عشق که از خاک خراسان آورد
فرخی

Gönüle bak ki bana kimin tasasını misafir getirdi o kimin aşkından başıma ne tufan getirdi! Horasan toprağından getirdiği bu aşk (yanı kara) dan daha can yakıcıdır. (Ferruhi) Ateşi parsî çok yakıcı bir nevi kabarcık ve uçuk § Ateşperestlerin taptıkları hiç sönmeden devam eden ateşleri mânasındır diyenler de vardır. Çok yakıcı kabarcık ve yanı kara denilen mühim çiban yakıcılıkta bu ateşe benzetilmiş demektir.

آتش پاره (âteşpare) = Ateş parçası, kıvılcım.

ی کنم از سینته بیرون این دل بخواره را
چند بتوان دوگر بیان داشت آتش پاره را
صائب

Bu kederli yüreğimi göğsümden çıkarıyorum, ateş parçası yaka içinde ne kadar tutulabilir. (k.) (Şa'ib)

Durup dinlenmiyen § Parlak, berrak.

ی رخت دو باغ و صحرا دور داغ جانم
هر گل آتش پاره و هر لاله سوزان احکری
جای

Senin yanağın olmaksızın benim canımı dağlamak için dağ ve sahrada her gül ateş parçası her lâl yakıcı bir kordur. (Cami)

Durmayıp cvelân eden § Parlak; berrak.

آتش پای (âteş pây) = Ateş ayaklı (k.) çabuk yürüyüşlü.

جنیت بسکه آتش پای گشته
هلال نعل بیرون سای گشته
دهلوی

Yedek atı o kadar koşuyor ki yeni aya benziyen nallı ülker yıldızına değişiyor. (Dchlevi)

آتش پُر آب (âteşi pür âb) = Su dolu ateş (k.) üzüm şarabı § Kederlilerin kanlı göz yaşı § Şarap ile dolu yaldızlı kadeh.

آتش پور (âteş perver) = (k.) İyi su verilmiş kılıç.

آتش پیکر (âteş peyker) = (k.) Güneş § Şeytan ve cin tayfası.

آتش تاب (âteştâb) = Külhancı; (k.) parlak.

آتش تالک، آتش تر، آتش توبه سوز،

آتش تالک، آتش سرد، آتش سیال (âteşi tāk, âteşi ter, âteşi tevbe sūz, âteşi serd, âteşi seyyal) = (k.) Şarap.

بیا ساق آن آتش تر بیان
شرای چو خون کوثر بیان
هدایت

Ey sâki! gel, şarabı, o güvercin kanı gibi şarabı getir. Hidāyet

آتش تر در آب خشک بریز
گرنیدی عقیق در الماس
هدایت

Elmas içinde akik görmedinse şarabı şişeye dök. (Hidāyet) sevgilinin dudağından, âteşi serd, halis altından kınaye de olurlar.

آتش جام زیبی (âteşi cami zî-beği) = (k.) Billûr veya gümüş kadehte içilen şarap.

آتش خاطر (âteş hâtır) = (k.) Aşk ateşiyle yanan ve o yüzden yanıklı şiirler söyleyen çabuk anlayışlı iyi huylu kimse. Şinin esresiyle yanıklı şiir mânasınadır.

چون آتش خاطر مرا شاه بدید
از خاک مرا بر زیر ماه کشید
چون آب یکی ربای ازمن بکشید
چون باد یکی مرکب خالص بکشید
امیر معزی

Padişah benim yanıklı şiirimi görünce beni yeryüzünden ayın üstüne çıkardı. Benden su gibi lâtif bir rûbai işidince rûzgâr gidişli seçkin bir at bağışladı. (Emîr Mu'izzî)

آتش خاک کردن (âteş hâk ker-den) = (ko.) Ateşi muhafaza için külleme.

آتش خلق، آتش حو (âteş hulk, âteş hū) = (k.) Sert mizaçlı, huysuz.

آتش خوار (âteş huvar) = Ateş yiyen bir kuş yahut Semender (ba.). (k.) Zalim & Rüşvet alan, haram yiyen kimse.

آتش خوردن (âteş huverden) = Ateş yemek (k.) çok müteessir olmak. Kederlenmek.

عاشق که می سوزد دلش از طمن پاکش کی شود
شعی که آتش می خورد راحت شمارد کار را خسرو

Yüreği yanan aşkın yerilmekten ne korkusu olur. Âteş yiyen mum, makası rahat sayar.

(Hüsrev)

Makastan maksat vaktiyle kullandın yağ mumlarının fitilini kesmeğe mahsus mum makasıdır.

آب خوردد شکر از شرم کلامی که تراست
کبک آتش خورد از داغ خرامی که تراست محمد علی

Şeker senin tatlı sözünün karşısında utancından erir; keklik senin güzel gidişinden içlenir. (Mehmed Ali)

آتش دادن (âteş dāden) = Ateş vermek (k.) hiddetlendirmek & Terk etmek, münasebeti kesmek & Bir kimsenin rahatını kaçırarak telâşa düşürmek.

آتش دادن (âteşdān) = Mangal.

آتش دهقان (âteşi dihqān) = Köylülerin mahsul aldıktan

sonra toprağın kuvvetini artırmak için tarladaki çörçöpe verdikleri ateş.

آتش روز (âteşi rûz) = (k.) Güneş.

آتش زبان (âteş zebān) = (k.) Dili keskin ve tesirli, sözü düzgün olan şair. Kötü sözlü, gönül kırıcı mânasına da görül-müşür.

سعدی آتش زبانم دودست سوزانم چو شمع
با همه آتش زبانی دود تو گریانم نیست سعدی

Tasanla mum gibi yanan ateş dilli Sadiyim, bu kadar ateş zebanlığım la sana tesir etmiyorum = آتشین زبانی آتشین سخن =

آتش زدن (âteş zeden) = Ateş vurmak, yakmak. آتش دادن = âteş daden (ba.)

آتش زده (âteş zede) = Yanık.

آتش زدن (âteşi zer) = (k.) Sürüm ve parlaklık.

آتش زدن، آتش زنه (âteş zen, âteş zene) = Çakmak.

روشی ما را چو آتش زن برای خوش نیست
گرچه هر کس را چراغ از آتش ما روش نیست وحید

Her ne kadar herkesin kandili bizim ateşimizden aydınlanır

da bizim ziyamız çakmak gibi kendimiz için değildir, (Vahid)

آتش زنه وار پر دلشنگان
می گرفتند خدیجه بر سرنگان سعدی

Müteessir ihtiyar çakmak gibi bükük boynunu taş a vuruyordu. (Sa'di)

آتش سحر (âteş sühan) = Ateş sözlü (k.) daima azarlayan gönül inciten kimse.

آتش سنگ (âteşi sek) = Köpek menekşesi denilen sarmaşık nevinden bir nebat.

آتش سنگ (âteşi senk) = (k.) Lâl ve yakut.

آتش سودا (âteşi sevdâ) = Aşk ve düşünce harareti.

آتش سیاه سان (âteşi simâbsan) = Civa gibi ateş (k.) güneş.

آتش سیاه کردن (âteş siyâh kerden) = Ateşi söndürüp yendi den kömüre çevirmek (ko.).

آتش شدن (âteş şüden) = (k.) Hiddetlenmek.

آتش صبح (âteşi şubh) = (k.) Güneş.

آتش فüsürde (âteşi füsürde) = Donmuş ateş (k.) altın; Hakâni (Zorçüst جز آتش فُسُرده) altın donuk ateşten başka nedir.

آتش فیل (âteş fi'l) = (k.) Çabuk giden at.

آتشک (âteşek) = Ateş böceği. Ateş rize (muḥ) ateşize de denir & Şimşek & Firengi illeti.

آتشکار (âteşkâr) = Öfkeli ve acele eden & Muamelesi fena & Aşçı, demirci gibi ateşle uğraşan kimse.

ز عشق لاله و خان برده دل دارم
مزار داغ بر آن چون لباس آتشکار
سلیم طهرای

Lâle yanaklıların aşkından ateşle uğraşanların elbisesi yani aşçı ve demirci önlüğü gibi üzerinde birçok yanık bulunan yürek zarım var.

(Selimi Tâhrânî)

برخ گشته شود راست با تشکارت
پیر از خاصیت عشق جوان می گردد اشرفی

Eğrilmiş olan ok ateşe göstermekle düzelir. İhtiyar, aşkın tesiriyle gençleşir.

(Eşref)

آتش کاروان (âteşi kârvân) = Geride kalanlara yol göstermek için kârvan halkının yolda ve durak yerinde bıraktıkları ateş.

رفق زوقن تو دای چه ماند در دل
از کاروان چه ماند جز آتشی بختل
شاعر

*Gittin, senin gitmeden bilir mi-
sin gönülde ne kaldı; kervan
durağında ateşten başka ne
kalır.* (Şâ'ir)

آتَشْگَدَه (âteşgede) = Mecusilerin
tapındıkları yer.

آتَشْگَدَه بَهرام (âteşgedei beh-
ram) = (k.) Hamel burcu.

آتَشْگِر، آتَشْگِرَه (âteşgir, âteş-
gire) = Maşa, ateş yakacak
çörçüp, çura gibi şeyler, tutuş-
turuk.

شود زین مشت خس در شعله دود آتَشْگِرَه
بنویر از من که خواهد بود آتَشْگِرَه دوزخ
طغرا

*Cehennemın kara dumanı bu
bir avuç çörçöpten alevlenir;
cehennemi tutuşturacak benden
başka kim olacak.* (Tuğra)

آتَشْ لَیاس (âteş libas) = Kırmızı
giyen.

آتَشْ مُجَسَّم (âteş mücsemm) =
(k.) Kılıç ve hançer ve ona
benzer silâhlar.

آتَشْ مُوسِی (âteş musî) = (k.)
Güneş.

آتَشْ نِیَار (âteş nisâr) (k.) Ha-
raretle göz yaşı dökten.

آتَشْ نِشَانْدَن (âteş nişānden) =
Ateş söndürmek § (k.) Öfkeyi
ve karışıklığı yatıştırmak, avut-
mak.

آتَشْ نَمْرُود (âteş numrūd) =
Nemrudun Hazreti İbrâhimi
attığı ateş.

نوست دلگری زدیا بندۀ آتَشْ وَا
آتَشْ نَمْرُود کُزَاوَسْت اِبْرَاهِیم وَا
صَاب

*İşini Tanrıya bırakan kul,
dünyadan kırıgı değildir. Nem-
rudun ateşi Hazreti İbrahime
güllüktür.* (Şâ'ib)

آتَشْ وَاب (âteşüâb) = Kılıç ve
benzerleri § Şarap ile dolu ka-
deh § Gerdek hali.

آتَشْ هَفْت جَمَر (âteş heft mec-
mer) = (k.) Yedi seyyar yıl-
dız.

آتَشْ هِنْدِی (âteş hindi) = (k.)
Hîtte yapılan kılıç.

آتَشْ هِزَه (âteşîze) = Ateş böceği =
Âteşek.

آتَشْ اَرْدَهَا (âteşin ejdehâ) =

Yedi seyyar yıldızdan her biri.
Hepsine âteşin heft ejdeha der-
ler.

آتَشْ پَنچَه (âteşin pençe) = Sa-
natta eli çabuk kimse ki işinin
eri denir.

آتَشْ دَوَاج، آتَشْ صَدَف، آتَشْ

آتَشْ دَوَاج، آتَشْ صَدَف، آتَشْ
صَلِيب (âteşin devac, âteşin şa-
def, âteşin şalib) = (k.)
Güneş. Âteşin devac şafak ve
şaraptan kinaye de olur.

آتَشْ لَیاس (âteşin libas) = (k.)
Kırmızı elbise, kırmızı elbise
giymiş kimse.

آتَشْ مَار (âteşin mâr) = Ateşli
yılan (k.) yanıklı ah § Ateş
alevi § Hava fişegidir ki ha-
vaya çıkıp dağılınca yılan şek-
linde kıvılcımlar görünür.

آتَشْ (âtil) = Volga nehrinin eski
ismi.

آتَشْ (âtün) = Kızlara okuyup
yazma ve dikiş öğretken kadın
öğretmen § Ana rahmi (ar) ^{شبه}

آتَشْ (âcân) = Polis (ko.).

آتَشْ (âcesten) = Ağaç dikmek,
taş dikmek.

آتَشْ (âcül) = Geçirme.

ناخوشیهای دهر را بالکل
بایدت خورد و نازدن آتَشْ
روزبهان

*Zamanın münasebetsizliklerini
tamamen yutmalı ve geçirme-
meli yani hazımsızlık göster-
memelisin.* (Rüzbehân)

آتَشْ (âciden) = Teyellemek
kap dikmek § Boyamak. Emri
hazırı (âcin) dir. (Tîr âcin) ^ا
harbde vücudunun her tarafına
ök saplanan kimse. (Şem' âcin)
bedenine mumlar dikilerek ya-
kılmak suretiyle yapılan ceza
(Nizâm).

گرمیای می توانم پاره کردن گاهی از دستت
چو سالوسان پرفتن خرقه آجیدن می دانم
سالد

*Senin elinden zaman oluyor ki
yakamı yırtacağım geliyor hi-
lekâr mürâiler gibi hırka teyel-
lemeyi bilmiyorum.* (Sâlik)

§ Törpüye diş açmak § Değir-
men taşını dişengi ile dişlemek.

آتَشْ (âcide) = Teyellenmiş, bo-
yanmış mânalarına den
ismi meful § Teyel vesair girin-
tili ve çıkıntılı şeyler § Alt de-
rîsi ipe dikilmiş bir nevi ayak-
kabi. (muḥ) ^{آچمه}

آتَشْ (âcîs) = Üşüme (ko).

آچار (âçâr) = Bu kelime anahtar, turşu ve salata mânasına esasen Türkçe ise de İranlılar katılmış mânasına kendilerine mal edip âçâred, meyaçâr suretinde tasrif etmişler. Turşu ve salata karışık oldukları için âçâr = âmihte imiş. Residi, sirke ile tertip olunan şeylere hasretmeyip reğellere de söylenir demiştir. Doğramacı ve saatçi tornavidası (Nizâm). Bu mânaya da Türkçe olmalıdır.

دیویش جهان که زهر قاتل و
در نوش بکر خود بیا چارد
ناصر خسرو

Dünya bir şeytandır ki hilesiyle
öldürücü zehri bala katar.
(Nâşiri Hüsrev)

راست نگردد دروغ و مکر چاره
معصیت را بدین دروغ میاچار
ناصر خسرو

Yalan ve hile tedbir ile doğrulmaz. Suçunu bu yalanla karışdırma.
(Nâşiri Hüsrev)

Ş İnşili yokuşlu yer.
«گرگای: یکی دریا دگر آچار و کوهسار» bir yanı deniz o bir yanı inşili yokuşlu ve dağlık yer.

آچاک (âçâk) = Toprak. Doğrusu âhâk olmalıdır. Evvelindeki uzun elif fazladır.
(Rüşidi)

آخ (âh) = Aferin, pehpeh, ne güzel
Ş Ah yazık.

هردم از غر گرای غمت گشتی بی بدل
میرود گشتی چنین بر باد هر دم آخ آخ
چای

Kıymetli ömürde her nefes misli bulunmaz bir hazinedir. Yazık böyle bir hazine her nefeste zayi oluyor.
(Câmi)

آخال (âhâl) = Çörçöp. Meyva kabuğu ve süprüntü gibi atılacak şeyler.

دامن تر دامنان عقل در آخال کش
سادر خودیج کشان عشق پر خاخال کن
سنائی

Aklı sapık olanların eteklerine çörçöp, aşk devesini çekenlerin bileklerine bilezik doldur.
(Senâ'î)

ای مشک فشان زلفین ای غالیه گرون خال
باهر دوبود غالیه و مشک چو آخال
قطران

Ey misk saçan iki zülf! ey kale misk renkli ben! her ikini ze karşı kale miskle misk çörçöp nevindendir.
(Kalran)

Konuşma dilinde âşgâl denir.

آختن (âhten) = Çekmek, yukarı çekip çıkarmak. Ekseriya kılıç ile kullanılır.

گوش بر فریدون بدی تاختن
امانش ندادی بشیخ آختن
سعدی

Eğer Feriduna hücum etseydi kılıç çekmesine aman vermezdi.
(Sâdi)

چو نتوان بر افلاک دست آختن
هر روزیست باگردشش ساختن
سعدی

Eflâke el uzatmaya yani dünyanın dönüşünü çevirmeye güç yetmeyince onunla uyusmak gerektir.
(Sâdi)

آخته (âhte) = Çekmiş, çekilmiş.

شاهو گدا پرو جوان مردوزن
تبع چقا آخته بروی من
شاعری

Padişah ve fakir, ihtiyar ve genç, kadın ve erkek benimyüzüme cefa kılıcını çekmiş yani her kes beni ezmeye kalkışmış.
(Şâir)

بر طراز آخته آویخته کتد چون مشکبوت
منوچهری

(At) iplik teli üzerinde örümcek gibi koşar.
(Minüçihri)

Ş İğdiş ki yumurtaları çıkarılmış demektir. Tortusu alınmış şaraba آخته denir.

آخ، آخور، آحور، آhur, âhür,

âhuver['] = Ahır dediğimizdir ki bir kısım hayvanların yem yediği ve bağlandığı yerdir. Arapçası ma'lef ki yemlik tabir olunur.

نشاند آب گول بر چهره شاه
پستند اسب را در آخور شاه
انقایی

Mahtın yüzüne gül suyu serp-tiler. atı padişahın ahırına bağladılar.
(Nizâmî)

[1] İkinci âhur vavı mârufe yani halis ötre ile, üçüncüsü vavı mādule yani ötre ile üstün arasında bir hareke ile okunacaktır. Kitabın baş taraflarındaki işaretlere bak.

Ferhengi Ziya

Abhorden (muḥ.) dir. Hernekadar su içecek yer mânasına ise de mecazen yem yiyecek yere de denir. Ş Boyun halkası kemigi (ar.) ترقوه.

برق بر آخی گردن چنانش
نزاری

Boyun kemigine öyle bir vurdu ki.
(Nizârî)

آخِر (âhır) = Taaccüp ve târiz mevkünde kullanılan aslı Farsça bir kelimedir. آخِرچه شد = aceba ne oldu «Halîmî».

آخِر چَرَب (âhuri çerp) = Yeyip, içme bolluğundan kinayedir.

آخِر دَسْت (âhuri dest) = Kumarin son oyunu Ş Papuşluk Ş İşlerin sonu.

آخِر سالار (âhur sâlâr) = Padişah ahırlarının müdürü ki evelleri ahırların emirahür (muḥ.) imrahur, sonraları اسطبل نامه müdürü dedikleri kimsedir.

آخِر سَنگین (âhuri sengin) = Kâgır ahır demek ise de içinde su ve yem, rahat ve nimet bulunmayan yerden gösterişli fakat faydasız şeyden kinayedir. آخور خشک = (Ahuri hüşk)

آخِر ک (âhurek) = Boyun halkası kemigi.

آخريان (âhriyân) Metah, kumaş.

آخريان خرد سفته درستم بدوست
هيچ ندارم دگر چون دلوان نزدوست
عسجدی

Sevgilime armağan olarak akıl
metahmı gönderdim, başka bir
şeyim yok; çünkü gönlümle
ruhum yanındadır. (Ascedi)
Kısaltarak çhriyan da denir.

آخسه، آخسه (âhsüme) = Boza. آخسه
şekillerinde de görülmüştür.

آهسكت، آهسي (âhisket, âhsi)
= Türkistanda Ferganaya tâbi
bir şehir. Şair Esirüddin bura-
lıdır. Medsiz de olur.

چون پرسیدی باتو بگویم که آهس
استاد سخن آهسکی که آهس
آهسالدین

Madamki sordun, sana kim ol-
duğumu söyleyim. Söz ustadı
Ahsikelli Esirim. (Esirüddin)

آهس (âheş) = Kıymet ve baha.

درسلک مدحت تو بشکر چه در کشفتم
دری که هست آنرا صد ملک آهس
فخری

Bak, seni medh için, ne inciler
dizdim. Öyle inciler ki yüz
memleket onun yarı bahasıdır.
(Fahri)

آهشج، آهشگ (âhşic, âhşig)
= Zıt ve uygunsuz; bu muna-

sebetle birbirine ziddolan dört
unsurdan her birine denir ki
ateş, hava, su, topraktan iba-
rettir. Metsiz ve yasız da oku-
nurlar.

زغرم وحرم تو یابد دو آخشیج اثر
هوا ختاب عول وزمین درنگ صبور
آهسالدین

Sen, iki unsur yani hava ve
toprak üzerinde müessirsins. Ha-
va acele edenin süratini senin
azminden; toprak çok sabrede-
nin ağırbaşlıca hareketini senin
ihtiyatından alır. (Esirüddin)

آهشجیان، آهشجیان، آهشجیان
kelimelerinin cem'i
olup dört unsurun hepsine denir
(ar.). عناصر اربعه

آهشجیان و گنبد دوار
مرد گنبد زندگانی خوا
سنائی

Dört unsurla dönen felek hayatı
yiyici ölülerdir. (Senâ'i)

آحور (âhūr) = Âhur (ba.)

آخوند (âhünd) = Muallim, Üstat
Ş Dinde bilgisi olan Ş Öğüt ve-
ren. Haksız yere ileri geçmek
mevkiinde (بیش از آخوند نیز رفتن)
denir. (Nizâm)

آهیدن (âhiden) = İrşmek, vâsil
olmak.

آدک (ādāk) = Ada (ar.). جزیره

آده (âdeh) = Güzel, yüksek.

گر بشاورستان علم اندر بگری خانه
روان خواش امروز و فردا آده و میسون کن
ناصر

Eğer ilim diyarında bir ev tu-
tarsan kendi zamanını bugün
ve yarın yükseltir, mesut eder-
sin. (Nâşir)

Kutlu ve uğurlu mânasına da
alarak bu beyit ile istidlâl et-
mişlerdir; bu mânaya göre mey-
mun atfitesiri kablinden olur.

آدر (âder) = Ateş.

آدر (âdir) = Neşter.

آدرخس (âdrehş) = Şimşek Ş
Yıldırım Ş Gök gürültüsü.

خپهت بود بپناک خف و تبت آدرخس
تو همچو سکه و تیر بداندیش تو صدا
اسدی

Düşmanın harbde kav, kılın
da şimşek gibidir. Sen dağ gi-
bisin hasmının oku da yankı-
dır; sana attıkça geri döner.
(Esedi)

Yıldırım mânasına آدرخشا süre-
tinde de görülmüştür.

نابند زین زمانه یس شکفت
اکمل برما پمارد آدرخشا
رووی

Eğer şu yaşadığımız zamanda
üzerimize yıldırım yağarsa çok
görmemelidir. (Rûdeki)

Bazı lûgatler adrahşayı zal ile
yazmışlardır.

آدرم (âdrem) = Teyelti : eğerin
altında hayvanın sırtına örtülen
kaba dikişli keçe.

مرد را آکنده از گرد سواران چشم و گوش
اسب را آغشته از خون دلبران آدرم
مختاری

İnsanın gözü ve kulağı süva-
rilerin tozundan dolmuş, atın
teyeltisi yığillerin kaniyle bu-
laşmış. (Muhtârî)
Ş Silâhlar.

چیت انجام آخر کارست
آدرم اسلحه که خوندارست
آرهنگ مشکووه

Encam nedir? işin sonu, Ad-
rem, kan içici silâhlardır.

آدرنگ (Ädrenğ) = Mihnnet, felâ-
ket.

از چشم بد ای مرا چو دیده
پاک روز عباد آدرنگ
سنائی

Ey gözümün bebeği! Fena göz-
den bir gün felâkete uğramaya-
sın. (Senâ'i)

انصافی و عدل شاه بتدبیر و رای او
برداشت از بهمان ستم و جور و آدرنگ
سوزی

Padişahın insaf ve adaleti se-
nin rey ve tedbirinle dünyadan
zulüm ve cefayı, eziyet ve sı-
kıntıyı kaldırdı. (Süzeni)

آدم پیرا (Âdem pîra) = Allahı

ögmeğe mahsus isimlerdendir. İnsanı süsleyen demektir (k.) Hak yolunu gösteren ermiş büyük adam.

آده (âde) = Tünek: tavuk ve o cinsten olanların üzerine çıkıp tünedikleri çubuk.

فک چو برج کبوتر، کبوترانش مجوم
میان برج، خط استواست چون آده
سجری

Felek güvercin yuvası gibidir. Güvercinleri yıldızlardır. Yuvanın ortasında ekvator tünek yerindedir. (Senceri)

آدیس (âdis) = Âteş (د = d) (ت = t) den çevrilmiştir. (ی = i) (د = d) nin 'esresini' göstermek için gelmiştir Ş Âteş (ba.)

آدیده (âdyende) = Eleğimsağma, kavsi kuzeh.

علم ابرو اندر بود کوس او
کان آدیده بود زاله ویر
رودکی

Onun bayrağı buluttur, davulu gök gürültüsü, yayı eleğim sağma, yağmuru oktur. (Rüdeki) (Ba.)

آذار (âzâr) = Mart ayı.

شک نیست که بوستان بگذرد
آنکه که بگذرد ابر آذر
سعدی

Mart bulutu ağladığı vakit bostanın güleceğinde şüphe yoktur. (Sü'dî)

آذر (âzer) = ateş.

دوداره برشته، دردل آذر
نه یخ بدو نه پاک مادر
نظامی

Gözde yaş, gönülde ateş; ne baba ne ana korkusu var. (Nizâmî)

جواب دادم کای ماعروی غایه موی
باب درده من بر دل رهی آذر
اجری

Ey saç misk kokulu güzelli göz yaşıyla kölenin kalbine ateş saçma diye cevap verdim. (Enverî)

Şemsi senenin dokuzuncu ayı.

ای ماه رسید ماه آذر
برخیزد دیده می چو آذر
مسعود سعد

Ey ay gibi güzel! Azer ayı geldi. Kalk, ateş gibi şarabı getir. (Mes'ûd Sü'dî)

دست آذر مه از کان هوا
آبرها زد چو نالوک دلروز
ازرق

Azer ayının eli hava yayından yüreğe batan ok gibi tesirli oklar attı. (Ezrekî)

Ş Her şemsi ayın dokuzuncu günü. İçinde bulunduğu ayın ismine uyduğundan bayram edilir.

ای خرد دند سرو و تابان ماه
روز آذر، می چو آذر خوا
مسعود سعد

Ey selvi boylu ve ay gibi parlak zeki! Sevinç günü ateş gibi şarap iste. (Mes'ûd Sü'dî)

Ş İranın ateşe tapanlarına göre güneşe memur meleğin ismi olup âzer ayına ait işleri idare eder sayılırdı. Doğrusu zalın ötresiyledir.

آذر. آباد، آذر. آباد کان، آذر. بایگان

(Azerâbâd, âzerâbâdegân, âzerbâygân) = Vaktiyle Tebrizde mevcut bir ateşgede. Bu münasebetle Tebriz şehriyle ci-varına da denir. Azerbaycan Azerbaygân muarrebidir.

بیله ماه در آذر آبادگان
بیودند شاهان و آزادگان
فردوسی

Padişahlar ve azadeler bir ay Azerbaycanda oturdular. (Firdavî)

اردمان فتح آذر بگن شعر ماست
درچه شعری را بنی ارمغان نتوان گرفت
انیرالدین

Her nekad bir şiir armağan yerine alnamazsa da benim şiirim Azerbaycan fethinin armağanıdır. (Eşirüddin)

آذر آیین (âzerâyîn) = Eski ateşperest İranlıların yedi seyyar yıldızla nispet ettikleri yedi ateşgededen dördüncü ateşgedenin ismi. Ötekileri şunlardır:

آذر مهر، آذر لوش، آذر بهرام، آذر خرداد، [*]
آذر برزین، آذر زردشت، yahut آذر زردشت
به بلخ آمد و آتش زر دعشت
بطوفان شمشیر چون آب گشت
نظامی

Belha geldi Zerdüştin ateşini kılıç tufanı ile su gibi söndürdü. (Nizâmî)

یغما ز مسجود رخ تو روی تشاد
تا آیدله زردشت بود آذر برزین
یغما

Âzer berzin Zerdüştin kıblesi oldukça, Yeğma, senin yüzüne karşı secde etmekten yüz çevirmez. (Yeğma)

با رحمت تو دود سحر مروجه نور
با هبیت تو نکبت صبح آذر خرداد
شرف

Senin rahmetinle cehennem dumanı nur yelpazeşi, senin heybetinle sabahın güzel kokulu rüzgârı hurdad ateşgedesi olur. (Şeref)

آذر بویه، آذر بویه (âzerbū, âzerbū ye) = Çöven çiçeği.

âzerhordād, a (آذر خرداد) [*]
âzerhurin de derler.
âzerabtūn yazıp Feridun babası Abtime nispet edenler varsa da Siraculluğa bu tevehhi kabul etmiyor. (آذر برزین)

e dair şöyle bir hikâye var: bir gün Keyhusrev atlı olarak giderken ansızın zuhur eden bir gök gürültüsü ile kendisi yere atılmış o sırada düşen yıldırım atın eğinine isabetle eğer ateş almıştı. İşte o ateş söndürülmemiş üzerine kurtuluş şükranesi olarak bir ateşgede yaptırılmış, ismine (آذر برزین) denilmiştir.

ستکلایا یاسوز دل من
بین گمر آذر برزین ندیدی
شرف
Ey zalim Âzer berzini görmedinse gel benim kalbimin yanışına bak. (Şeref)

آذرپیرا (âzerpîrâ) = Ateşgede muhafızı ve hizmetçisi.

آذرخش (âzerhuş) = Âzer âyinin dokuzuncu günü. (Âzer) ba. Ş Yıldırım. (Şemsüllüğa) bu manaya dal ve rayı üstün olarak yazmıştır. Âderekıştan çevrilmiş olmasına nazaran öyle hareketlenmesi muvafıktır.

آذرشَب، آذرشَب (âzerşeb, âzerşesb) = Ateşe tapanların zanlarına göre ateş içinde ve ateşe memur bir melek Ş Keyaniyandan Küştaspın Belhte yaptırdığı ateşgede ki Küştasp kendi hazinelerini orada saklamıştı. İskender o binayı yıktırıp hazinelerini ele geçirmiştir Ş Şimşek.

آذرشین (âzerşîn) = Azernişin (muğ.) Ateşte yaşayıp yanmayan bir hayvan =

درشود یزخم وزجر و برشود ی ترس و بر
همچو آذرشین با آتش همچو مرغابی بیوی
(منوچهری) Ata dair

Dövüp zorlamadan Semender gibi ateşe girer; ördek gibi pervasız ırmağın üstüne çıkar. (Minüçihri)

آذرگشَب، آذرگشَب (âzergüşb, âzerşesb) = Âzerşesb.

سواری بکردار آذرگشَب
ز کابل سوی شام شد برسه اب
فردوسی

Kâbilden Şam tarafına şimşek gibi çabuk bir süvari gitti. (Fırdevsi)

(ba.)

آذرگون، آذرگون (âzergün, âzeryün) = Ay çiçeği : şekayık nev'inden ortası siyah, kenarları çok kırmızı bir çiçektir. Gün renk mânasına olup âzergün = ateş renklidir.

زخون ولف همه روزه دودیده و دل من
یکی با دین ماند یکی با آذرگون
قطران

Bütün gün ağlamadan gözüm ay çiçeğine, harareten gönlüm ateşe benzer. (Kafrân)

که پنهان کرد جزایرد بستگ خاره دواذ
که دویاند می جزوی ز خاک پیره آذرگون
سنائی

Allahtan başka katı taşa ateşi kim gizledi? ondan başka kara topraktan ay çiçeğini kim bitirir? (Sena'î)

آذرکیش (âzerkiş) = Ateş mezhepli, ateşe tapan.

آذرنگ (âzereng) = Âzer reng (-muğ.) = ateş renkli, parlak ve nurlu.

فروغی بدید آمد ازهر دوستگ
دل سگش گشت از فروغ آذرنگ
فردوسی

Her iki taştan bir ışık peyda oldu. Taşın içi ondan aydınlandı (Fırdevsi)

آذرهوشتنگ (âzerhoşeng) = Eski ateşe tapan İranlıların ilk peygamber saydıkları. Bir ismi de (مه آذر) dir. Ümmetine, آذرهوشتنگیان, آذرهان derler.

آذرین (âzîr) = Bezek, donanma.

تازمشاد ختم گرفته بررخش آذرین بود
ختم گرفت قلمت عاشقرا آذرین بود
معزی

Kırılmış misk onun yanağını süslediğiçe aşkların beli bükülmesi tabiidir. (Mü'izzî)

از خلعت تو مدح سرایان توای شاه
درخانه همه روزه می بنداند آذرین
فرست

Ey padişah seni methedenler, verdiğin kaftandan dolayı her gün evde donanma yaparlar [*] (Ferruhi)

Ş Resim, âdet. (Bürhan) yayık mânasına da gelir demiştir.

آذرینه (âzîne) = Cuma günü.

خامش نشود طفل دیستان عبت
این مدرسه را شنبه و آذرینه نباشد
حکیم کاتبی

Muhabbet mektebinin çocuğu susmaz, bu dershanenin cumartesi, cuması olmaz. Hakimi Kâtibi

[*] Padişahlar bir şehre girerken yapılan donanma. Halk «آذرین بندی» âyîn bendi derler. (وشیدی)

آر (âr) = Averden = getirmekten emri hazır olan âver (muğ).

ای صبا سکته از کوی فلاخی بن آر
زار و یار غم راحت جانی بن آر
حافظ

Ey saba filanca güzelin mahallesinden bana bir koku getir kederden inliyorum ve hastayım; canımı biraz rahatlandır. (Hafız)

آراء، آرای (ârâ, ârây) = Ârâsten = süslemek mastarından emri hazır, (isfa. muğ vas).

روی بنای ورم را آرای
چون تویی ماهروی بزم آرای
عزالدین شیروانی

Yüzünü göster de meclisi süsle çünkü sen meclisi bezeyen bir ay yüzlüsün. (İzzüddini Şirvânî) Ârâsten (ba.).

آراخیدن (ârahîden) = Dinlenmek.

آراد (ârâd) = Şemsî ayların yirmi beşinci günleri ve o günün işlerini idareye memur sayılan melek.

آرازشا (ârâziş) = Hayır ve iyilikler. Erzaniştan bozulmuş olmalı (ناصری)

آراستن (ârâsten) = Süslemek,

âramenmek, güzelliği
tertibetmek.

بسیار مشوخره بدین حسن دلاویز
کاین حسن دلاویز ترا عشق من آرامش
سلمان

*Bu gönlü çeken güzelliğine o
kadar güvenme çünkü senin bu
güzelliğini benim aşkım parlat-
tı.* (Selmân)

مراتب با ایست بر خاستن
کمر ایست و لشکر آراستن
نظامی

*Bana da kalkıp hazırlanmak
ve asker tertip ve tanzim etmek
lâzımdır.* (Nişâmî)

آرام (âram) = Durma, eğlenme,
dinlenme, yerleşme, istirahat
etme, karar kılma § Âramiden'-
den (emir, ismi mastar).

ای برده زمن قرار آرام
تود من بیقرار آرام
نظامی

*Ey sabrımı, kararımı alan sev-
gili! ben kararsızın yanında
dur.* (Seyfi)

§ Yer, mekân [*].

یاردی نشیند با آرام تو
زجاج و کر بسترد نام تو
فردوسی

*Mertlik hakkı için senin yerine
oturur: mevkiine geçer, taç ve
kemerden adını kazır.* (Firdevsî)

[*] Bu manaya hali mahal ve sebebi mü-
sebbep yerinde kullanmak suretiyle mecazı
müsreldir.

§ Şehir içindeki bağ ve bahçe.
(Âram (ba.)) de derler.

آرامش (âramiş) = Karar ve isti-
rahat. Kısaltarak آرامش de denir
§ Hanende mânasına da gelir ki
âramişger muhaffefidir. Ramiş-
ger (ba.). آرامش داد = mühim iş-
lerde itidal.

آرامیدن (âramiden) = Durmak,
eğlenmek, آرام دادن = آرام کردن
آرام داشتن = آرام گرفتن آرام بردن

آرایش (ârayiş) = Süsleyiş, süs-
leniş, süs, bezek, ziynet.

یفرمود تا کار دلمان دهر
برآرایش آردن بازار شهر
نظامی

*Zamanın iş bilenleri şehrin
çarşısını süslesinler diye emretti.*
(Nişâmî)

§ Âdet ve kanun § Musikide
آراکش denilen nağmedir ki
Bârbedin icat ettiği nağmelerin
birincisidir. Barbet (ba) [*].

آربل (ârbil) = İskender ile ikinci
Daranın Irakî Arapla harbe tu-
tuştukları yerin adıdır. Dâra bu
savaşta pek fena bozgunluğa
uğramıştır (Nişâm).

آرت، آرج (âret, ârec) = Dirsek.

[*] (K.) güzellerin yüzlerinde belirmeye
başlayan tüyüklükler.

Ârec, ârecin muhaffefidir.
Ârec (ba.).

آرد (ârd) = Un (ar.) dakik § Kusur,
kabahat. Ranın üstünü ile ârad
yahut averdenden muzari olan
averd (muğ).

نمی کشد زده آورد خویشتن خجالت
بیوسف آینه آن کس که ارمغان آورد
صائب

*Yusufa ayna hediye getiren
kimse kendi hedigesinden utan-
maz.* (Şâ'ib)

آردبیز (ârdbîz) = Elek.

آردتوله، آرددوله، آردهاله
(ârd-
tule, ârddüle, ârdhale =
Bulamaç.

آن آردتوله خورکه بمن اوت خواهر گداز
چون ماستبا بخورد زمن عذرها نتواست
ابو اسحاق

*O bulamaç yiyen ve bana lez-
zetli yimekler yiyici diyen
kimse yoğurt aşını yiyince ben-
den özürler diledi.* (Ebû Ishâk)

آردن (ârden) = Süzgü § Kevgir.

آردینه (ârdîne) = Hamur işi, tatlı.

آردو، آرزوی (ârzü, ârzüy) = İs-
tek, dilek, özleme.

بدرست نگرم سوی آن گل سیراب
زجان آشته کجا آرزوی آب رود
حاجندی

*Hasretinle o olgun güle ba-
karım. Susuzun canından su
isteği nasıl gider,* (Hucendî)

آرزوبردن (ârzübürden) = Arzu
etmek = arzu kerden.

یاد بچشم از دست که آبی بناله ام
تا چند عذر آردی من آرزو برم
حسن نائیر

*Bir sabah yok ki evime gelmiş
olasın; benim iştiyakım, senin
özrün ne vakte kadar sürecek.*
(Muhsin te'sîr)

آرزوشکستن (ârzüşikesten) =
(k.) istek yerine gelmek.

برآتش ستم جگر من زان کباب کرد
تا آرزوی تو کس چاه و شکم
کمال

*Mahmur gözünün dileğini yeri-
ne getirmek için ciğerimi sitem
ateşi üzerinde kebab etti.* (Kemâl)

§ İstek yerine gelmemek.

در دل زلف برشکن یار آبی
بسیار آرزو که زینت زبون شکست
آبی

*Asafi! yarın kıvrıkcık zülfüne
karşı gönlümde nice istekler
var ki tahlisizliğim yüzünden
kırılmış ele geçmemiştir.* (Âşafî)

آرزه (ârze) = Samanla karışık sıva
çamuru. آرزگر = sıvacı.

آرستن (âresten) = Güç yetmek,

muktedir olmak § Arastı (muḥ.) (ba.).

آرسته (âreste) = Süslü, müzeyyen: âraste (muḥ.).

ایا بزمگه آرسته تر زسد خام
ایا بزمگه مردانه تر زسد صبراب
فرشی

Ey mecliste yüz Hatemden daha parlak! ey savaştā yüz Sehraptan daha mert! (Ferruḥi)

بنام کثرت آرسته باشد
ستایشگاه شعر و خطبه تا حشر
عشهری

Her şîr ve hutbenin methe dair olan yeri kıyamete kadar senin adınla süslenir. (Unşuri)

آرش (âreş) = Minuçihrin askerlerinden İranlı meşhur bir ok atıcı.

اگر خواند آرشرا کنگیر
که از آمل بمر و انداخت یک بیر
تو اندازی پنهان من ز گرواب
چه هر ساعتی صد بپر برتاب
فخر گرگانی

«Merve bir ok attığından yani Amülden attığı oku Merve düşürdüğünden dolayı Âreş yay kullanıp ok atmakta ünlü ise de sen (Gürap)-tan daima her saat benim canıma yüz pertab oku atarın. (ba.).

(Fahri Gürgâni) Vamık lisanından Görüp, Vamıkın sevgilisi Azra-nın yurduudur. Âreş: lâfız karşı-lığı da olur. Arşı = mânevi.

آرغ (ârûg) = Arûg (muḥ.) (ba.).

آرغده (ârûgde) = Öfkeli.

شیر آرغده اگر پیش تو آید بشیرد
بیل آشفته اگر گردد تو گردد بیدال
بیل بیخته سستام تو بیند ایدام
شیر پیرایه میدان تو یابد جنگال
فرشی

Harpte hışımlı urşan sana karşı gelir, oğraştā öfkeli fil senin etrafında dolaşırsa fil endamını kılıcınla tepelenmiş görür; aslan, pençesini meydana-nın süsü bulur. (Ferruḥi)

§ Hırsh.

آرغده برشای تو چان مفت ارانک
برورده مکرم اخلاق تو منم
منوچهری

Beni güzel huylarınla yetiştirdiğin için gönlüm hep seni methetmek ister. (Minuçihri)

آرغیش (ârğış) = Kadın tuzluğu denilen nebatın kökünün kabu-ğu. Göz ilâçlarından imiş.

آرمان (ârmān) = Arzu, hasret.

از فراغت روز و شب عشاقراعت الامان
هر که دیدار تو بیند نیستش هیچ آرمان
خواجو

Senin ayrılığından âşıklar gece gündüz elâman der. Yüzünü görenin hiç başka arzusu kal-maz. (Huvâcû)

آرمش (âremiş) = Aramış (muḥ.) (ba.).

آرمون (ârmün) = Ameleye işlemeden verilen ücret.

آرمیدن (âremiden) = Dinlenmek: âramiden (muḥ.) (ba.).

در شهر خود آرمیده بودم
واندوه سفر نمیده بودم
آشای

Kendi memleketimde yerleşmiş, yol sıkıntısı görmemişim.

(Nizâmî)

Yanın kaldırılmasıyla âremden, âremde de denir.

چو بیدار باشی تو خواب آیدم
چو آرمده باشی شتاب آیدم
فردوسی

Sen uyanırsan benim uyku-m gelir sen durursan ben acele ederim. (Firdavsi)

آرن، آرنبج (âren, ârenc) = Dirsek.

زمانی دست کردی جفت رخسار
زمانی جفت زانو کردی آرن
آغایی

Kâh elini yanağına, kâh dirseği-ni dizine dayardı. (Ağâci)

آرنک (âreng) = Dirsek = ârenc.

نگر بعهده تو ظلم یازد چنگ
یاد دستش بریده از آرنک
منصور

Zulum senin zamanında pençe-sini uzatırsa eli dirsekten kop-sun. (Menşür)

§ Renk

«آرنک زرد باد چو بارتک روی خشم»
طاهر

Düşmanın yüzü turunc gibi sarı renkli olsun. (Zahir)

§ Zannolunur ki, galiba.

هرگز نکند روی من خسته لکاهی
آرنک نخواهد که شود شاد دل من
رودکی

Ben hastaya hiç iltifat etmez. Galiba gönlümün sevindiğini istemez. (Radeki)

§ Mihnet ve meşekkât.

گشته ترا مسل شوق و نشاط و انبال
بوده نصیب دشمن آرنک ورنک و ادبار
غنداری

Şevk, sevinç, ikbal sana; elem. utanma, bahtsızlık düşmanına nasib olmuş. (Gezâiri)

§ Mekir ve hile § Tarz ve üslup mânasına da gelir.

آرواره (ârvâre) = Üst ve alt çene kemigi (ârvare zeden) = çok söylemek, çene çalmak (ko.) (Nizâm).

آروغ، آرؤق (ârûg, ârûḡ) = Ge-girme.

باچنان خوردن و چنان آروق
کی بری رخت خویش بر عیون
اوحدی

Öyle yemek, böyle geçirmekle nasıl yükelebilirsin. (Evhadî)

Ârûg zeden, ârûg giriftan=ge-girmek.

گر خوری کم گرسنه مانی چو زان
در خوری برگزید آروغت دماغ
مولانا

*Eğer az yersen karga gibi aç
kalırsın; eğer çok yersen geği-
rirsin.* (Mevlânâ)

آرون (ârün) = Güzel ve iyi huy-
lar.

(با آرون او نیست در بوم و رست)
عنصری

*Yurt ve vatanda öyle iyi ve
güzel huylu kimse yoktur.*

(Unsurî)
Karşılığı = enîr = kötü huy-
lardır.

آروند (ârvend) = Ululuk.

آروین (ârvîn) = Tecrübe, sinama,
deneme.

آرد (âre) = Diş kökü ki dişin
bittiği yerdir.

آری (ârî) = Evet.

بگفتا هر شیش بی تو در خواب
بگفت آری چو خواب آید، کجا خواب
نظامی

*Cevap olarak onu her gece rü-
yada görür müsün? dedi; evet;
eğer uyku gelirse; fakat uyku
nerede dedi.* (Nizâmî)

Küçüklerin büyüklerine karşı
(ârî) yerinde (belî) demeleri bu
lisanın edeplerindendir. Ancak

mertebece müsavi olanlarla bü-
yükler küçükleri cevapta (ârî)
diyebilirler. § Äveri = getirirsin.
(muğ.).

آریدبرید (âridberid) = Basur
hastalığına ilâç için kullanılan
yarılmış soğana benzer bir kök.

آرپغ (âriğ) = Nefret ve kin.

(آه از غم آن رنگار بد مهر. کارپغ زمن بدل گزیده)
خسروانی

*Benden nefret eden muhabbetsiz
yârin elinden ah.* (Hüsrevânî)

Doğrusu za ile âzîğdir (Naşrî)

آز (âz) = Açgözlülük ve tamah.

سبز گشت از سخاش گشت امید
سیر گشت از عطاش معدن آرز
ادیب صابر

*Onun cömertliğinden ümit tar-
lası yeşillendi; ihsanından aç-
gözlülük ve tamah midesi
doğdu.* (Edîbî Şabîr)

آزاد (âzâd) = Kimsenin kölesi
olmayıp istediği gibi hareket
eden insan (ar.) = § Ayıpsız, ku-
sursuz.

گر بندگی باغف آزاد را
بگریزه هزار بندد آزادی
علامه دوله

*Eğer lütf ile bir hürü kendine
bende edersen bin kulu azad et-
mekten hayırlıdır.*

(‘Alâüddeve)

سروی ز چمن گزید و آزار
دست اجلش پناز برداد
نظامی

*Yeşillığın seçme ve düzgün
servisini ecelin eli kıldı.*

(Nizâmî)

Servinin âzat ile sıfatlanarak
(serviâzâd) denilmesinin sebebi
her mevsimde tazeliğini ve rengi-
ni muhafaza ile dosdoğru ve mey-
vasız olmasından; (سوسن = süsen)
= beyaz susam çiçeğine de bu sı-
fatı vererek (süseniâzâd) denilmesi sapı ve yaprakları
düzgün ve meyvasız olup başka
ağaca dayanmamasındadır.
Zâhiri şeylerden âlâkasını kesen
kâmil insana da denir. § Gövdesi
budaksız uzun boylu bir ağaç:
İran memleketine mahsus tes-
pih ağacının büyük nev'idir ki
İranın Kiylân ve Mazendran gibi
şimal cihetlerinde bulunur. Dal-
ları çam ağacı dallarına ben-
zer. Yahut kayın ağacı dediği-
mizdir.

آزاد درخت چمن عیشم و دختان
پیراهن بایل کند از رنگ خزان
و آله

*Aşk çimeninin düzgün bir ağa-
cıym ve bahçıvan başı [*] benim
hazan yaprağımdan bûlbûle
gömlek yapar.* (Vâle)

mürekkep mukabili bas-
sit ve etî leziz derisi
kırmızı ve mavî benekli bir nevi
balık mânalارına gelir demiştir.

[*] Dihkanın Bahçıvan Başı ile tercümesi
buradaki yerine göredir. Dihkan (ba.).

اğaç ve eti lezzetli, kıl-
çıksız bir nevi balık mânalارına
yalnız âzat değil درخت و
na yalnız âzat dir diyor. § Nahçıvan
eyaletinde bir kasaba.

آزاد میوه (âzâd mîve) = Fıstıklı
bademli şeker.

آزاد دارو (âzâd dârû) = Labada
dediğimiz sebze.

آزاد وار (âzâdvâr) = Musikide
bir makam § Esferayine tâbi bir
köy.

آزاده (âzâde) = Hür ve serbest,
her şeyden âlâkasını kesmiş,
soyu sopu belli kimse.

یسرو گفت یکی میوه نمی آری
جواب داد که آزادگان نمی دانند
سعدی

*Biri, serviye meyva vermiyor-
sun dedi; servi, varlıkla alış-
verişi olmayanların eli boş olur
diye cevap verdi.* Sa'dî

(Âzâd) ile (âzâde) birkaç mâ-
nada müsavi iseler de âzat
hürriyeti başkasının elinde olan
kimseye derler.

آزادی (âzâdî) = Hürriyet § Şükür.

داد یا این همه انظار گیر
عز آزادی و آزاد گیر
جای

*Bukadar düşkünlüğümle beraber
bana şükür ve hürriyet şerefini
verdi.*
(Câmi)

آزار (âzâr) = İncitme, incinme :
âzerden, âzâriden = incitmek
incinmekden ismi mastar, emir
(ismi fa. muh. vas.).

شیرد آزار مکن اختیار
ورنه زینت بکند روزگار
وحشی

*Kırıp incitme yolunu tutma
yoksa zaman seni temelinden
yıkarak.*
(Vahşi)

میآزار عوری که دانه کشست
که جان دارد و جان شیرین خوشست
فردوسی

*Tane taşıyan karıncayı incitme;
çünkü canı vardır. Tatlı canda
kıymetlidir*
(Fırdevsî)

چنگ از طرف دوست دل آزار نباشد
یاری که تحمل نکند یار نباشد
سعدی

Dil âzâr (ba.).

آز (âzeh) = Siğil.

آزدن (âzden) = Âciden. Âzde=
âcide.

سوی خانه شد دختر دل زده
رخان معشوقه بگون آرده
فردوسی

*Kalbi kırık kız sarı yanakları
kana boyanmış olduğu halde
ev tarafına gitti.*
(Fırdevsî)

آزر (âzer) = Âzar (muh. ba)
§ Hazreti İbrahim'in pederi ya-
hut amcası [*] § Âzâriden mu-
haffefi olan âzerdenden emir.

نگار وصورت آن بت بهند وچین درهم
شکست خامه مانی ورنده آزر
نگار آزر ومانی غلام صورت اوست
زمن پدیسکه بگفتم مگر آزری آزر
سوزی

*O. güzelin nakış ve sureti Hint
ve Çinde Maninin kalemiyle
Âzerin rendesini ehemmiyetten
düşürdü.*

*Âzer ve Maninin nakış onun
suretinin kölesidir. Bu söyledی-
ğim sözle benden incinirsen
incin*
(Süzeni)

Tabiatsız adam (Bürhan)

آزرد (âzerd) = Renk bazı lû-
gatler sarı renk mânasına yaz-
mışlar.

ابر آزاری بیازان درچمن پرورد وود
گشت خیری بافراق توکسی آزرده زود
قطران

*Mart bulutu yağmur ile çimen-
de gül yetiştirdi. Şebboy sarı
nergisin ayrılığıyla sarardı.*
(Katrân)

آزردن (âzürden) = İncitmek,
incinmek.

دجوی آزرده دلان کار برزگزیت
آزردن ما خسته دلان نقص است
نعمانی

[*] Hazreti İbrahim'in pederi (Tarih) in ve-
fatından sonra amcası Âzerin oğlu diye
anılmıştır diyenler de vardır.

*Kalbi kırıkların gönlünü almak
büyük bir iştir. Biz gönlü has-
taları incitmek büyüklüğe leke-
dir.*
(Na'imâ)

Bu lûgatin âzâridenden kısaltıl-
mış olmasına bakılırsa doğrusu
zanın üstüniyle آزدن âzerdendir
"Giyas". âzer, âzar (ba). Gi-
yasın iddiasını Nizamînin şu şiri
ispat edebilir.

درآن يك سال چون فرمان دهی كرد
نه مرغی بلکه موریرا نیازد
نظامی

*Orada bir sene saltanat sürdü.
Bir kuşu değil bir karıncayı
bile incitmedi.*
(Nizâmî)

آزردۀ پُشت (âzürde puşt) = (k.)
Beli büyük ihtiyar § Yüekten
sırtı berelenmiş hayvan.

آزرم (âzerma) = Utanma, haya.

نماید اندر میانه شرم و آزرده
نمی دارد کسی از جاهلی شرم
شیرازی

*Ortada utanma ve haya kalmadı;
kimse cahillikten utanmıyor,*
(Şebüsterî)
Merhamet ve şefkat, rahat ve
selâmet. Büyüklük ve şeref § İn-
saf ve adalet. § Güç ve kuvvet.

آزرم دار ارچه به پشت بود حقیر
ارزان شایوش ارچه به زدن گران بود
چند جگر

*Senin yanında hakir isede onu
büyük tut. Senin yanında pa-
hali ise de onu ucuz say.*
(Mecidi Hemger)

دو کسی را روزگار آزرده دادست
یکی کو مرد و دیگری نژادست
نظامی

*Zaman iki kişiye rahat vermiş-
tir, biri ölen obürü doğmayan.*
(Nizâmî)

ای ملک آزرده تو کم دیده ام
وز تو همه ساله ستم دیده ام
نظامی

*Ey padişah senin adaletini gör-
memişim. Senden bütün sene
zulüm görmüşüm.*
(Nizâmî)
§ Gözetmek, hatır saymak.

صواب آن چنان شد که آرم شتاب
که آزرده دشمن بود ناصواب
نظامی

*Acele etmeliğim doğrudur,
düşmanı gözetmek doğru değil-
dir.*
(Nizâmî)

§ Âzer mi duht (muh).

یکی دخترکی بود آزرده نام
فردوسی

Âzermiduht adlı bir kıızı vardı.
(Fırdevsî)

آزرمی دخت (âzermi duht) =
Hüsrevi Pervizin kızının ismi:
akıl ve güzelliğiyle meşhur olup
dört ay saltanat sürmüştür. Ash
Âzermin duht = utangaç kız-
dır.

آزرنک (âzreng) = Azereng (ba.).

آزمایش (âzmâyîş) = Tecrübe
ediş. Mastarı âzmüden (ba.).

آزمودن (âzmûden) = Tecrübe etmek, sınamak, denemek.

باهر جنگ شیشه بنگ آزمود است
کایم

Zamanla uğraşmak, şişeyi taşla denemektir. (Kelîm)

آزموده = tecrübe edilmiş, denemiş.

طاهر بر بار عنت آزمودی پیش ازین
آزموده آزمودن بس پیشانی دعد
نظمی

Evvelce mihnet yüküne takatını denedin Denenmiş deneme çok peşimanlık verir. (Nizâmî)

آزمون (âzmûn) = Tecrübe ve sinama.

آزمون زوربخشرا در بدل نگاه تنگبخت
خسرو

Cömert darlık zamanındaki vergisiyle tecrübe edilir. (Hüsrev)

لکرده کمبری کسی آزمون
بود بطور گر کرد رهنمون
بدایم

Bir kimseyi denemeden kulağuz yapan kişi akılsızdır. (Bedâ'î)

ای دست روزگار که آزمون زمن
شمشیر کن نه نعل که پاکیزه آهنگ
خاقانی

Ey zamanın eli! Tecrübe zamanında benden kılıç yap nal değil, çünkü temiz demirim. (Hükâmî)

آزور (âzûr) = Hırslı açgözlü az=hırs ile nispet ifade eden (ver) den mürekkeptir.

دعان تبر چنان بازمانده از پی چیست
اکبر نشد بنگر گویا عدوت آزور
کمال اسماعیل

Eğer düşmanın çocuğuna âşık değilse okun ağzı neden böyle açık kalmıştır. "Ciğer göşe, ye mutlak ciğer demek de mümkün. (Kemâl İsmâ'il)

Vav üstün olarak (âzver) de denir.

بیزری فرید دل آزور
که باشد نیازش بدان بیشتر
اسدی

Hırslı olan kimsenin gönlü çok muhtac olduğu şeyle aldanır. (Esedî)

آزیدن (âziden) = Âzden (ba.).

آزیر (âzîr) = Âzarın imalesidir.

در جهان چندآنکه خواهی بی شمار
نیستی و عنت و آزار هست
انوری

Dünyada istediğin kadar sayısız yokluk, güçlük ve incinme vardır. [*] (Enverî)

آزغ (âziğ) = Ârîğ (ba.).

آر (âj) = İstirahat etme, dinlenme. İstirahat et, dinlen, mânasına emir de olur ki buna göre mastarı âjiden yahut âjden olması lâzım gelir. Fakat âjiden kullanılmaz âjden ise başka mânayadır (ba.).

[*] İmale kaidesine göre (:) den sonra elif yazılmalıdır.

Saba rüzgârına kavuştuğundan gölün yüzü tamamen törpü gibi çentik çentiktir. (Enverî)

آزغ (âjüğ) = Hurma lifi Ş Asma ve ağaç budantısı.

آر فنداک (âjfundâk) = Eleğim-sagma.

مغ چون مایه باد چون لعل
آز فنداک چون دروخته بری
لطیف

Bulut pamuk, rüzgâr hallaç, eleğim sagma kardan hallaç yağı gibi. (Latîfî)

آزگن (âjgin) = Kafesli kapı.

آزن (âjen) = Âjenden = İğne ve o gibileri batırmak mastarından emri hazır (isfâ muhvas).

کشف کردار هر که در کشف از طوق امرت
پسان خار پشتش کرد پشت چرخ آزن
ذوالفقار

Her kim senin emrinin çemberinden kaplumbağa gibi boyun çekerse ok saplayan feleğin parmağı onu kirpi gibi yaptı: vücudunun etrafına ok sapladı. (Zülîkâr)

Ş Samansız çamur.

آزد (âjend) = Binalarda taş ve tuğla aralarına konulan çamur. = taş ve tuğla arasında çamur koymak.

از گورد سقاات باب جوی سقاات
چاترا بکلف غل غل شوی و غل آرد
ناصر

Canı, söz bilen bir adamın bulunduğu ırmağıyla akıl avucunda yıka da rahat et. (Nâşir)

آر ح (âjeḥ) = Sigil = âzeḥ.

بگرد عارض آن ماه روزی و جاه زح
سیاه رنگ [*] در آمد پسان مورومخ
گل رخاوش زمشاک سیاه خالی داشت
چه جرم کرد که گل رخاوش کرد و نال آرد
سوزی

O çukur çeneli ay yüzünün yanığı etrafına karınca ve çekirge gibi zengibar askeri üşüş-tü. Gül yanaklarının siyah msketen bir beni vardı. Ne suç işledi ki gülü dikenlendi, beni sivile-leşti. (Süzenî)

آردن (âjden) = İğne ve o gibileri batırmak, dikmek, gözetmek, saplamak, ustura vurmak Ş Değirmen taşını dişemek yani diş diş etmek. Müştakları az kullanılır.

آرد (âjde) = Çentik çentik, diş diş, delik deşik olan şeyler, bir şeyin düz olmaması.

رخ عدوت چو تارنگان زود و آرد باد
قلعیر

Düşmanın yüzü turuncu gibi sarı ve çentik olsun. (Zahîr)

از ملاقات سیا روی غمخیز
واسه چون آرد سوغا داشت
انوری

[*] (Siyah renk) suretinde de görülmüştür.

آژندن (âjenden) = Âjden.

آژنگ (âjeng) = Öfkeden yahut ihtiyarlıktan yüzde beliren buruşuk.

آن دم که بدم جوان و دویم شبه رنگ
سند خوردی بدامن زده چنگ
استون که شدم پیر و رخ پرازدان
ازمن زن و فرزند همی دارد رنگ
ازرق

Genç ve saçım siyah ve parlak
iken birçok güzel eteğime sarı-
lırdı. Şimdi ihtiyarladığım ve
yanağım buruştuğu için çoluk
çocuğum benden arediyor.
(Ezrekî)

آژوغ (âjoğ) = آوغ (ba).

آژیانه (âjyâne) = Taş yahut tuğla
döşeme.

برای زینت درگاه عالیت
زمر و ماه کردند آژیانه
عمید لومی

Yüksek dergâhını süslemek için
güneş ve aydan döşeme döşedi-
ler.
(Amîdî Lüme'ki)

آژرخ (âjîr) = Kir, hüsusiyle göz
kiri, çapak. (muğ) آرخ dir.

آژیدن (âjiden) = آژدن (ba.)

آژیر (âjîr) = Akıllı ve uyanık.

سپهرانگهدار و آژیر باش
فرمودی

Askeri gözet ve uyanık ol.
(Firdavsî)

Ş Hazır. Firdevsinin mısraı bu-
na da misal olabilir Ş Göl.

آب دمدشان بپای مادر آژیر
منوچهری

Göl anası ağaçların ayağına:
köküne su verir. (Minüçihri)

Ş Feryat.

آژیراک (âjîrâk) = Bağırma. fer-
yat etme.

آژیریدن (âjîrîden) = İkaz etmek
yani uyandırmak Ş Hazırlamak,

آژیانه (âjîne) = Dişengi = آسیان
(ba.).

آس (âs) = Değirmen.

دامن بخت تو پاک ازگرد آس آسیان
وزجهای آسیان خضم تو سرگردان چو آس
انوری.

Senin taliinin eteği felek değir-
menin tozundan temizdir; senin
düşmanın başı feleğin cefa-
sından değirmen gibi dönücü-
dür.
(Enverî)

El değirmenine (destâs), hay-
vanla dönen değirmene (herâs),
su değirmenine (âsiyâp) derler
Ş Ögüdölmüş zahire.

من بپای خود این خطا کردم
تارستانس رنج گشتم آس
مختاری

Ben kendi attığım yanlış adım
sebebiyle meşekkat değirmenin-
de ezildim. (Muhtârî)

آسا (âsâ) = Bezek, süs.

بامید قبولت بکر فکرم
چو بر یوسف مصری زلیخا
باتواج نفائس خوبتر
ایسان نوغروسان کرده آسا
عسجدی

Sana beğendirmek ümidiyle
Züleyhanın Yusuf'a karşı yaptığı
gibi fikrim kızı yeni gelinler gibi
kendini türlü türlü nefis şey-
lerle süslemiş. (Ascedî)

Gibi mânasına teşbih edati olup
kelimenin sonuna getirilir.

تانشوی برزگر آسا جلال
نعم نغوری دوطاب ملاک و مال
جلال الدین

Celâl! Sakın ikinci gibi olma-
yasin. Mal ve mülk isteğiyle
kederlenmeyesin. (Celâlüddin)

تومردی باغروس معی آن برزگر آسانی
برزد و سرخ چند آسانی بروغ غروس آسا
وصال

Sen mertsin, senin mâna geli-
niyle rahat etmen iyidir. Yüzü-
nü ne vakte kadar gelin gibi
sarı ve kırmızı ile süsleyecek-
sin. (Vişâl)

Ş Ağır başlılık.

زور استاند تدبیر تو از پخت شیر
کبر بیرون کند آسانی تو از طبع بلنگ
مختاری

Senin tedbirin arslanın pençe-
sinden kuvveti alır; senin ağır
başlılığın kaplanın tabiatından
kibri giderir. (Muhtârî)

Ş Esnemek.

چنان 'نودین' دوش ماه تو دیدار
چو ماه من که کند گاه خواب خوش آسا
هرای

Ay gibi güzelim uykusu geldi-
ği zaman nasıl hoş esnerse dün
gece yeni ay bana öylece yüzü-
nü gösterdi. (Behrâmî)

Bu mânaya ke-
lemeleriyle kullanılır. Ş Asuden-
den emir, (is fa muğ vas.)

بکش از راه جست و جویش با
از تک و بوی یک زمان آسا
وکن الدین

Onu arayıp taramadan vazgeç.
Koşup didinmeden bir zaman
olsun dinlen. (Rüküddin)

آسال (âsâl) = Temel.

ز دانا بشیدم که چنان شکن
زن جای چاقست و آسال کن
ابوشکور

Bir akıllıdan işittim ki sözünü
tutmayan; ahlaksız ve temel yı-
kan kadına benzer. (Ebü Şekür)

آسام (âsâm) = Amas mânasına-
dır; yahut ondan çevrilmiştir.
(ba.) آماس

آسامه (âsâme) = آسیه (ba.).

آسان (âsân) = Kolay.

با سان بر نمی گیرم دل از لعل لب آوی
مگس آسان بشهد افتد ولی دشوار بر خیزد
جانی

Gönümü lâl gibi dudağından kolay kolay ayıramıyorum. Evet sineğin bala düşmesi kolay, fakat kurtulması güçtür. (Cemâli)

Yai mastariyye ile âsanî; asâî gibi uyku ve istirahat mânasına da gelir.

من آسائی گزیند خویشتن را
زن و فرزند بگذارد بیستاره
سعدی

Kendi istirahatını üstün tutar, çoluğunu çocuğunu sıkıntıda bırakır. (Sa'dî)

دوز پیکاری و شب آسائی
کی و می بر سریر سلطانی
سنائی

Gündüz işsizlik gece uyku ve istirahat; sultanlık tahtına ne vakit irişirsin. (Senâ'î)

آسایدن (âsanîden) = Kolaylamak, çabuklaştırmak.

آسایش (âsâyîş) = İstirahat, dinleniş.

آستارا (âstârâ) = İranın Azerbaycan sınırında bir şehir.

آستانه، آستان (âstân, âstâne) = Eşik, (ar) mecazen papuçluk, kapı aralığı.

ای کعبه من جمال و دولت
میان من آستان کسوت
نظامی

Ey yüzü kıblem ve evinin eşîği aynam olan sevgili! (Nişâmî)

Dergâh: büyüklerin bulundukları yer.

بجان ملازم آن آستانه باش ای دل
که یاقوت پدر کعبه بردن آسانست
عماد

Ey gönül! o dergâha candan devam et; çünkü vücut yükünü Kâbe kapısına götürmek kolaydır. (Imâd)

Astan arka üstü yatmak mânasına da gelir,

در سنگتای پیرنه ز قاتین عدل او
نقاش صنع پیکر مرغ آستان نهاد
کمال

Allah onun adaletinin tesiriyle yumurtanın dar muhitinde pilicin vücudunu arka üstü yattırmıştır. (Kemâl)

Divanhane ve misafirhane sahibi. آستانه allaha yakın kimselerin kabrine de denir.

آستان برخاستن (âstân berhâsten) = Eşik kalkmak (k.) harabolmak.

چار دیوار خانه روزن شد
یام پادشاه و آستان برخاست
خاقانی

Evin dört duvarı delik deşik oldu. Dam çöktü ve haraboldu. (Hâkânî)

Ş Devlet ve ikbale ermek.

آستان فنا (âstâni fenâ) = (k.) Dünya.

بر آستان فنا دل منه که جای دیگر
زیر راحت تو پر کشیده اند قصور
طاهر

Dünyaya gönül bağlama; çünkü başka yerde yani ahirette senin istirahatin için köşkler kurmuşlar. (Zahîr)

آستر (âster) = Astar. Elbisenin yüzüne ebre denir. ebre ebre (ba.).

آستین (âstin) = Yen (ar) (muğ.). Âstî, âstin.

الذی سرگین گشته در آستین
خلق و ایشاکفت آمد راحته
مولانا

(Tabağın kardeşi) Yenido biraz köpek pisliği olduğu halde halkı yararak ve ağlayarak yanına geldi. (Mevlânâ)

در آستین خرقه نهاده ز جاپ و راحت
زان گونه که خرطوم نهید پیل شناور
قائمی

Gövedeli fil nasıl hortumuna koyarsa sağdan, soldan hırkasının genine koymuş, doldurmuş. (Kānî)

آستین برچیدن، آستین بالا زدن،

آستین بالâzedden, âstin berçiden, âstin berzedden) = Yen sıgamak (k.) hazırlanmak.

چو سبیل تو سراز برنگ یاسین برزد
نعت برینق خونم آستین برزد
طاهر

Kâkûlân yüzünden uc gösterince aşkımdan ölüyordum. (Zahîr)

سبک آستین برزده هر دو تن
دویدند بادلو و مشک و رسن
فردوسی

Her ikisi hazırlanıp koğa, tulum, iple koştular. (Fırdevsî)

آستین برچین یا چشم یادیده کسی.

آستین bercebin yâgeşm yâdidei kesi keşiden = (k.) Bir kimsenin kederini yatıştırma, teselli etmek.

در غبار کوی غم روی طهوری گشت گم
آستین برچین کیش تا کسار خویشرا
طهوری

Zuhurinin yüzü keder mahallesinin tozunda kayboldu; kendi düşkününe teselli et. (Zuhûrî)

آستین برنگناه کشیدن (âstin bergünah keşiden) = (k.) Affetmek.

چو دشمن یقواری شود عذر خواه
برحت بکیش آستین برنگناه
شیرازی

Düşman alçaklıkla özür dilegince merhamet edip affet. (Hüsrev)

آستین ترداشتن (âstin terdaşten) = (k.) Çok ağlamak.

آستین تیریز کردن (âstin tîriz kerdan) = (k.) Zulümden vazgeçmek. Âstin sertiz gerden şeklinde de görülmüştür.

آستین فشاندن (**âstîn feşânden**)
= (k.) Terketmek, vazgeçmek,
inkâr etmek.

گناه وجد و سماع خبریک را
بر دوگون آستین فشاند
هاقیق اسفندی

*Aşk ile ibadet zamanlarında
herbirini dünya ve ahiretten
el çekmiş görürsün.*
(Hâfîfi İsfahânî)

Ş Raks etmek.

عشق بگسترده نطع ای فروکوب جان
خانه فروشی مکن آستین برافشان
ناتاقی

*Aşk yaygısını yaydı; haydi ha-
rekete gel, sofuluktan vazgeç,
yahut süs ve itibar gösterme,
rakset.*
(Hâkânî)

Ş Tahsin etmek Ş İhsan etmek
Ş İşaret eylemek manalarına da
gelir.

سخت گفت و دامان گویهر فشاند
بطلقی که شاه آستین برافشان
سعدی

*Etek dolusu inci saçar gibi
öyle latif sözler söyledi ki
Padişah pek beğendi.* (Sa'dî)

آستین گرفتن (**âstîn گرفتن**) =
(k.) Ücretsiz iş gördürmek.

آن شلیدی که صوفی می کوفت
زیر آعابین خویش میخی چند
آستینش گرفت سرهنگی
که بیا نعل برستورم بند
سعدی

*Onu işittin mi; yani o hikâyeyi
bilir misin: bir sofu ayakkap-*

*ların altına birkaç çivi çakı-
yorken bir çavuş, gel, benim
atımı nalla diye ona bedava iş
gördürdü.* (Sa'dî)

آستین مالیدن (**âstîn malîden**) =
Astin berçiden (ba.).

آستینه (**âstîne**) = Yumurta.

آسیر (**âsîr**) = Ekin olan yer,
ekinlik.

آسیریس (**âsîris**) = At koşacak
meydan.

نشانه نهادند بر آسیریس
فردوسی

Koşu yerine nişan koydular.
(Fîrdevsî)

آسنگده (**âsîğde**) = Yarı yanmış
odun ki küskü derler. Sinin
üsütüniyle hazır manasıdır.

ایستاده میان گرما به
خجرو آسنگده در میان تنور
معروفی

*Hamamın ortasında fırın için-
deki odun gibi durmuş.*
(Mâ'rûfî)

خاطر عالی توانارت کرد
گنج آسنگده تبهان قلی
میسعود

*Senin yüksek hatırın, kalemin
hazırlanmış gizli hazinesini yağ-
ma etti.* (Mes'ûd)

آسفته (**âsüfte**) = Asüğde (ba.).

آسکر (**âsker**) = Devredici, sey-
yar. **آسکر** bunun muarrebidir.
Okyanusta şöyle yazılıdır: asker
müctemi olan beni ademe denir
lafı mezbur farsidir.

آسگون (**âsgûn**) = Hazer denizi,

چه مایه دارد در پیش طبع او دریا
چه پایه دارد دوزد آسگون فرغ
قالی

*Onun tabiatının yanında deni-
zin ne kıymeti var. Hazer de-
nizinin yanında kuru çayın ne
ehemmiyeti olur.* (Kaânî)

آسمار (**âsmār**) = Mersin ağacı.

آسمان (**âsmān**) = Gök (ar) sema:
sonundaki man manend muhaf-
feli olup terkip halindeki mânası
değirmen gibidir. Gök yüzün-
deki yıldızların devir ve hare-
ketleri değirmene benzetilmiş-
tir.

روی زمین زطلعت ایشان منورست
چون آسمان بزهره و خورشید و مشتری
سعدی

*Gök yüzü güneş, zühre, müşteri,
ile nasıl nurlanırsa yer yüzü de
onların güzleriyle öyle nurlu-
dur.* (Sa'dî)

Ş Her şemsi ayın yirmi yedinci
günü

آسمان روز ای چو ماه آسمان
باده نوش و دارا دل را خادمان
میسعود سعد

*Ey ay gibi güzel! âsman gü-
nünde şarap iç te gönlünü fe-
rahlandır,* (Mes'ûd Sa'd)
Ş Azrail

آسمان از دستان ندانستن (**âsmān ez
rîsman nedānisten**) = Göğü
urgandan ayırt etmemek (k)
ayırt etmek kuvvetinden mah-
rum olmak.

ملک از مسق آن ساعت چنان بود
که در چشم آسمانش ریه مان بود
نظامی

*Padişah o saat, sarhoşluktan
o dereceye gelmişti ki gözü bir
şeyi seçmiyordu.* (Niẓāmî)

آسمان برین (**âsmānî berîn**) =
Dokuzuncu felek.

آسمان درخش (**âsman derehş**) =
Şimşek.

آسمان دره (**âsman dere**) = Saman
uğrusu: = "ar) کهکشانی: gökte
küçük yıldızların birleşmesinden
hasıl olan şekil.

بکوچه که روی پاکف گهر افشان
چو آسمان دره سازی ز اس گهریاری
منجیک

*İnci saçan avucunla hangi so-
kağa gitsen çok inci dökerek
orasını saman uğrusuna benze-
tirsin.* (Mencik)

آسمان رند (âsmān rend) = Müneccim: terkip halindeki manası zan ve tahmin ile göğü ölçüp biçen demektir.

آسمان سوراخ شدن (âsmān sūrāh şūden) = Gök delinmek (k.) büyük bir vak'a çıkmak.

آسمان و ریشمان (âsmānu rīsmān) = Gök ve urgan: akla uygun bir söze karşı yanlış anlaşıldığını gösteren uygunsuz cevap yerinde kullanılan bir darbi meseldir.

آسمانه (âsmāne) = Tavan (ar) شرف
شیران آتش غرض ز قارط استعلا
بر آسمانه گردون آشست و اختر گشت
کمال

Azmi ateşinin kıvılcımı o kadar yükseldi ki gök yüzüne çıkıp yıldız oldu. (Kemāl)

آسمانی آهني (âsmāni āhen) = Yıldırım. آسمان غریب آهني آسمانی, âsman guriv de derler.

آسمند (âsmend) = Yalancı ve aldatıcı. Ş Nāsiri, âsmend yalancı, yalan sahibi mânâsınadır, sonundaki mend «dermend» ve benzerleri gibi sahip mânâsını ifade eder. Bundan anla-

şılıyor ki (âs) in bir mânâsı da yalandır. diyor. Ş Alık, şaşkın.

آسموغ (âsmūg) = Eski İranlıların itikatlarına göre iki kişinin arasını bozan şeytan.

گفته اش چنگی دروغ بود
او سخت چین چو آسموغ بود
طیان

Onun sözü bütün yalandır; o iki kişinin arasını bozan şeytan gibi koğucudur. (Tayyān)

آسینستان (âsinistān) = Vamıkın kaynatası yani sevgilisi ve karısı Azranın babası ki Vamık onu öldürmüştür.

آسودن (âsūden) = Dinlenmek, konuşmada âsuden yerine âsude şūden kullanılır. (Nizām)

آسوده (âsūde) = Rahat, başı dinç, gâilesiz.

دو تمام غم اگر بکروز عاشق بوده
دو حساب زندگانی روز حشر آسوده
صاف

Yaşadığın müddetçe eğer bir gün âşık olmuştun mahşerde hesap verirken rahat edersin.

(Şā'ib)

ز عقل اندیشها زاید که مردم را بفرساید
گرت آسودگی باید برو عاشق شوای عاقل
معدی

Akıldan insanı yıpratacak düşünceler doğar. Ey akıllı! eğer sana rahat lüzumu güt âşık ol. (Sa'di)

آسه (âse) = Ekin ve ekin için hazırlanan yer Ş Meyan kökü.

آسیه (âsiyā) = Değirmen = âs. گرم سنگ آسیا بر سر بگرد
دل آن بوست کز دلبر بگرد
نظامی

Başımın üzerinde değirmen taşı döne gönlüm dilberden dönmez. (Nizāmî)

Âsiyāb muhaffefi de olur. Âsiyāb ve muhaffefi olan âsiyāyı su değirmenine tahsis edenlere göre su değirmeninden başkasına söylemesi doğru olamayacağından âsi dest, âsi bad gibi âsiyāyı dest, âsiyāyı bad denilemez. Âs (ba.) = âsiyāğır = değirmenci.

آسیاب (âsiyāb) = Su değirmeni. Aşlî âsi âbdir: Farscada uzun elif iki elif itibar olduğundan kaideye göre birincisi yaya kalbolunmuştur.

آسیا زنه، آسیا آزن (âsiyā ājen, âsiyā zene) = Değirmen taşını yontup düzelten demir âlet : dişengi (ar.) مثقال

آسیب (âsib) = Zarar, hususiyle iki kişinin, iki cismin birbirine yanyana, karşı karşıya çatmasından hasil olan zarar, incinme ve acı.

از بیخ زمین بوست برگی
کاسیب نبات از فگرگی
نظامی

Yerden bir nebat yaprağı bitmemiştir ki bir doludan zarar görmesin. (Nizāmî)

گرتیم موی شود از دست جور روزگار
برمن آسانتر بود کاسیب موی بر تنش
شاعر

Eğer zamanın zulmünden vücudum kıl gibi olursa onun vücuduna bir kıl kadar zarar ve elem gelmeden bana daha kolaydır, (Şā'ir)

میراد بانها بر آمد بواج
پنجید کشی ز آسیب موج
فردوسی

Yelkenlerin başı çok yükseğe çıktı, dalganın hızından gemi oynadı, (Firdavsi) Bazı lügatler zararı bahis mevzuu etmiyerek iki kişi omuz omuza vurmak yahut iki şey birbirine çatmak mânâsına almışlardır. (ar.) صد

زدند پهلو بهم چون سپهر و قدرت شاه
کیود گشت تن آسمان از آن آسیب
فخری

Gök padişahın kudretiyle çarpışınca göğün gövdesi o çarpımadan göğerti. (Fahri)

Evvelce Firdavsiden getirdiğim misal de bunu teyit eder Ş Musibet ve zahmet.

اقلیم یامصرا غم از آسیب دهر بوست
معدی

Fars ülkesi zamanın musibetinden müteessir değildir. (Sa'di)

چه آزاد درویشان ز آسین گرانباری
خاتانی

*Fakirler ağır yüke tahammül
zahmetinden nekad azadedir-
ler.* (Hakani)

آسین، آسیمه (âsime, âsiven)
=Fikri dağınık, şaşkın, sersem.
Asimenin aslı âsamedir. (ba.)

سرا پرده بردید از ایوان بدست
سپه از خروشیدن آسیمه گشت
فردوسی

*Otağı saraydan ovaya götürdü-
ler. Asker kavga ve gürültüden
şaşkın oldu.* (Firdusi)

Karmakarışık ve uyuşuk mâna-
sına da gelir. Asivenin aslı da
âsiyaven=âsyamanend=değir-
men gibidir.

گر نه عشقت کرد آسین مرا
از چه رو سرگشته و آسینم
منجیک

*Eğer beni aşkın şaşkın etme-
diyse niçin başı donuk ve ser-
semim.* (Mencik)

آش (âş) = Aş.

زد یگدان لیسان چو دود بگریزند
نه دمت کفچه کنند از برای کاسه آش
سعدی

*Alçakların ocağından duman
gibi kaçarlar. Aş kâsesi için
ellerini kepçe yapmazlar. Alçak-
ların yemek kâsesine el uzatmak
değil, ocaklarından duman gibi
kaçarlar. [*]* (Sa'di)

(Bahari acem) müellifi mutlak
yemek dediği gibi içmesi müm-

[*] Dikdânin lûgateca manası, sacayaktır.

kün olan rakik yani sulu yemek
mânasına da yazmıştır. Ş Bezlere
sürülen kola.

مثال گر سنه چشمان شکم پرست میاش
که می دهد تعب آن پیرهن که دارد آش
اسماعیل

*Aç gözlüler gibi kursağına tap-
ma, zira kolalı gömlek zahmet
verir, [*]* (Isma'il)
«آش هر کاسه بودن»
her işe bur-
nunu sokmak dedimizdir.

آشام (âşâm) = Âşamiden=içmek-
ten ismi mastar, emir, (ismi
fa muh. vas)

درا در بزم وندان غم آشام
ز شادی صاف شو دود غم آشام
سراج الدین

*Çile çeken dervişlerin meclisi-
ne gir, sevinci bırak, gam tor-
tusunu iç.* (Siracüddin)

ای ترک می آشام که گفت که میاشام
در خانه من باده بیاشام بیاشام
هدایت

*Ey şarap içen güzel! sana iç-
me diye kim söyledi. Akşam
gel benim evimde iç.* (Hidâyet)

Ölmeyecek kadar yeyip içme.
(ar.) قوت لایقوت

بیک شام ندهم تاروموت
ندارم گرچه کاه شام آشام
شاعر

*Her nekad akşama yiyeceğim
yoksa da saçının telini Şam
mülküne değişmem.* (Şa'ir)

[*] Kolalı ve çirşili bezden yapılan göm-
lek demektir.

İçilmiş içilecek şey mânasına,
geldiği gibi mecazen yenilmiş
mânasına da gelir. Ş Süzme
pilâvdan alınan su (برهان جامع)
(Burhanı cami')

آش بیچگان (âş beçegân) = llâç
için kullanılan kunduz hayası.
Günd (ba.)

آش پختن (âş puhten) = Yemek
pişirmek. (K.) iki kişiden birini
öbürünün üzerine kışkırtmak,
ölçermek, bir kimseyi incitmeğe
teşebbüs etmek.

آشی، آشپز (âşî âşpez)=aşçı. آشپزی
aşçıdükânı aş evi, mat-
bah.

آشتی (âştî) = Barışıklık, sulh.
نه دانی باشد آن کسرا نه فرهنگ
که ونت آشتی پیش آورد جنگ
انطامی

*Sulh vaktında kavga çıkaran
kimsenin ne bilgisi, ne aklı
vardır.* (Nişami)

kelimeleriyle kul-
lanılır.

آشتی خوارده (âştî huvare)=Sulh
ziyaleti, barış yemeği ve tathisi.

آشینه (âştine) = Yumurta =
âştine.

آش خلیل (âşihalîl) = Mercimek.
آشغال (âşgâl) = Âhâl (ba.).

آشفتن (âşuften) = Öfkelenmek,
akıl bozulmak, perişan olmak gi-
bi gerek akıl gerek hal vesair
şeylerin değişmesi, karma karış
olması mânasıdır.

بت زنجیر زلف از گشتن او
برآشت ای خوشا آشفتن او
انطامی

*Zincir zülfü güzel onun sö-
zünden darıldı. Onun dargınlığı
nekadar hoş!*

آشفته (âşufte) = Akıl bozuk,
sevdalı, sıkıntılı, perişan âşuften.
(ba.).

خلق به پیش روی تو آشفته همچون موی تو
پای آن نهید در کوی تو کاول دل از سر برکنند
سعدی

*Alem senin güzelliğin önünde
saçın gibi perişandır. Senin ma-
hâllene başından vazgeçen ayak
basabilir.* (S'adi)

آشفته دماغ سرورک سختم نیست
دامن چه کشایم که گلی در چشم نیست
طالاب

*Zihnim perişandır. Sözümün
düzgünlüğü yoktur. Eteğimi
niçin açayım ki çemende bir
gülüm yoktur.* (Tâlib)

آسودگان چه داند احوال دردمندان
آشفته حال داد آشفتگی عالم
سلمان

Rahat olanlar dertlilerin halini ne bilirler. Halimdeki sıkıntıyı sıkıntı çeken bilir. (Selmân)

آشکاره، آشکارا، آشکار (Âşikâr, âşikârâ, âşikâre) = Belli, açık.

اشك توایمست و راحت مهر و کس نمید
کاینکه هست مهر شود انجم آشکار
شاعر

Senin göz yaşın yıldızlardır, yanağın güneştir; güneşin olduğu yerde yıldızların belirmediğini kimse görmedi. (Şâir)

درد که رازنهان خواهد شد آشکارا
حافظ

Yazık ki gizli sır meydana çıkacak. (Hâfız)

آشکوب (âşkûb) = Tavan, ev kaç kat ise her katın tavanı [*] Ş Gök. Duvar kuru (Burhan). Evin üstünde yahut direk üzerinde yapılmış köşk (خلیج - تعمت) (muḥ.) آشک dır.

آشکوخیدن (âşkühîden) = İşkühiden (ba.)

بر آشکوب تنهتیش دس فکرت من
برر پای فلک راجو بردبان افکند
کمال

Düşüncemin eli onun birinci katına erişebilmek için feleği merdiven gibi ayağımın altına attı. (Kemâl)

آشمالی (âshmâlî) = Yaltaklık, dal-kavukluk. (Niẓâm)

[*] Arapçası (طیغ) dır ki her şeyin kapağı ve örtüsüdür.

میکند دلدایه هاتا استخوانی میخورد
غر اودر آشمالی و خوش آمد میبرد
شفای

Bir kemik yemek için yalvarır, yakarır. Onun ömrü dalkavuklukla geçer. (Şifâî)

آشمد (âšemîd) = Âşâmîd = içti. (muḥ.)

هم خورد و هم آشمد با او
نظامی

Onunla hem yedi hem içti. (Niẓâmî)

آشنا، آشناب، آشنا (âšnâ, âş-nâb, âşnâh) = Biliş, bildik. Mukabili. Bigâne Ş Yüzgeç, yüzgeçlik.

تادل من با هوای نیکوان شد آشنا
دورسرهک دیده گوردانم چورمرد آشنا
نظامی

Gönlüm güzellerin sevgisiyle tanışalı yüzgeç gibi göz yaşı içinde yüzer durum. (Kâtrân)

با علم آشنا شو و از آب بر سر آ
کز آب بر سر آمدن از علم آشناس
کمال

İlim öğren de suyun yüzüne çık; itibar kazan. Yahut cehalet deriyasında boğulmaktan kurtul; çünkü suyun yüzüne çıkmak yüzmeye bilmektendir.

برنگان بدانش بیابند راه
دوبیا گذر نیست بی آشناء
فردوس

Büyükleryolu ilim ile bulurlar. Yüzme bilmeden deniz geçilmez.

Yüzücü manasına آشناگر آشناء آشنager, aşnaver de denilir.

دل بسته روزگار بر زرق شدن
باشیقه بقای چوین برقی شدن
چون مردم آشناء اندر گرداب
دستی زد است و حالت غرق شدن
سید حسین اشرفی

Riya ile dolu zamana aldanmak yahut bekası şimşeğe benzeyen şeye gönül vermek; giridabda yüzen adam gibi çırpınıp sonunda boğulmaktır. (Seggîd Hüseyîni Eşrefî)

آشوب = tanıtmak.

آشوب (âşûb) = Darılma, gücenme, fitne, karışıklık. (muḥ.) âşû.

فی فی لفظم یکدست نمایه
کاشوب دوی شدان میانه
نظامی

Yok yok yanıldım; evimiz birdir; zira ikilik fitnesi aramızdan gitti. (Niẓâmî)

Yok yok yanıldım; evimiz birdir; zira ikilik fitnesi aramızdan gitti. (Niẓâmî)

Yok yok yanıldım; evimiz birdir; zira ikilik fitnesi aramızdan gitti. (Niẓâmî)

آشوریدن، آشوردن (âşûrden, âşûriden) = Karışdırmak, mezmetmek.

که چندانی که پیش آشوری این دیک
تیرای افند ی زهر و وی و یک
شمار

Bu çömleği ne kadar karıştırırsan zehirsiz ve kumsuz bir lokma bulmazsın. (Aṭṭar)

آشوغ (âşoğ) = Soyu ve hali bilinmiyen kimse.

چه کنم باغای دهر که من
عسم آشوغ دویان شما
حکیم طرطری

Ben feleğin cefasına karşı ne yapayım ki sizin aranızda yabancığım. (Hakîmi Târṭarî)

آشوفتن (âşōften) = Aşûften (ba.)

تندادی همچو عزرائیل نداشت
موجها آشوفت اندر چپ و راست
مولانا

Ezrail gibi bir kasırga peyda oldu. Solu sağ dalgalar sardı. (Mevlânâ)

آشپانه، آشپان (âşīyan, âşīyane) = Kuşyuvası, (ar.) Ş insanın barındığı yer Ş tavan.

حب الوطن بگره زگل چشم بسته ام
توان ولی زمشیت خس آشیان گذشت
کامیار

Yurd sevgisine bak ki gülden göz yummuşuz; fakat yuvamızın azıcık çöpünden geçmek mümkün değil. (Kelîm)

Besten, sahten, gerden, giriften, nihaden kelimeleriyle kullanılır.

آشپانه هم خوردن (âşīyane behem huverden) = (k.) Yuva Bozulmak, aile efradı dağılmak.

آشپه (âşīhe) = Kişneme.

زند آشیه همچون وعداسیان
نظمی

Atlar gök gürültüsü gibi kiş-
niyorlar. (Nazmî)

Konuşmada şihe kullanılır.

آغاباجی (âğabacı) = Bugün İranda
küçük erkek ve kızkardeş büyük
kız kardeşi böyle çağırır kısal-
tarak abacı da derler (Nizâm)

آغار (âğâr) = Islak, rutubetli.
Âğardan âğariden = ıslatmak,
ıslanmak, § Karışdırmak, yu-
ğurmaktan emir, ismi mastar

عقیق وار بود آن زمین بی کزخون
بروی دشت و بیابان فروشدست آغار
عنصری

Ova ve çöl üzerine akan çok
kan yaşlığından o yer hakik
gibi olur (Unşurî)

آغاریدن، آغاریدن (âğâ-
rîden) = ıslatmak, ıslanmak.

بنازی که فرود آیم از فراق وخت
زخون دیده جهان سرپیر بی اغاریم
ناری

Herhangi konak yerine inersem
senden uzak düşdüğümünden do-
layı dünyayı başdan başa kanlı
göz yaşıyla ıslatırım. (Nizârî)

§ Karışdırmak, yoğurmak.

در آن زمان که زبیری تیغ وندی گرز
خروجا چون یلان شود آغار
فخری

Kılıcın keskinliği ve topuzun
şiddetinden toprağın hamuru
kahramanların kanile yuğruldu-
ğu zaman. (Fahri)

Teşvik etmek.

ای حکیمی که همیشه شعرا آغاری
سوزی

Daima şairleri teşvik eden ha-
kîm. (Süzeni)

آغاز (âğâz) = Başlangıç.
خدا از آفت "زیدی" این دهنگه دارد
که من کیفیت انجام ی یام و آغازش
صاب

Allah bu yola yaklaşma âfetin-
den korusun, çünkü ben işin
başlagıcından sonunu anlayo-
rum. (Şa'ib)

Âğâziden = başlamakdan emir.

عکیم آغار هرچه آغازی
ابوالفرج

Her neye başlarsan iyi başla.
(Ebülferec)

Kast ve irade § Ses.

Kast ve ses manalarını (Reşidi)
kabul etmek istemiyor.

آغازیدن، آغاز کردن (âğâzîden,
âğâzkerden) = Başlamak,
kast ve irade etmek.

سحر چو مزمره آغاز کرد مرغ سحر
بسان مرغ سحر از طرب گشودم پر
شاعر

Bülbül tan yeri ağarırken öt-
meye başlayınca neşemden onun
gibi kanatlandım. (Şa'ir)

آغازنده (âğâzende) = Hak taala
hazretleri

آغازنه [*] (âğâze) = Kunduracı
[*] (Reşidi) bu kelimeyi ile agare yaz-
mıştır.

aletlerinden ve kısıki denilen
ökçe ağacıdır ki potin kalıbı-
nın ökçeye gelen kısmıdır.
(Burhan). Ayakkaplarına su
girmek için yüzü ile taban
dikisi arasına konulan deri.
(Nizâm) Şimdiki İran ayakkabi-
cılarınca böyle bir şeyin mev-
cut olmadığını söylüyor. İhtimal
(vardola) dedigimizdir.

آغال (âğâl) = Kışkırtma, harekete
getirme (ar.) آغالiden den
emir, ismi mastar (isfa. muh. vas.).

تولشکر بر آغال بر لشکرش
بیکیار تاخیره گرددمش
فردوسی

Sen onun askerine karşı aske-
rini bir uğurdan sevk ve tahrik
et ki şaşırırsın (Fırdevsî)

§ Çiğnemen yutma

ز روی تیغ تو آغلر دو چشم دشمن تو
پهان گشاده نباید نهنگ مرد آغال
ازرق

Senin kılıcının yüzünden düş-
manın iki gözüne insan yut-
maya ağız açmış timsah suratı
görünür. (Ezrakî)

Ağıl § Arı kovam.

آغال پشه (âğâl peşse) = Kara
ağaç = سده = دربار = Bugün
İranda (tirizi) derler. (Nizâm)

آغالیدن (âğâliden) = Kışkırtmak,
karışdırmak, iki kişiyi birbiriri-
ne düşürmek, cenk ve kavgaya

hırslandırmak § Çiğnemen
yutmak § ıslatmak.

آغز (âğer) = Sel geçtikten son-
ra yer yer çukurlarında su kal-
mış kuru dere = قرغر

فرازش مران خون چوکوه ابرخون
نشیش زاشکم چو ارغاب و آغر
عنق

Yukarısı kızıl ağaçdağı gibi
kanla dolu; aşağısı gözyaşım-
dan ırmak ve dere gibi.
(Am'ak)

آغزده (âğerde) = İnce ve nazik
elbise § (Cihangiri) bu manayı
süzeninin şu

بدود خاست کمرگاه و اشقت از سرودی
که جامه ز برین تو بود آغزده

Beytile isbat etmek istemişse de
(Reşidî) Ağerde ağarde (muh.)
ve ıslanmış manasıdır (cihan-
giri) bu manaya intikal edeme-
diği için böyle bir mana uy-
durmuştur diyor. O halde beytin
manası şöyle olur

Üst elbisen ıslandığı için belin
ve sırtın üşümekten hastalandı

آغستن (âgesten) = Bir şeyi bir
yere zorla doldurmak.

آغش (âğüş) = Ağış (muh.) (ba.)

آغشتن (âgešten) = Bulaşmak,
ıslanmak § Karışmak, yoğurmak,

agشته = bulaşmış, ıslanmış, sulanmış; ve bu manalardan müteaddi

تازم آن آبرو و مکران که تهریکان و نه
شهری آغشته بخون این چه کائنات و چه تیر
بغیا

Demreni ve kirişi olmadan bir
şehri kana bulayan o kaş ve
kirpiğe gıpta ederim. (Yağmā)

Bu ne yay! Ve ne oktur!

نمیش باب زر آغشته اند
تو گوی دران زعفران کشته اند
نظای

Zeminini altın suyu ile sulamışlar.
Sanki oraya safran ekmişler
(Nizāmī)

sahibi süruri ağesten
doldurmak manasınada gelir
demiştir. Doğramak, aza uyuşmak
manalarında görülmüştür.

آغل (āgil) = Ağıl.

برو برو که خان آمده با غایها
مولانا

Git git ki ağıla eşekler geldi
(Mevlānā)

آغده (āgende) = Pamuk yumağı
§ Bir nevi zehirli böcek.

آغوز (āgūz) Yeni doğuran koyunların
ilk südü. Türkçede de ağız
denir.

آغوش (āgoş) = Kucak, manası-
nadır ki kol, koltuk, göğüsden
ibarettir.

در آغوش آن چنان گریتم تیرا
که نبود آگرهی ببرا همترا

نظای

Vücudunu kucağımda öyle tutarım
ki gömleğinin haberi olmaz.
(Nizāmī)

Köle, cariyeye. Eskiden Türk kölelerine
verilen isim. (Nizām)

آغوشیدن، آغوشتن (āgošten, āgo-
sīden) = Kucaklamak, koçmak.

آغول، آغیل (āgöl, āgīl) = Göz
ucile öfke ile bakmak.

ترمک او را سلام کردم و او
کرد سیرم نظر چشم آغیل
سامانی

Ona yavaşça selâm verdim. Ba-
na o, göz ucile öfkeli öfkeli bak-
dı. (Sāmānī)

آف (āf) = Güneş § Misk ahusu.

آفتاب (āftāb) Güneş: تاب آف = ta-
biâfden çevrilmiştir § Güneşin
ziyası demektir. Hakikatte ise
güneşin çöregidir. Güneşin zıya-
sı manasına mecazdır. Mehtap
bunun aksinedir.

چون بیتی روی خوش گریه می آید مرا
هر که بیند آفتاب از چشم آب آید برون
عشق

کود و تبه ملالت دلداری گریه بار اولوروم
شبیای شمشه باتان کوز اولور عرشک افشان
Nazmen Tercümemiz

§ Şarap.

در جشن آسمان و ش توریخته بنار
ساقی ماهروی تودرساغر آفتاب
انوری

Senin gök yüzüne bânziyen se-
vimli meclisinde ay yüzlü sakın
naz ile şarabı kadehe dökmüş
(Enverî)

§ Gün, gündüz.

آفتاب از پس کوه آمدن (Aftab
ez pesi küh âmeden) =
(k.) Umduğuna kavuşmak ve
birleşmek.

چو شد کوه گران بر جانش اندوه
برآمد آفتاب از پس کوه
چای

Keder ruhu üzerinde ağır bir
dağ olunca umduğuna kavuştu.
(Cāmī)

آفتاب از مغرب بر آمدن (aftab
ez mağrib ber âmeden) =
Güneş mağribden yükselmek,
(k.) kıyamet kopmak.

آفتاب بر دیوار، بر سر دیوار، بر سر
کوه، بر دیوار رفتن، بر کوه رفتن،

بر لب بام (āftāb ber dīvar, berse-
ri dīvar, berseri küh, ber-
dīvar reften, berküh reften
berlebibām = Güneş duvarın
üzerinde, duvarın başı üzerinde,
dağın başı üzerinde, güneş du-
vara gitmek, dağa gitmek, gü-
n-ş damın kenarında (k.) hayat
sona ermek.

Ferhengi Ziya

بر اوج خوبی پیش ازین کان مه پدیدار آمدی
کاج آفتاب عمر من بالای دیوار آمدی
عصمت

O ay, güzellik seması üzerinde
görünmeden keşki hayatım sona
erseydi. (İsmet)

از سر کواش بعصرت وقت رفتن آفتاب
آفتاب عمر خود را بر سر دیوار دید
شوروی

Güneş onun yurdundan esfle
ayrılırken hayatına veda etti.
(Zahārī)

Son iki lügatteki reften yerine
âmeden, bûden, residen, şûden
kelimeleri de getirilir.

آفتاب بگل آمدن (āftāb begil
endüden) = Güneş balçıkla
sıvamak (k.) pek açık ve belli
bir şeyi gizlemeye çalışmak.
§ خورشید بگل آمدن de denir.

بگل مهتاب بجای بگل خورشید آمدی
انوری

Arşınla ay ışığı ölçer, balçıkla
güneşi sıvarsın. (Enverî)

:Mümkün olmayan bir işe baş
vurur, pek açık bir şeyi gizle-
meye çalışırsın

بادوست بگرمايه درم خلوت بود
وان روی گلشن گل جام آلود
گفتا دگر این روی کسی دارد دوست؟
گفتم بگل آفتاب نتوان آلود
نظای

Sevgili ile hamamda halvette
idim. O gül gibi yüzüne ha-
mam çamuru bulaştı; bir daha
bu yüzü kimse sever mi? dedi;
balçıkla güneş sıvanmaz, dedim
(Nizāmī)

در عشق شکیب کی کند سود
خورشید بگل شاید اندود
نظای

*Aşkta sabır nezaman faide verir
yani vermez. Güneş bulçıkla
sıvanamaz* (Niẓāmî)

آفتاب پرست (*âftâb perest*) = Güneşe tapan & ayçiçeği & kaya keleri (*ar.*) خربا & nilüfer: Bu üçüne آفتاب گرد de derler.

آفتاب خوردن (*âftâb huverden*) = (k.) Güneş çarpmak, güneş geçmek. (Niẓām)

آفتاب روی (*âftâb rûy*) = Güneş yüzü, yüzü güneş gibi parlak & Güneşe karşı olan yer.

ز چهار تن بسایه بالها مده
تا آفتاب روی قناعت میسرست
صائب

*Kanaat güneşliğine nail oldukça
sakın hümanın kanadı gölgesine
sığınmayı kabul etme.* (Şā'ib)

Güneş isabet etmeyen yere
Saye rüy derler.

آفتاب سوار (*âftâb süvâr*) = (k.) Sabahları erken kalkan = خورشید سوار (*ba.*)

آفتاب گردان (*âftâb gerdan*) = Güneşden korunmak için giyi-

len başlık & Avcı kulübesi. (Niẓām).

آفتاب گردش (*âftâb gerdiş*) = (k.) yer yüzü & daima güneş gören yer & kaya keleri.

آفتاب گردک (*âftâb gerdek*) = Ayçiçeği & kaya keleri.

آفتاب کزدن (*âftâb kerdan*) = (ko.) Bir şeyi kurutmak yahut karıncalardan temizlemek için güneşlendirmek (Niẓām).

آفتاب گیر (*âftâb gîr*) = Şemsiye & güneşli yer.

آفتاب مغربی (*âftâbı mağribî*) = (k.) kılıç.

ز خنجر آفتاب مشرق شد بر کنار آمد
که اورا آفتاب مغربی ز لب میان آمد
طالب

*Kılıç onun belini süsleyince
güneş utandığından bir tarafa
çekildi.* (Tâlib)

آفتاب مهتاب (*âftâb mehtab*) = (ko.) bir nevi ateş oyunu (Niẓām)

آفتابه (*âftâbe*) = İbrik ki şimdi ibrik dedğimiz lüleli su kabıdır. Ash (آب تابه) dir. İçinde su ısıtıldığı yahut dibi güneş gibi

değirmi olduğu için bu ismi almıştır.

از ابدی که شب یوسف بود
دست شستم با آفتابه صبح
سليم

*Geceki birleşme ümidimden
sabah ibrigile elimi yıkadım:
birleşmeden ümidimi kesdim.* (Selim)

آفتابی (*âftâbî*) = Yayı mastarı ile şemsiye demektir.

پیش روی تو آفتابی زلف
زیر زلف تو سایه پرور گل
و حشی

*Zülf, senin yüzünün önünde
gölgeliktir. Gül, senin zülfünün
altında gölgede yetiştir.* (Vahşî)

Yayı nisbetle güneşden müteessir olmuş, rengi bozulmuş. & Güneşte muhafaza edilmiş, güneşte olmuş kinayedir.

گرچه از تاب عذارش آفتابی گشته است
بوی جان می آید از سبب زلفدانش هنوز
بایر

*Yanağının sıcaklığından rengi
değişmişse de elmaya benzeyen
çenesinden henüz can kokusu
geliyor* (Te'sir)

خوی عیبر آمیز از نایر آن روی می شود
هرگز لای کافانی گشت خوشبو می شود
شری

*Ter, o yüzün tesirinden anber
kokulu oluyor. Güneşte olan
her gül suyunun kokusu hoş
olur.* (Hierî)

Parlak manasını da ifade eder.

زلف شب عطرشان از نکبت گیسوی کسبت
چهره روز آفتابی از فروغ روی کسبت
صائب

*Gecenin zülfünün anber saçması
kimin saçının kokusundan,
gündüzün çehresinin parlaklığı
kimin yüzünün ışığındandır.* (Saib)

آفتابی شدن (*âftâbî şüden*) = (k.) Meydana çıkmak.

آفتابی yetim küş (*âftâbı yetim küş*) = Yetim öldüren güneş: yetimlerin faidenmek maksadıyla sığındıkları kış güneşidir ki zararlıdır. Kış = (شمس الشتاء مرسه). güneşi hasta eder (k.) korumasına aldanarak kendisine sığınan büyük kimse

گفته آفتاب شرع منم
آفتابی ولی یتیم گشتی
مستور

*Şeriat güneşi benim; demişsin.
Güneşsin amma zararı dokunan
güneş* (Menşür)

== آفتابی آفتاب بیوه گداز =
dâz = Dul kadını eriten güneş.

آفت دیو (*âfeti dîv*) = Tutarak hastalığı (*ar.*) Sar'e

آفرازه (*âfrâze*) = Ateş şulesi

خلیل وار بتان بشکند که تندرش
ز آفرازه نمرود متجشع انداز
سوزی

Hazreti İbrahim gibi putları kırar; çünkü sapan atan nemrudun ateşinin alevinden korkusu yoktur (Sūzenî)

آفرینگان (âfiringan) = Zerdüş-tün telif ettiği 21 kısımdan ibaret zend adlı kitaptan bir kısım

آفروزه (âfrūze) = Mum ve چراغ fitili.

آفروشه (âfrūše) = Afrişe: Bal ile undan yapılan bir nevi un helvasıdır (ar.) (خبيص) dir. Halis hurma ve safi yağdan yapılır (Okyanus). Muhtelif şekillerde pişen helva (Nizām).

آفریدن (âferiden) = Yaratmak, halketmek.

توی کافریدی فرید فطره آب
گهرهای روشنی از آفتاب
نظمی

Bir katre sudan, güneşten daha parlak inciler yaratan sensin. (Nizāmî)

Aferide = yaradılmış, mahluk.

تاجرخ سفله بود خطای چنین نکرد
با هیچ آفریده جفاای چنین نکرد
نظمی

Alçak dünya kuruldu kurulalı böyle ganlıs bir iş yapmadı ve hiç bir mahlûka böyle ceza etmedi (Muhteşem)

آفریدون (âfrīdūn) = Feridūn (ba.)

آفرین (âferin) Tahsin ve sitayiş yani beğenme ve öğme ifade eden bir kelimedir. Zıddı (nefrin) dir.

دلی بخش از منای خویش معبود
زبان ز آفرین دیگران دور
نظمی

Seni ögmekten mamur bir gönül, başkalarının beğenmesine ihtiyacı olmayan bir dil ver. (Nizāmî)

چون خاستم بزم زمین بوس شهزادی
بر خاست از جوارج من با لگن آفرین
قافیه

Padişaha tazim maksadile yerimden kalkdığım zaman bütün azamdan âferin sesi yükseldi. (Kānî)

Ş Aferiden = Yaratmaktan emir (isfa, muh, vas.)

آفرین جان آفرین پاک را
آنکه جان بخشید و ایمان خاک را
عطار

O, toprağa yani insana can ve iman veren pâk ve münezzeh can yaratıcıya tahsin. (Attar)

Ş Hayırlı dua, rahmet

آفرین خدای پر بدوی
که نور بود و مادری که نور بود
سعدی

Seni besleyip büyüten baba ile doğuran anadan olsun. (Sa'dî)

تو خود زبان تکی گریصق دل گوئی
که آفرین خدا بر روان سعدی باد
سعدی

Eğer sen hulusu kalb ile Allah Sadiye rahmet etsin dersen zarar etmezsin. (Sa'dî)

§ (âfgâne) = Düşük: vak-tinden evvel doğan yavru (ar.) سقط
شکم حادثات آید
از جیب تو آفگانه کند
مسعود سعد

آفرینش (âferinîş) = Yaradılış ve bütün mahlûklar

ای خاک تو توبتای پیش
روشن بشو چشم آفرینش
نظمی

Ey toprağı gözün sürmesi olan zat! Bütün mahlukların gözü seninle aydındır. (Nizāmî)

آفرینش تبار فرق تواند
بر چنین چون خسان تبار از راه
سنائی

Bütün mahlûklar senin başının saçısındır alçaklar gibi yoldan saçı toplama. (Senâ'î)

Saçı = gelin başına serpilene para ve başka şeyler, gelin hediyesi

آفسانه (âfsâne) = Masal, geçmişlerin tuhaf ve şaşılacak hikâyeleri, baştan geçen şeyler Ş Meşhur ve belli olmuş haberler.

مراکز سخن گذشته ام بر زبانها
چو صیت تو در بیکوی آفسانه
سیف اسفندی

Ben ki söz cihetile senin iyiliğine dair şöretin gibi dillerde meşhur olmuşum. (Seyfi Isferengî)

Efsane (ba.).

آفگانه (âfgâne) = Düşük: vak-tinden evvel doğan yavru (ar.) سقط

شکم حادثات آید
از جیب تو آفگانه کند
مسعود سعد

Hâdiselere gebe olan karın; sende korktuğundan karnındaki düşürür. (Mes'ûd Sa'd)

آفند (âfend) = Dövüş, savaş mastarı âfendiden.

دردل اولین نصیحت کار کرد
ترک آفندی و پیکار کرد
لیبی

Onun kalbine bu öğüt tesir edip kavgâ ve döğüşten vazgeçti. (Lebibî)

(Reşîdî) fend آفند muhaf-fefidir, cenk ise hile mânâsıdır, cenk ve husumet mânâsına degildir. Buna göre in hile mânâsına olması iktiza eder; diyor.

آفنداک (âfendâk) = Âfendak (muh.) (ba.).

آقا (ağa) = Büyük ve muhterem: şimdi İranda her büyük ve itibarlı kimsenin isminden evvel bazı defa sonra getirilen türkçe bir kelimedir* (Nizām).

[*] İranlılar akademi, aktör kelimelerini bizim gibi fransızcadan alıp yalnız kaflarını kâf harfiyle yazmaktadırlar.

آک (âk) Ayıp, âr, eksiklik § Felâket, zarar.

آکی ترسید بر تو ازمن
صدبار مرا ز تو رسد آک
سوزی

Benden sana bir zarar irişmedi.
Senden bana yüz defa felâket
gelir. (Süzeni)
(ba.).

آگاه (âgâh) = Uyanık, duygulu,
bilgili

آگاه شده ز تلخی مرگی
می کرد بسج راه را برگ
نظای

Ölümün acısını duyunca yol
azığını hazırlamaya başladı.
(Nizâmî)

آگاهیدن (âgâhîden) = Haber
almak, haber vermek, duymak,
duyurmak, anlamak.

Haber almak = آگاهی آمدن، آگاهی یافتن
Haber vermek = آگاهی دادن

آکپ (âkep) = Avurd.

کنداز خست اوچی بنان
همچو میسون نمود در آکپ خویش
خبروای

O, hasisliğinden dolayı maymun
gibi nohudu avurdu saklar
(Hüsrevânî)

آکچ (âkec) = Kanca.

آکچ، آکچ (âkeḥ, âkeḥc) =
Gül suyu.

آکده (âgede) = Âgende (muḥ)
(ba.).

آکذر (âger) = Kefel.
(ar.).

آکشن (âgüs) = Taşçılardan taş
yonttukları kalem.

آکسته (âgeste) = Islanmış =
Âgeste. kâfın esresile kuv-
vetli bağlanmış, düğümlenmiş.
mastarı Âgisten olup mastarı
ve müştakları kullanılmamakta-
dır.

آکسته (âgese) = Asılı, yapışık.
هیچ اهل هوا و بدعت را
چنگ دردمان تو آکسته نیست
سوزی

Hava ve hevesine uyanların eli
senin eteğine asılı değildir.
:Seninle münasebetleri yoktur.
(Süzeni)

İhtimal ki kuvvetli bağlanmış
mânasına âgiste muhafefidir.

آکشن (âgüş) = Âgüş (muḥ).
Agüş (ba.).

آکشته (âgeṣte) = Âgeste. (ba.)

آگفت (âgeft) = İncinme, zarar.
Padişahın altan düşmesi üzeri-
ne söylenmiştir:

شاها ادی کن ذلک بد خورا
کاکفت رسانید رخ نیکورا
گرگوی غلط کرده بچوگانش زن
دوراسب خطا کرده بتن بنش اورا
عنصری

Şahım! Yanağını incittiği için
hırsız feleği terbiye et; eğer
top yanlış oynadise ucu eğri
değnekle dövr; kabahat attı
ise onu bana bağışla. (Unşurî)

آگن (âgen) = Doldurmak, tık-
mak mânasına olan agenden
ve ageniden den emir, (isfa,
muḥ, vas.).

کسی که لطف کند باتو خاک پایش باش
و اگر خلاف کند دردو چشمش آگن خاک
سعدی
Eğer bir kimse sana lutfederse
onun ayağının türabı ol. Eğer
karşı koyarsa iki gözüne toprak
doldur. (Sa'dî)

همین پرورم و روح فرسا
ز تبوده هوسها مغر آگن
میرزا حسن
Hepimiz vücut besleyen, boş
isteklerle beynimizi doldurup
ruhumuzu yıpratın insanlarız.
(Mîrza Hüseyin)

آگن (âgin) = Dolduracak şey =
Haşv حشو (ar.). آگندى، آگند

آگنج (âgenc) = Dolmuş oldu-
rmuş.

چون دره ناسته ورا روی گه آگنج
سیف

Onun yüzü yıkanmamış işken-
be gibi pislik dolu (Sayf)

§ Mumbar dolması.

آگند (âgend) = Agenden = dol-
durmak, tıkmaktan mâzî.

کنج خورا بگو هر آگندى
بگو هر کنج من مرا گندى
نظامی

Kendi hazineni cevherle doldur-
dun. Benim hazinemden cevhe-
rini dağıttın. (Nizâmî)

Astar arasına, döşçe, yastığa
doldurulan pamuk ve yün gibi
şeyler. Âgen (ba.).

آگندن (âgenden) = Doldurmak,
tıkamak.

هميان تا بک آگندن زو
ز نقد علم دلرا کن توانگر
شاعر

Keseye altın doldurmak, ne vak-
te kadar sürecek. Kalbini ilim
akçasıyla zenginleştir. (Şa'ir)

آگنده (âgende) = Doldurulmuş,
dolu: Yastık, mumbar, dolma
gibi şeyler § Şişman § ahır,
tavla.

آگنده گوش (âgende gûş) = Ku-
lağı dolu (k.) sağır § Öğüt
dinlemiyen kimse.

ز قول نصیحتگر آگنده گوش
سعدی

Öğüt veren kimsenin öğütünü
dinlemez. (Sa'dî)

بفریاد تا بر تداردی خروش
سخن نشنود مرد آگنده گوش
هدایت

*Feryat ile bağırıp çağırmadık-
ca sağır adam söz işitmez.*

(Hidāyet)

آگیش (âgeniş) = Doldurmuş
Ş Yün, pamuk gibi doldurulacak
şeyler. âgen (ba.).

آگیندن (âgenīden) = Agenden.

منم در کشور عشقت خنیده
دل از مهر رویت آگنیده
شاکر بخاری

*Aşkın diyarında; gönlü yüzü-
nün sevgisile dolu olarak ün
alan benim.*

(Şakiri Buhari)

آگو (âgū) = Baykuş.

آگور (âgūr) = Kiremit, tuğla.
Muarrebi acūr ve onun (muḥ.)
acūr dır.

آگوش (âgūş) = Âgūş.

در مجلس ما گلی و غاری باشد
آگوش آگوش مرغزاری باشد
جلال الدین خاوری

*Bizim meclisimizde gül ve di-
ken vardır, kucak dolusu çayır
vardır.*

(Celalüddini Hârî)

آگون (âgūn) = Baş aşağı, ters.

آگه (âgeh) = Âgāh (muḥ.).

بوست چشمت زشبان غم آگه آری
خفتگانرا چه غم از حسرت بیدار است
ینما

*Gözünün kederli gecelerimden
haberi yoktur. Evet, uyumuşların
hasret çekerek uyumayanlardan
ne kaygusu olur.*

(Yeğmā)

آگیش (âgīş) = Uzatılmış, asılı,
yapışık = Âgesc. Masdarı âgi-
şiden.

تو خدای خود ازو بردار
بیش کایت مراد پای آگیش
رودی

*Ölüm ayağına sarılmadan evvel
kendi can azığını ondan al.*

(Radekî)

آگین (âgīn) = Dolu, doldurul-
muş Ş şişman, tavlı.

شداز شکوفه همه شاخسار لؤلؤبار
شداز بنفشه همه جویبار مشک آگین
قنبران

*Çiçekten, bütün koruluk inci ile;
menekşeden, bütün ırmak misk
kokusuyla doldu.*

(Katrân)

Ş Aginiden den emir.

دوات را ز مشک و عنبر آگین
چهاراکن زخمت عنبر آگین
سراج الدین

*Divitini misk ve anberle dol-
dur. Dünyayı yazınla anber ko-
kulu et.*

(Siraciddin)

Masdar ve müştakları kaybol-
muştur. (Nizâm)

آل (âl) = Türkçe al dediğimiz

renk Ş Doğum haftası içinde
kadınlara gelen tehlikeli has-
tahk (ar.) حای تقاضی ni-
fâsî Ş Bir nevi pullu balık,
bal, dal da derler.
Arapça mânalarından evlât ve
akraba Ş Serab: ılgım salgım
mânalarına fariside de kullanılır.

نسبت دست تو میکردم بدو یا گفت عقل
و صم دانش نیست کردن اسبت دویا بد آل
حسین کاشفی

*Senin elini deryaya nisbet ede-
yim dedim. Aklım, deryayı sera-
ba nisbet etmek, bilgi şivesine
uymaz dedi.*

(Hüseyni Kâşîfî)

آل و آجیل (alüacil) = (ko.) (k.) Güzel
ve tatlı yiyecekler. Buradaki âller
zaiddir ve tekit için gelmiştir
(Nizâm): Badem içi, fındık
gibi şeyler

آل (âlâ) = Al renk.

چو چشم ابرشد آل از روی گل ناری
در آنگون نخل آنگن شراب گلناری
منصور شیرازی

*Bulutun gözü kızarıp gülün
güzü ateş renkli olunca nar-
çiçeği renkli şerabı mavi ka-
dehe dök.*

(Mansûri Şîrâzî)

Alüden = bulaşmak, bulaşdır-
maktan emir. Alây (ba.).

آلاس (âlâs) = Kömür,

برق خشن کوه را آلاس کرد
مرج

Öfkesinin şimşegi dağı kömür
etti. (Sirac)

: Yaktı.

آلاله (âlâle) = Lâle. Aşl lâleîâldir.

نکی بر زنگر دیدم دیرین دشت
بخون دیدگان آلاله کشت
همی کشت و همی گفت ای دویا
که باید کشتن و هشتن دیرین دشت
بابا طاهر

*Bu ovada bir ekincicegiz gördüm.
Gözlerinin kaniyle lâle ekiyordu.
Durmadan ekiyor, ve ne yazık
ki ekmek ve burada bırakmak
gerek, diyordu.*

(Baba Tahir)

آلانه (âlâne) = Yuva = lâne.

آلآوه (âlâv, âlâve) = Alev
yalın.

بر اوج گنبد گردون ازان بتابد عور
که یافت ازلف قندیل مهرآفی آلو
آذری

*Gögün kubbesi üzerinde güneş,
Hazreti Mürtezanın kandili şu-
lesinden alevlendiği için parlar.*

Azeri

ز چشم این قدر احقر یارام
که گیتی مرئوسر آلاوه گیرد
بابا طاهر

*Gözümden şu kadar kor yağdırı-
rım ki dünya baştan başa alev-
lenir.*

Baba Tahir

Âlâve ocak, çelik çomak mana-
ların da gelir (Burhan)

آلای (âlây) = Alüden = bulaş-
mak, bulaşdırmaktan emir.

بیاده دست میبای کان همه خواست
که قطره قطره چکیده است از دل انگور
ظهیر

*Şarabla elini bulaştırma; cün-
kü o, üzümün içinden damla
damla akmış kandan ibarettir.*
(Zahîr)

Müzariî alayed dir.

تابسته شمشیرت از خون که آید
بر نطق هوس خلق افراخته گردنهای
یغما

*Bakalım kılıcının kabzaşı ki-
min kanından bulaşacak. Bū-
yük bir kalabalık heves yaygısı
üzerine boyunlarını uzatmışlar.*
(Yegmā)

آلایش (âlâyîş) = Bulaşış: Alüden
den hasılı mastar. Mecazen fisk
ve fucurda da kullanılır.

آلایشی نظامم ارحمت باد نیست
زیرا که اصل پاک و از نسل حیدرم
نشاطی

*Her nekadar dışım temiz değil-
sede beis yok; cünkü soyum so-
pum temizdir ve Hazreti Alinin
evlatlarındandır.* (Nişâti)

آلست، آلر (âler, âlest) = Ager
(ba.).

آلده (âlûgde) = Öfkeli.

شیر آلدده که بیرون جهل از خانه بسید
رودی

*Yuvasından ava atılan kızgın
arслан.* (Rûdeki)

آلغونه (âlğüne) = Kadın süslerin-
den alık Ş Serâb. Türkçesi pu-
sarık. Konuşmada serâb kul-
lanılmaktadır.

آلغفن (âlüften) = Aşüften.

آلغفته (âlüfte) = Aşufte. Düşkün
ve açık meşrepli mânalarına da
gelir.

آلک (alek) = (ar). سایل الطیب denilen
bir nevi nebat ki ilâç için kul-
lanılır. Ş (Al) kelimesinin küçül-
tülüşü.

آلنج (âlünce) = Alüçe (ba.).

آلنگ (âleng) = Çukur, hendek,
metres = مورچال.

آلوی (âlû) = Erik. Ekseriya rengi
kırmızı olmasından al kelime-
sinden alınmıştır ŞAlüd (muḥ.).

چوله اهل بیت خشم آلودند
مولانا

Bütün ehli beyt hiddetlendiler.
(Mevlânâ)

Ş Tuğla fırını.

آلوالو (âlûbalû) = Vişne.
Konuşmada kısaltarak (âlbâlû)
derler.

آلوجه (âlûçe) = Küçük sarıca erik,
Ş Güğüm eriği.

آلوجه یا کو نگرد رنگ بر آرد

*Küçük erik büyük eriğe bakar,
renk alır.*

Türkçemizde üzüm üzüme baka
baka kararır dediğimiz atalar
sözü karşılığıdır.

آلودن (âlüden) = Bulaşmak, bu-
laşdırmak.

فسرده دلانرا در آرد بکار
لم آلود گاترا شود رنگسار
نظامی

*Ruhsuz adamları canlandırır.
Gamlıların gamını dağıtır.*
(Nişâmî)

Karışdırmak.

آلوده دامن، آلوده دامن (âlûde-
dāman, âlûde dāmen) =
Eteği bulaşık (k.) suçlu.

دعای می کنم یارب باین آلوده دامانی
مکن شرمندہ بدین قدسیام از دعای خود
عرق

*Yarabbi! Bu kadar suçumla
beraber sana yalvarıyorum be-
ni meleklerin yanında utandır-
ma, duamı kabul et.* (Urî)

زخوی زشت خود آلوده خاطریم بید
بلوت معصیت آلوده دامنم بسیار
شاه طاهر

*Kendi çirkin huyumdan çok
müteessirim. Suç kirile çok
kirliyim* (Şah Tahîr)

آلویگرده (âlû gürde) = Caneriği

آلوند (âlwend) = Hemedanın gar-
bındaki Elvend dağı.

آلونک (âlunek) = Evcik = gülü-
be (Nişâm)

آله (âleh) = Alek (ba.).

آله (âlüh) = Tavşancıl kuşu, kara
kuş (ar.) عقاب

آلیختن (alihten) (ba.).

آلیز (âlîz) Hayvan ürküp çift
ve tekme atmak ve huysuzluk
edip sıçramak mânasına gelen
edip ve آلیزدن den emir, ismi
mastar. İsmi faili alizende, mu-
zariî alizedir.

نفس چون سیر گشت بستیزد
توسن آسا بر سو آلیزد
صراحت

*Nefis doyunca dik başlığa baş-
lar. Huysuz at gibi hertarafta
sıçrar, saldırır.* (Sirâc)

آماج (âmâc) = Ok ve mermi ni-
şanesi (ar). هدف. آماجگاه . ok ni-
şanesi konulan yer. آماجگاه ok ni-
şanesi mânasından gelir. Ke-
limeyi inceleyenlerden bazıları
Amacı üzerine ok ve tüfek ni-
şanesi konulan toprak yığın-

tısı mânâsına yazmışlar (Gıyâs ve Mecme').

هریکه از شصت قضا و قدر آید
پیش تن بد خواه شیشه بود آماج
فیضی

Kaza ve kaderden gelen her okun önünde padişaha fenalık istiyenin vücudu amaç olur. (Fahri)

آماجگاه بر حوادث نمی شود
آنکس که خوشتر میجان بی غرض گرفت
تأثیر

Cihanda kendini garezen beri tutan kimse hâdiseler okuna amaç olmaz. (Tesir)

Tesirin şu şirinden ok meydana anlaşılır.

تأثیر آنکسی که در آماجگاه رهم
مناز شد خدنگ بلایان شاه ایست
تأثیر

Tesir! Zaman ok meydanında birinciliği kazanan, bela okunun amacıdır. (Tesir)

§ Saban demiri.

بر کند تیر تو هرگاه خاک در آماجگاه
بر دگر برکنده پنداری باساج و کند
سوزی

Senin okun her zaman nişan-gâhın toprağını öyle dağıtır ki ikinci saban demiri ve kazma ile kazmış sanırsın. (Süzeni)

Bir fersah mesafenin 1/24 ü

آمادن (âmaden) = Yapmak, hazırlamak, hazırlanmak § Doldurmak.

آماده (âmade) = Hazır.

موداری بدل گنج آماده را
تو کردی بلند آدی زاده را
خمسرو

Gönülde hazır olan hazine senindir. İnsan oğlunu sen yük-selttin (Hasrev)

تکیه بر جای بزرگان نتوان زدگرانی
مگر اسباب بزرگی همه آماده کنی
حافظ

Büyüklüğün sebeplerini hazırlamadıkça yok yere büyüklüklerin yerine oturulamaz. (Hâfiz)

Amadeği = hazırlık. (k.) istidat.

آماره، آمار (âmâr, âmâre) = Karında su birikme illeti. (ar.) استسقا = son derece arayıp tarama (ar.) استقصا (Şemsüllüğe) istiska, istiksadan bozmadır, diyor. Amar kelimesinin ismi mastarile nehyi hazırlanmış başka sığıları (kipleri) kullanılmaz (Nizâm).

ساعتی روی پیش دار و بهش باش
کار بین مان و بر نکرد و مبادار
رودکی

Bir an yüzünü önüne eğ, aklını başına al. İşi bana bırak. Dolaşma, arayıp tarama. (Rüdeki)

§ Hesab = Amareğir = muhasebeci.

آماده، آماس (âmâs, âmâh) = Vücutta ağırlı, ağrısız peyda olan şiş ve kabarık.

مباد خری خشم تو بین زجنون
مباد قریبی دشمنی مگر آماس
فهری

Senin düşmanın sevinci delilikten, semizliği şişmekten başka olmasın. (Fehri)

خسدت از قریبی یافت زمعمون غرور
چه عجب قریبی طبل ز آناه بود
شرعی شفره

Düşmanın gurur macunundan semirdi ise şuşacak ne var. Davulun semizliği şişkinliğindendir. (Şeref Şefrave)

Amasın mastarı olan amasiden insan ve hayvanın azasından biri şişip kabarmak manasına-dır.

این همه پادکه از عجب ترادرنگ وی
میرو در عجب کزچه نمی آماسی
جای

Senin damar ve sinirinde bu kadar kibir ve gurur rüzgârı esiyorken niçin şişmedigine şaşıyorum. (Câmi)

Amas kelimesi kerden. Nümünden, şüden masdarlarile terek-küp eder.

آمای (âmây) = Doldurmak, süslemek, hazırlamak mânâsına gelen Amüden den emir, (isfa. muh. vas.)

توی گوهر آمای چار آخشج
نمای

Dört unsurun cevherini süsleyen sensin (Nizâmî)

Amüden (ba.).

آمختن (âmühten) = Anühten (muh). Anühten (ba.).

آمد شد (amedşud) = Gelip gitme.

کشیده دار بدست ادب عنان نظر
که فتنه دل از آمدشد نظر پای
کمال اسماعیل

Gözün dizginini edep elile çek. Çünkü gönülün azgınlığı gözün gelip gitmesindendir. (Kemal İsmâ'il)

آمدن (ameden) = Gelmek.

دلقریبان نباتی همزبور استند
دلبر ماست که با حسن خداداد آمد
حافظ

Gönül aldatan nebatların hepsi çiçeklerle süslandılar. Kendi güzelliğiyle gelen yalnız bizim dilberimizdir. (Hâfiz)

آمده (âmede) = Gelmiş § Düşünmeden söylenen güzel söz. düşünmeden güzel söz söyleyen kimse, hazır cevap.

بارهادر شدی مجلس خاص
که توازن شدی کعبی رفاس
سگاه گفتی بشوخی آمده
که نمودی بهشوه شعبده
خمسرو

Çok defa hususi meclise girer kâh hanende, kâh köçek olurdu. Kâh zerafetle güzel bir söz söyler, kâh cilve ve naz ile bir hokkabazlık ederdi. (Hüsrev)

آمرزگار (âmirzgâr) = Affedici.

گفته من او نامدی دربار
ترانام کی بودی آموزگار
نطای

Eğer günahım sayılmayacak
kadar çok olmasa idi; yüce
adın nasıl yarlığayıcı olurdu.
(Nizâmî)

آموزیدن (âmirziden) = Affetmek,
yarlığamak.

خداست دوزخس آخرین پیامبر
سعدی

Cenâbı hak seni son nefesinde
yarlığasın. (Sa'dî)

آمورغ (amürg) = Kadir ve kıy-
met.

کسی کو کشیده نباشد نیاز
نداید دلش هیچ آمرغ ناز
اسدی

Yalvarmaya alışmayan kimse-
nin gönlü nazın kıymetini bil-
mez. (Esedî)

§ Az şey.

سپیل ستر و خادمه بنیاد مرا کنند
ازمایه امید نمائند هاست جز آمرغ
فخری

Zulüm ve yeniden yeniye çıkan
vakalar ve musibetler seli te-
melimi yıktı; ümidim serma-
yesinden pek az bir şey kaldı.
(Fahri)

آمل (amül) = İranın şimalinde bir
şehir. Vaktile Taberistanın mer-
kezi idi.

آمله (âmüle) = Hindistanda ye-
tişen bir ağacın meyvasıdır,
ilâçlarda kullanılır. Muarrebî املع
dir.

آمنه، آمن (âmen, âmene) =
Kırılmış odun kümesi ve bir
arkalık odun, hububat yığını
büyük yığın; hârmên, hârmên =
büyük yığın; muhafefidir.

آمویه، آمون، آمو (âmū, âmūn,
âmūye) = Buhârâ ile merv
arasında ve ceyhunun aktığı
yer üzerinde bulunan kum sah-
rası. Ceyhun nehrine de denir.

رویک آمو بادشاهی دی
زیر پاجون پریان آید عی
رودکی

Amonun kumu, sert olmakla
beraber ayak altında atlasa
benziyor. (Rûdeki)

چو آب آمون گذشت آن سپاه
بر آمد هیاهو زماهی بقاء
هاتفی

O asker ceyhundan geçince ha-
yü huy balıktan aya kadar
yükseldi. (Hâtifi)

چشم من چون چشمه آموی شد از
تن پاجون در چون میان چشمه آموی موی
قطران

Onun ayrılığından gözüm amü
nehrine, vücudum o nehrin için-
de kana batmış kıla benzedi.
(Kâtran)

آن رود که خوشترست ز آمون
بی شبهه که هست رود سیحون
شاعی

Ceyhundan daha hoş olan ne-
hir şüphesiz Seyhun nehridir.
(Şa'ir)

Ahüyi amü (k.) türk güzeli.

مرا بجران آن آهوی آمو
همی دارد چوپایه مرده آهو
بدر داند دوان زنجیا بدایا
برج اندر دوان زبشو بدان سو
قطران

O türk güzelinin dostluğu kes-
mesi beni daima elem içinde
buradan oraya koşan, sıkıntı
içinde bu taraftan o tarafa gi-
den yavrusu ölmüş ceylana ben-
zetir. (Kâtran)

Amü ceyhun nehri kenarında
bir köydür ki evvelce ona
Amül derlerdi. Ceyhun bu kö-
yün kenarından geçtiği için
onada amü, amüyeh amün
derler. (Reşidî ve Naşurî).

آموت (amüt) Avcı kuşların yu-
vası, kuş yuvası.

آموتگان ازل (âmühtegâni
ezel) = (k.) Peygamberler,
veliler.

آموتختن (âmühten) = Öğrenmek,
öğretmek.

کسی ننگ دارد آموتختن
که از ننگ نادانی آنگاه نوبست
سعدی

O kimse öğrenmekten utanır
ki bilgisizlik utancından duy-
gusu yoktur. (Sa'dî)

بدگهرو علم و فن آموختن
دادن تیغست دست راهزن
مولانا

Soyсуza ilim ve fen öğretmek
yol kesicinin eline kılıç ver-
mektir.
(muh.) Amühten.

آمودن (âmüden) = Süslemek,
tanzim etmek § İnci ve emsa-
lini ipliğe dizmek § Karışmak,
karıştırmak § Doldurmak. Asıl
manası süslemektir.

آموده (âmüde) Süslenmiş, müzey-
yen.

سراغوشی بر آموده بگوهر
نطای

İnci ile süslenmiş bir sorguç
(Nizâmî)
§ Dizilmiş § doldurulmuş.

زمین زری، چو آموده دشتی از نقره
فلک زنجیم چو آگشته بحر از گوهر
قالی

Yer, kardan gümüşle doldurul-
muş sahraya; felek, yıldızdan
inci ile dolu denize benzer

(Kâanî)
Karışmış karıştırılmış § İnci,
mercan gibi şeylerin dizisi.

آموز (âmüz) Amühten den emir,
ismi master (isfa. muh. vas)
amühten (ba.)

آموزگار (âmüzgar) = Muallim.

هر آنکس که گوید که داناشدم
هر گونه علمی تواناشدم
یکی نذر بازی کند روزگار
که بنشاندش پیش آموزگار
فردوسی

Her kim âlim oldum ve türlü türlü fenlerde iktidarım var derse zaman onu görülmemiş bir oyunla muallimin karşısına oturtur. (Fırdevsî)

Müteallim = öğrenici manasında gelir.

چراغ و نیاموزد آموزگار
همه دانش از گردش روزگار
عزیز

Öğretici, zamanın değişikliğine dair olan bütün bilgileri ondan niçin öğrenmez (Aziz)

آموسنی (āmūsni) = Ortak, kome

آمون (āmūn) = Amū (ba.).

آمه (āme) = Divit, yazı hokkası

ای تراتیک آمه بی نامه
لوح تعلیم نقشه تروت
حکیم طرطری

Ey diviti dünbelek, kalemi ney talim levhası, tavla tahtası olan kişi (Hakimi tārāri)

Amene (muḥ.) (ba.).

آمیشتن (āmīhten) = Karışmak, karıştırmak.

شیرکه از بر اسپورانی
آب دران شیرد آمیشتی
دهلوی

Keçiden testiye sağdığı süte su karıştırdı. (Dehlevî)

آمیز (āmīz) = İmtizaç etme, ka-

rırdırma mecazen çiftleşme = am'g. Ş amih̄ten den emir, (isfa. muh. vas.)

بوسه بر کنار ساغر نه
بس بگردان شراب زهر آمیز
سعدی

Ab berâteş (ba.).

آمیزگار (āmīzgār) = Yaraşan, Uygun.

آمیزه (āmīze) = Karışık, karışmış, mahlût.

گرد کرده ای سخن در نه
تیک و در خیره در خم آمیزه
سنائی

İyi ve kötü münasebetsiz bir birine karışmış bir çok kırıntılarını toplamış. (Senâ'î)

Kır sakallı kimseye; Amîze'ye derler.

اگر شاه هر هفت کشور بود
چو آمیزه موشد مکرر بود
دقیق

Eğer dünyanın padişahı olsa sakallına kır düşünce kederlenir. (Dakikî)

(ko.) = Rîşi cevgendümü denir. (ar.) Ş Basit mukabili olan mürekkep

آمیزه (āmīje) = Amîze Ş şair (Bürhan)

آمیزه، آمیزه (āmīg, āmīge) =

Hakikat, Āmîgî = hakîki Ş Āmîz, amih̄te manasına da gelir. Masdarı amîgîden = amih̄ten.

میامیغ باراستی کردی
فردوسی

Doğruluk ile iğriliği karışdırma. (Fırdevsî)

آه از جوداین زمانه شوم
همه شادی و من عشا آمیغ
رودکی

Bu uğursuz zamanenin zulmünden ah ve feryad; herkes mesrur, ben sıkıntı içinde. (Rûdeki)

Mecazen çiftleşme.

بسی کرد آمیغ جوان مکرر
که تن را کند لاغر و زوی، زود
اسدی

Güzellere yakınlık çevresinde çok dolaşma. Çünkü vücudu zayıflattır, yüzü sarartır (Esedî)

آن (ân) = O: uzağı gösteren işaret ismi. Müfret gaib zamiri de olur Ş Cazibe.

بندۀ طلعت آن باشکه آبی دارد
سافظ

O güzelin cemaline köle ol ki cazibelidir. (Hafız)

Şahsî zamirlerin evveline getirilirse sahip manasını ifade eder: Animen = benim sahib olduğum şey, benimki. Anî o = onun sahip olduğu şey, onunki. Aşağıdaki misallerde görüleceği gibi bu manada ekseriya ez ile birlikte kullanılır.

Ferhengi Ziya

از صحن خانه تا باب بام ازان من
وز بام خانه تا بقریا ازان تو
وحشی

Evin temelinden damın kıyısına kadar benim; oradan süreyya yıldızına kadar senin (Vaḥşî)

گریک انار بگوشه چشم عتار
بابائی وگر لکن حکم ازان تست
سعدی

Bize bir inayet göz ucile bak-san da bakmasan da hüküm senindir. (Sa'dî)

Kelimelerin sonuna cemi edatı olarak geldiği gibi zaid de olur. Merd = erkek. Merdan = erkekler. Sehergâh, sehergâhan = seher vakti. İran ve Turan gibi kelimelerde nisbet edatıdır.

آنت (ant) = Antūra muhaffefi olup o, sana demektir.

چون گذشتی نه آنت ماند نه این

Ölünce sana ne o, kalır ne bu Ş Tah-in.

آنج (ānc) = Alış denilen dağ yemişi.

آنجا (anca) = Ora.

آنچه (ānçi) = O şey ki manasına, insanlardan başkasına mahsus ismi mevsul.

بخش و بنور آنچه داری مایست
که چونبھی ونبھی آن تو نیست
اسدی

*Sahibi olduğun şeyi durma ba-
ğışla ve ye; çünkü saklar ver-
mezsen o senin değildir. (Esedi)*
Anki gibi insanlar için de kulla-
nılır.

آندون (ândun) = Ora § Öyle §
O zaman.

راه توڑی خبر و شر هر دو گشاده است
خواهی آیدون گرای و خواهی آیدون
ناصر

*Ser ve hayırdan her iki cihete-
de yolun açıktır. İster buraya
meylet, ister oraya. (Nâşır)*

آنسته (âneste) = Topalak deni-
len kök. (ar.) سعد

آنک (ānek) = Oncağız: an = o
kelimesinin küçültülmüştür. Nu-
nun sükûniyle آن, anki muhaffe-
fidir آوار = Âvâr (ba.).

آنکی (ānki) = İnsanlara mahsus
ismi mevsuldür.

قوی زبان بدعوی عشقت گشوده اند
ای من فدای آنکه دلش بازبان یکوست
عصمت

*Bir çok kimse sana aşık olduk-
larını iddia ediyorlar; ben o
kimseye fedayım ki gönlü di-
liyle birdir. (İsmet)*

آنگاهی، آنکه، آنگاه (āngāh,
āngeh, āngehī) = O vakit
ondan sonra.

ایسج سخن گفتن آنگاه کن
که دانی که درکار گزید سخن
سعدی

*Sözü, tesirinden emin olduğun
zaman söylemeye hazırlan.*
(Sa'di)

من تشنه چان سپردم آنکه چه سود داد
آب از دو چشم دادن بر خاک من گیارا
سعدی

*Ben susuzluktan öldükten sonra
toprağımın üstünde biten ota
iki gözden su vermekte ne
fayda var. (Sa'di)*

اول اندیشه و انگهی گفتار
سعدی

Önce düşün sonra söyle.
(Sa'di)

آنگندن (āngenden) = Agenden
(ba.)

آنه (āne) = Nisbet ve liyakat edati-
dır. Mähâne = aylık. Pederâne =
babaca

آنسته (ānīste, ānīse) =
Güçlkle çözülen bağ. Donmuş
kan, koyulaşmış mürekkebe de
denir.

آنین (ānīn) = Yayık: içinde süt ya-
hut yoğurt dövdükleri kap.

سیوی و سائر و آنین و غولین
حصیر و جاپروب و خیم و پالان
طیان

*Testi, kadeh, yayık, hasır, sü-
pürge, çuval, palan. (Toygar)*

آو (āv) = Su = ab.

کی تواند که همچو ماغ چاکو
بزند غوطه در میان او
لطیفی

*Toygar, karabatak gibi suya
nasıl dalabilir. (Lâtîfî)*

آوا (āvâ) = Yüksek ses: avaz
(muh.)

بلبل فکند غلغله ز اواز دلنواز
قری کشیده زمزمه ز اواز دلنشین
قافای

*Bülbül gönül okşayan sesinden
gulgule salmış, kamru gönülde
yereden sesiyle zembere çekmiş.*
(Ka'ni)

آواخ (āvāh) = Eyvah: Hasret
ve teessüf ifade eder. Muhaffefi
âveh dir. § Nasip

آواره، آوار (āvâr, âvâre) =
Kaybolmuş, adı sanı batmış ve
yerinden yurdundan uzak düş-
müş, şaşırılmış kimse.

تو آبی و من خاک تو تو باد و من خاک تو
باخوی آفتناک تو صبر من آوار آمده
مخاقای

*Sen bir susun, ben senin top-
rağınım; sen bir rüzgârın, ben
senin çöpünüm; ateşli tabiatına
karşı sabrım kalmamıştır.*
(Hâkânî)

بهر دلیب راندی از کوی خود حسن را
کردی برای دشمن آواره دوستارا
حسن دهلوی

*Rakibin hatırı için (Hasan) ı
mahallenden koğdun; düşman
için dostları uzaklaştırdın.*

Mecazen dağınık, perişan ma-
nasınadır ki yerinden ayrılmış
demektir.

خاکره پرناقه مشکست ازان
موب زلفت با آوار آمده
مخاقای

*Toplu zülfün dağıldığı için
golonun toprağı misk ile doldu.*
(Hâkânî)

§ Hesap ve perakende hesap
defteri. Avereçe de derler. Avereğir
= âvâreğir = muhase-
beci § Zulüm, sitem.

شکوه تاج کیمان شاه دهر ابواسحق
که از جملاک آواره کرده است آوار
فخری

*Padişahların tacının süsü, ci-
hanın padişahı Ebu Isak ki
memleketlerden zulmü kaldır-
mıştır. (Fahri)*

§ Nal delinirken dökülen demir
kırpıntıları. Çünkü nal delinir-
ken kırpıntılar yerlerinden ayrılır
ve dağılır § Yıkık, yıkıntı.

خشم گزری چنگل جویی چون بنای از جواب
خشم یکسونه سخن گزیر که شهر آوار نیست
ناصر

*Cevapdan âciz kalınca hiddet
eder, kavga ararsın. Hiddeti bir
tarafa bırak söz söyle, çünkü
şehir harap değildir. (Nasir)*

آواره گزرد (āvaregerd) = İşsiz güç-
süz adam.

آواریدن (âvârîden) = Yemek, hazmetmek.

آواز (âvâz) = Yüksek ses.

اگر این داغ جگر سورکه در جان منست
بر دل کوهی مشک با آواز آید
سعدی

Benim canımdaki bu çiğır yakıcı dağı, dağın içine koyarsan taş feryat eder.

(Sa'di)

Ş Şöhret, ün.

اگر تو مید ازین دو باز گزدم
بزش در جهان آواز گزدم
فخر کرمانی

Eğer bu kapıdan ümitsiz dönersem cihanda kötülükle ün alırım.

(Fahrigürgâni)

آواز کردن (âvâzkerden) = Seslenmek, ses çıkarmak, çağır-mak, davet etmek, âvâzdâden de denir,

بی تکلف من نمی دقتم بزم او سلیم
سرمنه چشم برافشاش مرا آواز کرد
سلیم

Selim! ben onun meclisine tek-lifsiz gitmiyordum. Onun af-sunlu gözünün sürmesi beni ça-ğırdı.

(Selim)

آواز گرفتن (âvâzgıriften) = Ses kısılmak. hırâşidenâvâz, nişes-tenî âvâz da derler.

آواز گرفتن (âvâzgešten) = Şöh-

ret bulmak, şayi olmak, yayıl-mak. Âvâzgîr (k.) meşhur.

آوازه (âvâze) = Yüksek ses = şöhet, ün.

دعوی بیچاران تیغ را سازد دراز
مرغ بیستگام را آوازه یکدم بیش نیست
صائب

Yersiz dava, kılıcın dilini uza-tır, vakitsiz öten kuşun sesinin yükselmesi bir nefesden fazla de-ğildir: Yersiz dava kılıçla jasle-dilir, çünkü vakitsiz öten kuşun başını keserler.

(Saib)

Ş Müsikide bir kaç nağmedir ki şes âvaze derler: Schmek, şehnaz, maye, nevrüz, gerdaniye, geveşt Ş Bir kale ve bir şehir adı.

دزی داشت برموده [*] آوازه نام
کزان دزدی این و شادکام
چرکین باد بر دوش تازه شد
از اینجا که سوی آوازه شد
فردوسی

Permudenin âvaze adlı bir ka-lesi vardı ki o kaleden emin ve memnundu. Babasının öldü-rülmesinden kalbinde taşıdığı kin tazelenince oradan âvâze ye gitti.

(Firdavsi)

Ş Avazehuvan = hânende (Ni-zâm).

Ş Âvaze gešten = Âvaz geş-ten (ba.)

آوازه نشستن (âvâzenişesten) = Şöhret geçip pitmek.

[*] Permüde = Sâve şahının oğlu.

خط دمید از رخ و آوازه خوبیت نشست
گشت مودار چونین ز صدای افتد
سعدی

Yüzünde tûy belirdi ve güzelli-ğinin ünü geçti. Çini çatlayınca sesi kısılır, değeri azalır.

(Sa'id Eşref)

مودار = müdâr = az çatlağı olan kâse ve tabak.

آوخ (âveh) = Ah, yazık.

از تو بیش که و کیا نام
کاوتم از تو چن غم دل نیست
شیرازی

Senden kimin yanında ve ne-rede feryat edeyim. Çünkü sen-den ah ve vahım gönül gamın-dan başka bir şey değildir.

(Şehid)

آور (aver) = Averden = getir-mek mastarından emir (isfa. muh. vas.)

فرز انگان ژاپن و نام آوران روس
افراختند بر روی دزدان کوس
جیل المان

Japon hakimleri, Rusun ileri ge-lenleri, dava bayrağını kaldırıp savaşa hazırladılar.

(Hablülmetin) den

Dönmemek üzere verilen karar Ş Şüphesiz bilgi.

اگر درده بگردون برگرد
ز سوس پاره پاره گردد آورد
ابوشعب

Eğer jeleğe bakacak olursa on-dan korktuğundan muhakkak parça parça olur.

(Ebûşu'aytib)

کسی واسکه باشد بدل مهر حیدر
شود مرغ رو در دو گوی با آواز
رودکی

Bir kimsenin kalbinde hazreti Aliye muhabbet varsa şüphesiz iki cihanda mes'ut olur.

(Rûdeki)

Âverî = şübhesiz bilgi sahibi

کسی کو بهش بود آوری
ندارد بکس کینه و دآوری
ابو شکور

Kıyamete şüphesiz inanan, kim-seye kin tutmaz ve düşman ol-maz.

(Ebu Şekür)

(Âver) çirkin ve iğrenç mana-sına da gelir.

امروز همچو چهل هزار زشت و آوارست
عندری

Bu gün hüner, cahillik gibi çir-kin ve iğrençtir.

(Unşari)

آورچه (âverçe) = Perakende he-sap defteri.

هر آن کو خر مزاج و درچه باشد
دوا چه اول وجه آورچه باشد
لطیف

Her kim eşek tabiatlı ve na-mussuz ise onun ne sözüne, ne defterine inanılır.

(Lâtîfi)

آورد (averd) = Averden = ge-tirmek den mazi.

باز آمد آن موی که ندیدش فلک بشواب
آورد آن موی که نبود هیچ آب
مولانا

Feleğin rüyada görmediği o ay, yine geldi; hiç bir su ile sön-miyen bir ateş getirdi.

(Mevlânâ)

§Savaş. Averdghâh=savaş yeri.

چنان رفت و آمد باوردگاه
که وامانده زو و هم دریم راه
نظامی

Savaş yerine öyle gidip geldi ki
hayal ona nisbetle yarı yolda
kaldı. (Nizâmî)

آوردن (âverden) = Getirmek,

دوی برخاک در دوست بیاید مالید
چون میسر نشود دوی بروی آوردن
سعدی

Yüz yüze gelmek müyesser olma-
yınca dostun kapısının topra-
ğına yüz sürmelidir, (Sa'dî)

آوردن (âverde) = getirmiş, hikâ-
ye etmiş, getirilmiş manalarına-
dır. Amede gibi güzel söz ve
şaka manasına da gelir, şukadar
var ki amede düşünülmeden söy-
lenen güzel söz ve şaka, aver-
de ise düşünülerek söylenen
güzel söz ve şakadır.

آوردیدن (âverdiden) = Savaşta
düşmana saldırmak.

آوردن (avrend) = Dicle nehri
§ Hile.

آوردن (âreve, âvre) =
Su yolu.

آوردن (âveriden) = Getirmek
= averden.

تو آنچه از پیر رسیدت بگوش
بین و بجای آوردن بگوش
اسدی

Sen, peygamberden kulağına
irişen şeye bak ve yerine getir-
meğe çalış. (Esedi)

آوشین (âvşin) = Kekik.

آوکا (avkâ) = Dava vekili, avu-
kat (N'zām),

آوله (avle) = Kabarcık = able.

آون (aven) = Aveng muhaffefidir.
Aveng (ba.).

سخن باید که اندر جان کند جا
سخن باید که در دل گردد آون
عطا

Söz ruhta yetirmek gerektir,
söz yürekte hevenk olmalı. Ya-
ni yüreğe bağlanmalıdır (Atâ)

چوبیزن من میان چاه آون
منوچهری

آون (ba.).

آوند (avend) = Elbise, yahut
üzüm salkımlarını astıkları si-
cim § Delil ve bürhan

چنین گفت: باطلوان زال زو
چو آوند خواهی بنیعم زنگر
فردوسی

Zâlizer, [*] pehlivana, delil is-
tersen kılıcıma bak, dedi. (Fitrdevî)

[*] زال زر (Rüstemin babası),

Kap kacak.

مبادا ساغرش يك لحظه از خون رزان حال
فلک را تا رود خون عشق زین تیری آوردش
فید

Feleğin çivit renkli kâsesinden
şafak kanı aktıkça onun kade-
hi bir an şarapsız kalmısın.
(Amîd)

§ Şatranç oyunu § ilk, birinci.

آوندی (âvendî) = Şarap kabı.

آونگ (âveng) = Üzüm salkımla-
rını astıkları sicim; çamaşır ser-
dikleri ipe de denir § Asılmış,
sallandırılmış, sarkık şey. Lisa-
nımızda hevenk deriz.

صبر دل عشاق هبی سنجی از ایراک
چون کشف میزان زدو سو بخت آونگ
قائ

Zülle hitaben

Durmadan aşıkların gönlünün
sabrını tartıyorsun; çünkü seni
terazi gözü gibi iki taraftan
sarkık görüyorum. (Kaânî)

Asılı, sarkık manasına
âvengân da denir. Sonundaki
an nisbet edatıdır.

آویدن (Aveniden) = Ummamak
§ Uyuklamak, § Dinlenmek.

آوه (âve) = Ah.

گفت آوه بیجانه چون دوم
ورنایم از عبادت چون شوم
مولانا

Ah, bahanesiz nasıl giderim, eğer
hatır sormaktan kalırsam nasıl
ölür dedi. [*] (Mevlânâ)

Okunmaz ha ile, Sâve civarında
bir köy § Tuğla ve kiremit
ocağı § Ses çıkarıcı, haykırıcı
§ Ressam ve terzilerin levha
ve elbise kenarlarına yaptıkları
pervaz.

آویج (âvîc) = Aviz. (ba.)

آویختن (âvîhten) = Asmak, asıl-
mak ve sarılmak.

یشانی چه باید در آویختن
که نتوان ازو میوه ریختن
نظامی

Kendisinden meyve silmek
mümkün olmayan dala niçin
asılmalı (Nizâmî)

نازی و لطف در دید از بنا گوش تو در
غوطها در آب دادند آنگه پیش آویختند
خجندی

İnci, kulak tozundaki inceliği
ve letafeti çalmağa kalkıştığı-
ndan onu, bir müddet suya daldır-
dılar, sonra astılar. (Hucendî)
Mecazen, kavgâ ve inat etmek.

آویز (âvîz) = Avihten = asmak,
asılmaktan emir, (tsfa. muht.
vas.).

ای یاد صبا یسبح برخیز
در دامن زلف ایل آوریز
نظامی

[*] Bu manaya arapçadır ve okunur ha ile
aveh şeklidir. Ferhenkler farsça san-
mışlar (Reşîdî).

*Ey, saba ruzgârî! Sabahleyin
kalk, Leylanın zülfünün ucuna
asıl.* (Nizâmî)

بدو گفتم که مشک باغیبری [*]
که از بوی دلاور تو مستم
سمعی

*Ona misk misin yoksa abir mi-
sin? Çünkü senin gönlü cezbedici
kokundan sarhoşum, dedim.* (Sa'dî)

Kavga, inat.

باشیر و بلنک هرکه آور کند
آن بهکه ز تیر فقر میریز کند
ابوسعید ابوالخیر

*Aslan ve kaplanla kim kavga
ederse muhakkak fakirlik okun-
dan sakınmalıdır.*

Eba Sa'îd Ebülhayr

Ş Avize gibi askılar ve küpe.

آور گن (âvizgin) = herkese mu-
sallat olan ve bir şey isteyen
dilenci. Asıl mânası asılgan,
ilişkendir.

آورده (âvîze) = Hernevi askı ve
küpe.

ای از تو مرا گوش پر دیده نبی
خوش آن که ز گوش پای دیده نبی
تو مردم دیده نه آورده گوش
از گوش بدیده آکه در دیده نبی
کمال

*Ey güzelleğinin methiyle kula-
gım dolu, gözüm boş olan sevgilî!
Kulağımdan gözüme geçsen ne*

[*] Güzel kokulu otlar ve çiçeklerden
istihsal olunan bir nevi güzel koku

*hoş olacak! Sen küpe değil, göz-
bebeğisin. Kulağımdan gözüme
gel; çünkü oraya yakışırsın.* (Kemâl)

آورده (âvîje) = Temiz, saf, halis.
Cem'i آور گن avijegândır.

آور شنه، آور شنه (âvîşen, âvîşe =
Kekik = avşen.

چو کن دنیا بی دین و خرد زیراک
خوش نباشد نان بی زرد و آوایش
ناصر

*Dinsiz ve akılsız, dünyayı ne
yapacaksın. Ekmek; kimyon ve
kekiksiz hoş olmaz.* (Naşîr)

آور شنه خوری جویم مثقال
بیرون رود از تن تو بلغم
یوسف طیب

*Yarım miskal kekik yersen
vücudundan balgam gider.* (Yusuft Tabib)

آه (âh) = Ağrılarda ve tasalı za-
manlarda kullanılan ve acıma
bildiren bir kelimedir ki dertli-
lerin çıkardıkları sesli nefesten
ibarettir.

دوش می سوختم ازین آتش
آه اگر امشب بود چون دوش
هاتف اصفهانی

*Dün gece bu ateşten yanıyor-
dum; âh, eğer bu gecem de dün
geceki gibi olursa.* (Hatîfî İsfahanî)

دورگی چندی سخن کوتاه کرد
مرد بقال از ندامت آه کرد
مولانا

*Birkaç günceğiz sözü kısalttı.
Bakkal nedamette ah etti.*

(Meulânâ)

تا ماه رسید آه امشب
آه از نرسد بجام امشب
شاعر

*Bu gece ahım aya erişti, ay
çehreli sevgilime erişmezse ya-
zık.* (Şâ'ir)

آها (âhâ) = Şaşıldığı zaman söy-
lenen bir kelimedir (ko.) (Nizâm).

آهار (âhâr) = Kahvaltı dediğimiz
yeyinti ve kahvaltı yemek. Yiye-
cek, vücudu nasıl beslerse kâ-
gıda sürülen yumurta ve nişas-
tadan yapılan cilâ ve beze sü-
rülen kola, kâğıt ve bezi kuv-
vetlendirdiğinden onlara da
âhâr denilmiştir. Ş Bir nevi
çelik.

آهازیده (âhâzide) = Çekilmiş.
Boy, kılıç, kolan, uzunlama du-
var gibi çekilmek tabirinin
söylenebileceği her şey mânâ-
sına ismi mef'uldür. Mastarı
kullanılmaz.

آهنبایه (âhebnyâbe) = Esnemek
(Bürhan) = âsâ = kâje. Cihangiri
ve Reşidide âhenbaye. Ni-
zamda âhenyâbe âhenyâbe şeklinde-
dir.

آهته (âhte) = Âhâzide. Âhâzide (ba.).

Âhihte muhafefi olması mûna-
sıptır.

آهچن (âhihten) = Çekip çıkar-
mak, hususiyle kılıç çekmek,

ز آهچن تیغه از غلاف
که قاف را در دل افتادگی
فردوسی

*Kılıçların kınından çıkmasın-
dan, Kaf dağının kalbi yarıldı.* (Firdavî)

*آه درج ز بد داشتن (âh derciger
nedâsten) =* Hiç parası ve
malı olmamak.

یکی دل داشتم آن هم تو بردی
بجان تو که آهم در جگر نبست
سنجیر

*Bir gönlüm vardı onu da sen
aldın. Canına yemin ederim ki
başka şeyim yoktur.* (Sencer)

*آهرن، آهرمن، آهرمن، آهرمن،
آهرمن، آهرمن، آهرمن، آهرمن،
âhremen, âhermen, âhren,
âhre, âhrimen, âhrime) =*
Dev, şeytan.

تو گوی که از روی و از آهنت
ز مردم نژادست آهرمنست
فردوسی

*«Tuncdan ve demirdendir, insan-
dan doğmamıştır, o bir devdir»
dersin* (Firdavî)

Konuşmada Ehremen denilir.

آهسته (âheste) = Yavaş.

بِسْطِ نَقْلِ كَرْدِ اَزْجَمِ شَرَابِ اَهْسْتِه اَهْسْتِه
بِرآمد از پس کوه آفتاب آهسته آهسته
صاحب

*Şarabı yavaş yavaş küpden ka-
dehe döktü. Güneş dağın sırtın-
dan yavaş yavaş yükseldi.*
(Şa'ib)

Gizli manasına mecazdır: filân
âheste, firar kerd = filânca giz-
lice kaçtı.

آهَكْ (âhek) = Alçı (ar.) cibs,
cibsin, sârûc, kils, جیس، ساروچ، کلس.
Kireç manasına da ge-
lir. Bununla arapçası cassdır.
Bununla beraber okyanusta cibs,
cas ile tefsir edilmiştir.

بَدَسْتِ آهَکِ تَفْتِهْ کَرْدَنِ خَویر
بِهَازْدَسْتِ بِرِ سِنَهْ پِشِ اَمیر
سعدی

*El ile kızgın kireci yağurmak,
Emîrin önünde el pençe divan
durmaktan iyidir.* (Sa'di)

(Aheni tefte) = kızgın demir
nushalarına göre mana de-
mircilik etmek yani meşak-
katlı iş görmek demektir. Ki-
recin üzerine su saçıldığı za-
man ondan çıkan buhar ahe
benzediğinden kirece ahek =
küçük ah, denmiştir.

آهْمَنْدِ (âhmend) = Aldatmak için
yalan söyleyen.

آهْمَنْدِ کَنْ دَرُوغِ گُو بَغْرَابِ
قِرْمَازِکِ مَظْهُومِ

"Ahmend,, aldatmak suretiyle
yalan söylüyendir. Terkip itibarile
ah ve nale sahibi demektir.

تَا نَگَرْدِ دَرْمَنْدِ وَ آهْمَنْدِ
ناصر

*Sakin derd ve ah sahibi olma-
yasın* (Nasir)

کَرْدَشِ سَوَاقِ گِرِیدِ آهْمَنْدِ
و گِرِ رَاسْتِ بُوْدِ نَکَرْدِ گِرِزْدِ
اسدی

*Eğer aldatmak için yalan söy-
leseydi avucunu yanardı. Eğer doğ-
ru olsa idi zarar etmezdi.*
(Esedi)

آهَنْ (âhen) = Demir; ahenger =
demirci (ar.) حداد.

اَشَايِدِ بَرْدَنِ اَنَدِهْ جَزِ بَانَدَوِهْ
اَشَايِدِ کَوَفْتِ آهَنْ جَزِ بَا هَنْ
مَاقَی

*Kederi kederden başka şeyle
gidermek, demiri demirden baş-
ka şeyle dövmek mümkün de-
ğildir.* (Hâkânî)

Ş. Kılıç.

سَخْنَهْیِ بِدَشِ اَعْلِیْمِ کَرْدَنْدِ
بِرَزِ وَعْدِهْ بَا هَنْ بِیَمِ کَرْدَنْدِ
نَظَّای

*Ona fena sözler öğrettiler, para
vadedip kılıçla korkuttular.*
(Nizâmî)

Ş. Zincir

نَکَسْتَنِ آهَنْ بِرِ پَانَهَادِ
خَسِرُو

*İptida onun ayağına zincir
vurdular.* (Hüsrev)

دَر دَامِ اِنْشَاقِ تُو آهَنْ دِلَانِ شَکَّارِ
دَر حَلْقَهْ کَمَنْدِ تُو رَوِیَنِ تَئَانِ اَسِرِ
عماد

*Bahadırlar, senin intikam tuza-
ğında av; tunç vücutlular senin
kemendin halkasında esirdirler.*
(Imâd)

آهَنْ گَو، آهَنْ جَنْکِ (âhencüft,

âhen gâv) = Sapan demiri.

آهَنْجِه (âhence) = Çulhaların bezi
buruşdurmamak için iki tarafa
koydukları demirli ağaç =
buruşuk giderici.

آهَنْجِدَنِ (âhenciden) = Çekmek.

خَوْبِ گَنْتَنِ پِشَهْ کَنْ بَا هَرْ کَسِ
کَنْ بَرُونِ آهَنْجِدِ اَزِ دِلِ پِشِ کَنْ
خَمِرُو

*Herkese karşı iyi söylemeyi
âdet et, çünkü bu âdet kinin
kökünü gönülden dışarı çeker,
yani giderir.* (Hüsrev)

Ş. İçmek Ş. Atmak.

آهَنْ رَکْ، آهَنْ حَای (âhen hây,

âhenreg) = Demir çığneyici,
demir damarlı (k.) gemi azıya
alan, başı sert, kuvvetli at.

آهَنْ رُبَا (âhenrûba) = Miknatîs:
mihladız.

آهَنْ سَرْدِ کَوَفْتَنِ (âheni serd kōf-
ten) = Soğuk demir dövmek
(k.) faydasız işle uğraşmak.

آهَنْجِ (âhenc) = Ahenciden yahut
âhihten = çekmek masterından
ismi master, emir, (isfa. muh,
vas.).

بَدَسْتِ رَادِ تُو اَنَدِ حَسَامِ چَانِ آهَنْجِ
چَانِ صَفَتْ کَمِهْ بُوْدِ دَرْمِیَانِ بِرِ نَهْدَنْکِ
کَال

*Senin cesur elinde can alıcı
kılıç, deniz içindeki timsaha
benzer.* (Kemâl)

آهَنْ جَامِهْ (âhencame) = Kuvvet-
lendirmek için sandıklara vu-
rulan demir çenber.

آهَنْجَانِ، آهَنْ دِلِ، آهَنْ جَانِ

آهَنْجِرِ (âhencan, âhendil,
âhenîncan, âhenînciğer) =
(k.) Cefa çekici, canı pek, ta-
hammüllü.

حَلْقَهْ خُشْدِ اِشْتِ مَنِ اَزْ بَارِ وَ مَنِ آهَنْ چَانِ
هَمْچَنَانِ دَرِ هَوَسْتِ رَوِیِ بَرِیْنِ دَرِ دَاوَمِ
جَمَالِ الدِّیْنِ

*Benim sırtım yükten halka
olduğu halde ben canı pek, öy-
lece seni özleyerek bu kapıya
bakıyorum.* (Cemalüddin)

تُو سَنَگِیْنِ دِلِ شَدِیْ مَنِ آهَنْجِ چَانِ
چَنْجِیْنِ دِلْرا اَشَايِدِ جَزِ چَنْجِیْنِ چَانِ
نَظَّای

*Sen taş yürekliisin, ben cefa çe-
kiciyim; böyle yüreğe böyle can-
dan başkası yakışmaz.* (Nizâmî)

Cesurdan da kinaye olur.

Ş Nefes darlığı.

سنگ تازی که آهو گر گردد
بگرزد آهوش چون بر گردد
نظای

Ahu avlayan av köpeğinin ihtiyarlayınca nefesi daralır.
(Niẓāmî)

İstiâre tarikiyle sevgilinin gözüne ve sevgilinin kendisine denilir.
(ba.) Şiirdil

اگر آهو می گزید شیران
تو بس شیران می گزیری با آهو
هدایت

Aslanlar, ceylân tutarlarsa da sen gözünle çok aslanları avlarların,
(Hidâyet)

آهوبره (âhûbere) = Ceylan yavrusu.

سنگ با خرگوش صلح کرده
آهو بره شیر شیر خورده
نظای

Köpek tavşanla barışmış, ceylân yavrusu aslan sütü emmiş.
(Niẓāmî)

آهوپای (ahupay) = Altı köşeli, nakışlı ev ve köşk

ای مبارک بنای آهو پای
آهو بی تاهاده در تو خدای
ابوالفرج

Ey altı köşeli, nakışlı, mübarek bina! Allah seni kusursuz yaratmış.
(Ebûlferec)

Ş (k.) Çabuk giden.

آهوری (âhūrî) = Hardal.

سگاد بر جستن چو آهو بیست چست
سگاد بر رفتن چو آهو بیست نیز
شهاب

Siçradığı zaman ahu gibi çevik, yürüdüğü zaman hardal gibi serttir.
(Şihâb)

آهو گذشت (ahû güzest) = Ahu geçti (k.) fırsat elden kaçtı.

چون جوانی گشت بی کار جوانان هم مکن
زنجیر می ای بی خبر آهو گذشت
تأثیر

Mademki gençlik geçti, artık gençlerin işini yapma. Ey dalgın! Nafile meşekkat çekiyorsun; fırsat elden kaçtı.
(I'eşir)

آهون (ahûn) = Delik ve lâğım.

منگر سوی حرام وجن حق مشو
تا نبرد دزد سوی نقد تو آهون
ناصر

Haram tarafına bakma, haktan başka dinleme ki hırsız senin nakdine yol bulmasın.
(Nâsır)

آهون بر (âhunbûr) = Delik açan
چاه جوی = yeri kazan, lâğımci,

آهوی چین، آهوی آتشین دم (ahuyi) = آهوی چین، آهوی آتشین دم
ateşindem, ahuyi çin) —
(k.) Güneş. Bere, ebru (ba).

آهوی زربین، آهوی خاوری (âhuyi) = آهوی زربین، آهوی خاوری
baverî, âhuyi zerîn) = (k.)

Güneş. İkincisi yıldızlı sūra-hiden de kinaye olur.

آهوی دنباله دار (âhuyi dūnbāle-dâr) = (k.) güzelin sihirli gözü

آهوی دنباله کشیده (âhuyi dūnbāle keşide) = âhuyi dūnbāledâr (ba.)

درال خود می کشد آن ترکس چاد
من بند آن آهوی دنباله کشیده
عبد الواسع

O sihirbaz nergis beni kendine çekiyor; ben o sihirli gözün esiriyim.
(‘Abdülvâsî’)

Şair, cinlerin ahu şekline girip insanların, onların arkalarına düşmelerine dair olan efsaneye işaret etmiş.

آهوی سفید (âhuyi sifîd) = (k.) seçkin dilber.

آهوی سیمین (âhuyi sîmîn) = (k.) sâki Ş sevgili.

آهوی شیرگیر، آهوی شیرافکن (âhū-yi şîrefken, âhū-yi şîrgîr) = Sevgilinin gözü.

آهوی لنگ گرفتن (âhū-yi leng gi-riften) = Topal ceylan tutmak (k.) insafsızlık etmek, zayıflara musallat olmak. «Âhuyimande giriften» de denir.

بود مصاف تو ای چرخ باشکته دلان
چو شیه شیر تو آهوی لنگ می گردد
صائب

Ey felek kalbi kırıklarla uğraşır durursun, senin aslanın daima zayıflara musallat olur.
(Şā’ib)

آهیانه (âhyane) = Hanin esresi ve sükunu ile beyin kemiği, (ar) kühf. Başçanağı manasınadır diyenler de vardır.

آهیختن (âhihten) = Çekmek = ahihten (ba.)

دام بر افکند و بر آهیخت تیسغ
تا ببرد گردن او بی دریغ
جعفر قراهای

Tuzağı attı, kuşu merhametsizce kesmek için bıçağı çekti.
Ca’ferî Ferâhânî

آی (ây) = Ameden = gelmek masterından emir.

چه خوش گفت این سخن بر جهانگرد
که در آی و دوست آی ای جوانگرد
نظای

Dünyayı dolaşan yani tecrübeli ihtiyar, “ey mürüvvet sahibi! geç gel de dürüst gel,” diye ne hoş söyledi.
(Niẓāmî)

آیا (âyâ) Temenni ve istifham ifade eder.

آیا که خاکسرا بنظر کشیدیا کنند
آیا بود که سرگشته چشمی بنا کنند
حافظ

Toprağı bakışlarının tesiriyle
altın yapanlar, yani değersiz
toprak gibi bir bilgisizi tevec-
cühleriyle altın gibi kıymetlen-
direnter, ne olar bize de bir göz
uciyle baksalar (Hafız)

ای در نظر ناز تو سلطان و گدا هیچ
آیا خبرت هست ز حال دل ما هیچ
حافظ

Ey nazlı bakışında padişah ve
dilencinin değeri olmayan! Bi-
zim gönlümüzün halinden hiç
haber var mıdır? (Hafız)

آیاز (āyāz) = Gazneli Mahmudun
pek sevdiği bir bendesi ve mü-
şaviridir. Bilgisi, güzelliği, kah-
ramanlığı ile meşhurdur. Ondan
sonra sultan Mes'ud devrinde
ordu kumandanı olarak bir ta-
kim memleketler zaptetmiş, 449
tarihinde ölmüştür. آيās āyās
eyās āyāz da derler. Eyās (ba.)

آیان (āyān) = Gelici = āyend-
de § Düşünmeden ve kolaylıkla
hatıra gelen şey. Amede (ba.)

آیشته، آیشته، آیشته
ne, āyīše) = Casus § Dal-
kavuk.

آیشت (ayeft) = İnsana gerekli
olan şey, ümit.

زحق آيشت می خواهد براری
کنند شکر ده رهبر کای
بهرام

Günahtan sakındığına şükre-
dip dileğini yapması için Al-
laha yalvarıyor (Behram)

آین (āyen) = Demir = Ahen.

آینه، آینه (āyene, āyine) =
Ayna dediğimiz. Türkçesi göz-
gü, görgü: Ayna ilk önce ci-
lâlı demirden yapıldığından
(ayen) e nisbetle ayna denilmiş-
tir.

آینه روی دوست زنگار گرفت
از بسکه بران سوختگان آه زدند
شاعر

Aşıklar sevgiliye karşı o kadar
ah ettiler ki aynaya benzeyen
yüzü buğulandı. (Şār)

جز صورت با آینه کمرانی رسد
با طلعت بدیع نموردن براری
سعدی

Eysiz hüsnüne karşı beraberlik
iddiası aynada görünen tasvi-
rinden başkasına yakışmaz.
(S'adi)

آیج، آیج (āyij, āyijek) = Kı-
vılcım.

زاقش غم رفته آيژی با وج آسمان
مرزده طوفان آتش از تنور سینه ام
ابوالعالی

Göğsüm furunundan ateş tufanı
belirmiş ve o gam ateşinin kı-
vılcımı göklere çıkmıştır.
(Ebülma'ânî)

آین (āyin) = Süs, donanma.

هرامبر همه شهر آیین پیوست
فرودوسی

Bütün şehir baştanbaşa süslen-
di, donandı. (Firdevsî)

Adet, türe, mezhep.

همه هم صورتند و هم سیرت
همه هم آیینند و هم آیین
سنائی

Hepsinin kılıkları, gidişleri,
soyları ve âdetleri birdir.
(Senā'î)

کس این رسم و ترتیب و آیین ندید
فریدون آیا آن شکوه این ندید
سعدی

Kimse bu resim ve tertibi ve
Türeyi görmedi. Feridun bile
o kadar şan ve şerefleyle bunu
görmedi. (Sa'dî)

آیین پرستی (āyīn perestî) = Gö-
nül alçaklığıyla hizmet

بدوگاه خدرو خرامش کنیم
با آیین پرستیش رامش کنیم
فرودوسی

Hüsrevin dergâhında naz ile
salınır ve ona gönül hoşluğile
hizmetten zevk alırsız.
(Firdevsî)

آیین جمشید (āyīn cemšīd) = (Bar-
bed) in icad etliği 32 makamdan
ikinci makam. Barbed (ba.).

آینه، آینه چرخ، آینه آسان
آینه گردون، حاور
(āyīnei ās-
man, āyīnei çerh, āyīnei

Ferhengi Ziya

hāverī, āyīnei gerdūn) =
(k.) Güneş.

آینه اسکندری، آینه اسکندر
(āyīnei iskender, āyīnei
iskenderi) = İskender zama-
nında Aristo tarafından icade-
dilmiş bir ayna imiş ki şayet
düşmanlar iskenderiyeye sata-
şacak olurlarsa o ayna vasıta-
siyle pek uzaktan görülebilmiş.

نه هر که چهره پرافروخت دلبری دادند
نه هر که آینه سازد سکندری دادند
حافظ

Ne her çehresini sūsleyen dil-
berliği, ne her ayna yapan is-
kenderliği bilir. (Hafız)

§ (k.) Güneş.

آینه فروز، آینه آفرוז
(āyīne efrūz, āyīne fūrūz) = Aynaya ve
çelîge cilâveren, Cilâci. [1]

آینه بخت (āyīnei baht) = Nikâh
günü damadın geline getirdiği
ilk ayna (Nizâm) (ko.).

آینه بر انگشتی نشاندن
(āyīne ber enguşterî nişanden) =
Yüzükte kaş evine ayna koymak.

می نماید عروسی از خانه زلف سیاه
یا نشاندن است بر انگشتی آینه را
میرزا واداب

Siyah zülfünün halkasından
yanağı mı görünüyor? Yoksa

[1] Aynanın demirden yapıldığı zamana
aittir.

yüzüğe ayna mı kondurmuş-
tur? (Mirza Vârâb)

آینه چینی (âyinei çinî) = Çinde
tunçtan yapılan hassalı bir nevi
ayna.

آرا که رسد از مرص لقوه گزند
باید که بیاد دارد از من این بند
آینه چینی بنظر آورده
دو خاله تارویک نشیند یکجند

یوسفی طایب

Lakve "güz ve ağzın eğrilmesi,"
hastalığından müteessir olan
kimse benim şu öğütümü ha-
tında tutsun: Karşısına çini
ayna koyup bir müddet karan-
lık bir odada otursun.

(Yüsüfî Tabib)

Vaktile Halepte yapıp İrana
getirilen aynaya da آینه حلبی =
Ayinei halebî derler.

آینه دار (âyinedâr) = Ayna tu-
tan (k.) berber § Padişahların
ve büyüklerin huzurunda ayna
tutmak vazifesini gören kimse-
ye de denir.

بنقل آن کس که رو آورد می باشد زخود غافل
نه بیند عیب خود هر کس که از آینه داران شد
صائب

Yüzünü halka çeviren kimse ken-
dinden gaflettedir. Her kim ay-
na tutuculardan ise kendi ayıbını
görmez. (Şa'ib)

Şair, halka değil, hakka teveccüh
eden kimse kendi aybını gö-
rebilir, demek istiyor.

آینه دان (âyinedân) = Ayna kı-
lıfı.

دلوا ز سینه دونظر دلستان برآر
آینه بیش یوسف از آینه دان برآر
صائب

Gönül alan dilbere karşı kal-
bini göğsünden çıkar. Yusufun
huzurunda aynayı kılıfından
çıkart. (Şa'ib)

آینه زدای (âyine zidây) = Ayna
silici ve pasını açıcı, cilacı
âyine efruz. (ba.).

آینه شش جهت (âyinei şeş cihet)
= (k.) Cenabı peygamberin
kalbi § eshabı kehl[1]
§ keşf ve müşahede sahipleri.
(آینه شش-و) = ayinei şeşü da
denir.

آینه گردان (âyinei gerdan) =
(k.) Güneş.

آبا (ebâ) = Ba gibi ile manasına
mefulü maah edatıdır. Ba (ba.).

ابا پوست بگذاردش در دهان
ندانه که مغزش بود دومیان
کافق

Çocuk, içi yani yenecek yeri
ortasında olduğunu bilmediğin-
den onu kabuğuyla ağzına koyar.
(Kâânî)

[1] Zalim bir padişahın korkusundan bir
mağaraya gizlenerek kıyamete kadar uyuyan
yedi kişi.

§ Yemek.

ابهای پرورده بابوی مشك

Misk kokusuyla terbiye edilmiş
yemekler. (Niẓamî)

Bu mânâda hemzenin esresiyle
de olur, başka kelimeye eklenin-
ce hemze düşer: Şürbâ=çorba.
Zirbâ = kimyonlu yemek.

أباش، أباشه (übâş, übâşe) =
Bayram yeri, düğün evi, pana-
yır gibi birbirlerine yabancı
insanlardan teşekkül eden top-
lantı yeri. Hemzedden sonra vav
ziyade edildiği de vardır.

أبجد (ebced) Arapça hece harfle-
rinden teşekkül eden sekiz ke-
limenin birincisidir, ötekiler şun-
lardır: حوز hevvez, حلقı huḥḥ, كاس-
kelemen, سفوفı se'feş, قمرش qer-
eşet, شفع shēeç, زاذیğ zāzığ
Bu harflerin her biri altlarında
gösterilen rakamları bildirir
ki şunlardır:

ا	ب	ج	د	هـ	و	ز	ح	ط	ي	ك	ل	م
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	20	30	40
ش	و	ي	س	ع	ص	ح	ط	ي	ك	ل	م	ن
50	60	70	80	90	100	200	300					
غ	ظ	ش	ذ	خ	ث	ت						
400	500	600	700	800	900	1000						

doğum, ölüm, evleniş, bir mem-
leketi alış, bir binanın yapılışı
tarihleri bu harflerden yapılan
şîr yahut nesrin kelimeleri he-
saplanarak çıkar, buna حساب جمل =
hesabı cemel derler.

أبجد تجريد نوشتن (ebcedi tecrîd
nüviştên) = (k.) Nefse ait istek-
lerden vazgeçmek.

أبجد ساحتن، أبجد روان ساحتن (eb-
ced revan sâhten, ebced
sâhten) = (k.) elifbâ
okumak, aldığı dersi bellemek,

روان نساخته ابجد بكتب معنی
ولی بعلوم جهالت بگانه استادان
شفاقی

Mana mektebinde elif bâyı bel-
lememişler, fakat cahillik bil-
gisinde biricik üstattırlar.
(Şifâî)

أبدام (ebdâm) = Cisim ki cev-
her mukabilidir. Yani uzunluk,
enlilik, derinlikten ibaret olan
ayındır.

أبدان (ebdân) = Kavm ve kabile
§ lâyük.

أبر (ebr) = Bulut (ar.) sehâb.

نیم چو آب که با هر خدی بیایم
نیم چو بار که بر هر کسی گهراوم
مناقار

Su değilim ki her çörçöple im-
tizaç edeyim; bulut değilim ki
herkese inci yağdırayım.

(B)nin üstünüyle (ber) manasına
eski şairlerin şürlerinde çok gö-
rülür.

اَبَرَش (ebreş) = Alaca renk § Benekli at

اَبَرَش خورشید (ebreşi huverşid) = Güneş atı. (k.) gök ki güneş onun süvarisi yerindedir.

اَبَرکار (ebrkâr) = Şaşkın, sersem.

اَبَرکاکیا (eberkâkiya) = Örumcek ağs = tariankebut. Rumcadır (Niẓām).

اَبَرکوه (eberkūh) = Isfahana yakın dağ sırtında bir kasabadır. Muarrebî olan ابرکوه = eberkūh ile meşhurdur.

اَبَرکهن (ebrikūhen, ebrimürde) = Sünger = ebrî (ar.) isfenc.

اَبَرنجین (ebrencen, ebren-cin) = Bilezik (ar.) sivâr. Ele mahsus olana ابرنجین, ayağa mahsus olana ابرنجین derler. şimdi maden veya şişe el bile-zigine (elengū) diyorlar (Niẓām).

اَبَر (ebrū) = Kaş.

ابروان تو و چشمان تو ای آغوی چین
آهوانند زده شاخ بشاخ از سرکین
شاعر

Ey çin ahusu yani güneş! Se-nin kaş ve gözlerin kin yüzün-

den boynuz boynuz gelmiş iki
ahuya benzerler. (Şā'ir)

اَبَر و اَبَد اَحَن (ebrū endāhten) = Çalgıcının kaşını aşağı yukarı indirip kaldırmasına derler (ko.). Ebruzeden de denir (Niẓām).

اَبَر و اَبَد اَرَدَن (ebrū bülend ker-den) = Kaşı yükseltmek (k.) görünmek ve işaret etmek.

اینکه بعلک ناماته عید سخنور است
کارو بلندکرد حلال معاین

طالب

İşte natika perdezlik mülkünde
şatılık bayramı vardır; çünkü
bana manaların hilâli göründü.

Hilâl = yeni ay.

اَبَر و زَدَن (ebrūzeden) = (k.) Razi olmak § İşaret etmek.

طبع تو بخشیدن صد گنج گهر
ابرو زند و گره بر ابرو زند
مولانا عارف

Senin tabiatın yüz cevher ha-zinesi bağışlamaya razı olur da
kaşını çatmaz: sıkıntı gös-termez. (Meolânâ 'Arîfî)

اَبَر و فَرَاخ (ebrū ferâh) = (k.) Güler yüzlü, cömert

ابرو گشاده باش چو دست گشاده نیست
چون و انی کنی گرهی خود گره مشو
صاحب

Elin açık değilse yani cömert
değilsen güler yüzlü ol, bir

düğümü çözemessen bari kendin
düğüm olma. (Sa'ib)

اَبَر و کُن (ebruken) = Cinbiz.

اَبَر و ی پیوسته (ebrūyi peyveste) = Çatık kaş (k.) hoşnutsuzluk.

اَبَر و ی زالِ زَر (ebrūyi zalizer) = (k.) yeni ay, hilâl. Zalizer (ba.).

ابروی زالِ زَر اگر بالی که ساز آمده
مناقی

Hilâle bak, dağın tepesine gel-miş (Hakânî)

اَبَر (ebre) = Elbise, başa giyilen şeyler ve benzerlerinin yüz tarafı. Mukabili âster = astardır.

ناروش روایچه پوشیده است نیکوی و فر
چاه کش ابره از مشکت و ز آتش آبر
طرفه باشد مشاله پیوسته با آتش ماه و سال
و آتشی که مشاله را هرگز نسوزد طرفه تر
شاعری

Sevgilinin yanağını güzellik ve parlaklık örtmüştür; öyle örtü ile ki yüzü miskten, astarı ateştedir. Miskin uzun müddet ateşle birlikte bulunmasına şaşırır. Miski hiç yakmayan ateş ise daha ziyade şaşmaya la-yıktır. (Unşurî)

اَبَر (ubre) Toy denilen kuş = hobre.

دوری که باز قهر تو بروای می کند
در چنگ او عقاب فک همچو ابره است
طاهر قاریایی

Senin kahrın doganı uçtuğu gün
onun pençesinde feleğin ukabı
toy gibidir. (Zahîrî Fâryâbî)

Ukabı felek = nesri fâir denilen yıldız. Hemzenin esre-siyle, yeni yetişmiş meye.

اَبَر هَام (eberham) = Tabiat, se-ciye § Bir melek adı § İbrahim peygamber (Bürhan). İbrahim manasına doğrusu (iprahām) dır.

اَبَر هَه (ebrehe) = Ebabil: Bir ne-vi kırlangıç (Bürhan) § Yemen padişahlarından üç kişi.

اَبَر ی (ebrî) = Sünger (Niẓām).

اَبَر ی شِم (ebrîşüm) = İpek, buk-me ipek. Hemzenin esresi ve şı-nın üstünü ile de görülmüştür. Hemzenin kaldırıldığı da vardır.

برلشم دی بلکه لؤلؤسی
دولده چو لؤلؤ بر ابریشمی
نظای

Bir ibrişim kuyruklu hatta inci tırnaklı. Yürüyüşü ibrişim üze-rinde giden inci gibi. (Niẓāmî)

Muarrebî ibrişemdir § (k.) saz teli.

سمن عارضان پیش خسرو بیای
باواز ابریشم و بانگ نای
فردوسی

Gül yanaklılar şahın huzurunda ayakta saz ve ney çalıyorlardı. (Firdavsi)

اَبِستا (ebista) = Nasiri de dahil olduğu halde farsça lügatlerde mecusi dininin mucidi zerdüşte ait zend adlı kitabın şerh ve tefsiri olarak gösterilmiş; yalnız Nasiri zendesta madde-sinde (tahkik budur ki "esta, ebista,, hoşenge nazil olan kitabın ismidir. Zerdüş'tü onu zend namile şerh etmiş ve daha ziyade izah ile pazend namını vermiştir" diyor. Müsteşriklerin eserlerinden örnek alanlar abista, avista, şeklinde yazarak bazı lügat sahiplerinin beyanı vechile zend ebistanının şerhi olmayıp zende-bista mecmuu bir kitap ismidir: zend = büyük ebista = kelâm manasınadır diyorlar. Elifin meddi ile de bu manayadır.

چوانجا من تران ندایم
روم آتیا و آیتا بشوایم
خسرو

Madem ki burada kuranın manasını bilmiyorum. Oraya gidip abistayı okuyayım.

(Hüsrev)

Âbista (ba.).

اَبِشتن (ebišten) = Gizlemek = âbišten.

اَبکار (ebkâr) = Ekin = kışt.

اَبُل (ebül) = Kolğan dikenini denilen nebat. (ar.) Tarşus. Banın esresiyle küçük kakule = هیل

اَبَلَق چرخ، اَبَلَق جهان ناز، اَبَلَق آیام (ebleki eyyam, ebleki ci-hantâz, ebleki cerh) = Gece ve gündüz itibariyle dünya ve zamandan kinayedir. Eblek (ba.).

اَبَلَك (eblek) = İki renkli, alaca hususiyle siyahlı ve beyazlı olan kısmı ki ekseriya atlar da kullanılır. (ar.) eblek

سیر بداند که بدور تو دو رنگی نیست
دبغ صادق نکند ادبم شب را ابلک
سبک اسفرتی

Senin devrinde iki renkliliğin ayıp olduğunu bilse çinsabah karanlığını alaca yapmaz.

(Seydi isherengi)

Banın esresi ve lamın cezmiyle kıvılcım.

اَبَلُج (eblüc) = Nebat şekeri âblüc (muğ) âblüc (ba.) mu-arrebi ابلوج ublucdur.

اَبَلُك (eblük) = İki yüzlü, münafık & Nebat şekeri.

اَبناخون (ebnahun) = Kale

زبوم هند گرفت هزار اَبناخون
شاعر

Hindistandan bin kale zabtettin. (Şâir)

اَبی (ebi) = (Bî) dir ki edatı nefidir.

ای جزم را اگر کنی ظلم و جور
کنند لاجرم مرترا جور دور
عطار

Kabahatsiz kimseye zulüm ve cefa edersen şüphesiz, zaman sana cefa eder. (Attar)

اَبیاری (ebyârî) = Çok nazik bir kumaş ve bir cins güvercin.

اَبَداد (ebîdad) = Zulüm = bîdad.

اَبیز (ebîz) = Kıvılcım.

اَبیو (ebîv) = Mavi, su rengi.

سپاه شام پس بردهای پیرخ شدند
لوی روز چو برزد صرصر قضای اَبیو
آذری

Günün bayrağı mavi boşluktan görününce, akşam askeri feleğin perdeleri arkasına gittiler. (Azeri)

اَبَرخیده (eperhîde) = Açık, belli. Karşılığı (perhîde)

اَبَرناک (epürnak) = Delikanlı.

اَبَرنداخ (eprendah) = Sahtiyan. epirendahda bu manayadır.

اَبَرویز (epervîz) = Perviz.

اَبِسَنان (epsan) = Bileği taşı = فسان : افسان

اَبِسَنَك (epşek) = Çiğ, = şebnem.

اَبیون (epyon) = Afyon (ar.) لین الحشاش = haşhaş üsaresi.

اَب (üç) = Kabak.

اَبَل گیا (ecel giya) Bildircin otu. Biş (ba.).

اَبجاج (ücmâc) = Uçmak = cennet.

اَبجود (ecmüd) = Kereviz.

اَبجهره (echere) = Pıtrak dikenli.

اَب (eh) = Aferin = ah.

اَبَخ (eheh) = Pehpeh, ne güzel manasına beğenme ve şaşma yerinde kullanılır. (ar.) عَهْ denir. Pehpeh bunun muharrefidir & Vah vah, yazık manasına teessüf de ifade eder & Hemzenin ötesile bir şeyden haz ve telezüz edildiği zaman söylenir.

اَبَخ اَبَخ برداشتی ای کتیب و کاج
تا که کالای بدت گیرد وواج
مولانا

*Ey ahmak ve şaş! Fena meta-
in revaç bulmak için oh oh se-
sinin yükselttin.* (Mevlânâ)

اَهْبُون (ehbun) = Yılan başı de-
nilen nebat.

اَهْتَر (ehtar) = Yıldız.
امروز بآمدی گفتیم که مگر اوی
که از روی تو می باید این چاه اخترها
شبیانی

*Bugün bir ay yüzlüye: Sen
o musun ki bütün yıldızların pa-
rıldaması senin yüzündendir,
dedim.* (Şibânî)

Sancak.

هر طرفی کاخ ترا و رونهاد
فتح دود و در دولت گشاد
خسرو

*Onun sancağı ne tarafa döndü
ise zafer koştı ve devlet kapı-
sını açtı.* (Hüsrev)

Ş Tâlih.

چو اختر شود گل شود جفت گیش
دل تیره بدسکال بد اختر
قطران

*Tâlihi dönük fena düşüncelinin
kara kalbi onun kinine yakla-
şır sa kor gibi yanar.*

(Katrân)

اَهْتَر شِنَاس، اَهْتَر شُمار، اَهْتَر پین
(ehtersinas, ehtersûmar, ehtarbin) = (k.) Münecim:
yıldız bakıp hükümler çıkaran.
(ehtar şumar) Aşk yahut elem-
den geceleri uyuyamayan kim-
seden de kinaye olur (ehtar
feşanden) (ba.)

اَهْتَر دَانِش (ehtarî daniş) = (k.)
Utarit ve müşteri yıldızı

مرا از اختر دانش چه حاصل
که من تاریکم از رخشنده اجزا
خاتانی

*Bana utarit yahut müşteriden
ne fayda; ben karanlıktayım,
o parlaklık içinde. Yani ilim
ışığı beni zaruret karanlığın-
dan kurtarmadı.*

(Hâkânî)

اَهْتَر سُوخته (ehtarî sūhte) = (k.)
Kötü tâlih.

اَهْتَر سُمُورِدَن (ehtar şümürden) =
Yıldız saymak. (k.) Uykusuz
kalmak.

بش پہلو سوی بستر تیردی
هم شب تاروز اختر شمردی
مهر گانی

*Gece yatağa yaklaşmaz, bütün
gece sabaha kadar uyumazdı.*

(Gürgânî)

ز چشم من بپرس اوضاع گردون
که شب تاروز اختر شمرم
حافظ

*Feleğin durumlarını benim gö-
zümden sor, çünkü gece sabaha
kadar uyanıyım.* (Hâfız)

اَهْتَر فَشَانَدَن (ehtar feşanden) =
Yıldız saçmak (k.) Ağlamak.

غمه شب تا صبح اختر شمارم
بدامان از مژه اختر فشامم
هدایت

*Bütün gece seher vaktine kadar
uyumam. Kirpiğimden eteğime
yıldız saçarım yani gözyaşı
dökerim.* (Hidâyet)

اَهْتَرِ گَوِیَان (ehtarî gaviyan) =
Feridun şahın bayrağı = De-
refşi gaviyan (ba.).

اَهْتَرِی (ehtarî) = Münecim: Yıl-
dızlardan bir takım hükümler
çıkarıcı, fala bakan.

صدقه اویدی دروغ اَهْتَرِی
یک دوباره راست آیدی خُری
مولانا

*Münecimin yüz deya yalanını
görsen de bir iki defa doğru
çıkarsa alıyor yani inanıyorsun.*

(Mevlânâ)

اَهْتَرِی کَرْدَن (ehtarî kerdn) =
Göge çıkmak.

آن شب که رسول اَهْتَرِی کرد
چهریل زعرش و غیری کرد
هاتفی

*Mahterem resulün göge çıktığı
gece cebrail (aleghisselâm) arş-
tan kılavuzluk etti.*

(Hâfız)

اَهْتَرِی، اَهْتَرِی، اَهْتَرِی (eh'tüf, eh'tüf)
= Hâk'lû dediğimizdir ki (eh)
balgamı çıkarmak, (tüf) ağız-
dan dışarıya atmak sesidir. Ke-
lîmenin mecmuu balgam mana-
sına da gelir.

چون نباید طعم برید از دوست
چه توقع نباید از دشمن
حق یاری چنان گزاشته اند
اَهْتَرِی بر زمانه رین
سوزی

*Dosttan tamai kesmek lâzım
gelince düşmandan ne ümîd
kalır. Dostluk hakkını o kadar
bırakmışlar ki sahtekâr zama-
neye hâk'tü.* (Süzenî)

اَهْتَه (eh'te) = Ahte. (ba.)

اَهْتَه (ehceste) = Kapı eşigi.

خند آن سله که بر دروازه باشد
که بالین از درت اَهْتَه باشد
لطیفی

*Kapına bağlı olan köpek mes-
uttur. Çünkü yastığı senin
kapının eşigidir.* (Latîfî)

اَهْدَر (eh'der) = Erkek kardeşin
çocuğu = Efder.

اَهْچَه (eh'çe) = Akça. Altın ve gü-
müş para (Nizâm).

شاهد طارم فلک رست زدو هفت سر
رست هر دوچه اَهْچَه زرش سیری
خاقانی

*Güneş kürei arzdan kurtulun-
ca her pencereye halis altın
akça döktü.* (Hâkânî)

اَهْرُوش (üh'rûş) = Feryad, şamata

جوش و شادی امروز به از دوش کتم
بهم دست زدم ناله و اَهْرُوش کتم
مهرچهری

*Bu gün dün gecedən daha hoş
vakit geçirir ve zevk ederim.
Salınır, el çırpır, bağırır çağtı-
rırım.* (Mināçihri)

أَحْرِیَان (ehriyan) = Kumaş =
Âhriyan.

چون ی دهی مرا تو عطایای به گزین
جز به گزین چه آومت آخر را خریان
کمال

*Bana mademki seçkin bahşış-
ler verigorsun; sana seçme me-
tâdan başka ne vereyim.* (Kemâl)

اَحْسَمَة (ehsüme) Boza = Âhsüme
(ba.)

اَحْسِيَة، اَحْسِيَكَة (ehsi, ehsiket)
= اَحْسِيَة، اَحْسِيَكَة (ba.).

اَحْش (ehş) = Değer, kıymet. =
Âhş.

خود نماید همیشه مهر فروغ
خود فزاید همیشه گوهر اخش
غضری

*Güneş daima kendi parlaklığını
gösterir. Cevher daima kıymeti-
ni artırır.* (Unsurî)

اَحْشِيَكَة، اَحْشِيَكَة (ehşic, ehşig)
= Âhşic, Âhşig. (ba.).

اَحْجَر (ehger) = Ateş koru, ya-
nıp kızarmış kömür (ar.)

حرز مدحش بنوان و بر خود دم
پس برو دومیانه اَحْجَر
فخری

*Methi nushasını oku da kendine
üfle; ondan sonra ateş korunun
içine gir.* (Fahri)

دل اومت انگشت و کین نه آتش
زانگشت و آتش چه زاید جز اَحْجَر
قطران

*Onun kalbi kömür, padişahın
kini ateş gibidir. Kömürle ateş-
ten kordan başka ne çıkar.* (Kuşrân)

اَحْجُل (ehgül) = Buğday ve arpa
kılçığı.

اَحْ كَرْدَن (ehkerden) = Kay etmek
(ko.) (Nizâm).

اَحْ كَم (ehkem) = Kalbur ve def
gibi şeylerin kasnağı. Şimdi
İranda (kem) derler. (Nizâm).

اَحْ كُورَنَة (ehgüjene) = Düğme.

در دیه فلک که مهرست
اَحْ كُورَنَة کلاه او باد
فرید

*Feleğin parlak incisi olan güneş
onun külahına düğme olsun.* (Ferîd)

اَحْ كُوك (ehkük) = Ham zerdali.

اَحْ كُوكُنْدُو (ehlekendu) = Çocuk
çingırağı, çakşacağı.

فلک از وایت داشتاد باشد
بسان طفلکان از اَحْ كُوكُنْدُو
فخری

*Çocuklar çingıraktan nasıl se-
vinirlerse, zafer senin bayra-
ğından öyle sevinir.* (Fehri)

اَحْلُو (ehlür) = Delice harb de-
dikleri dikenli harib.

اَحْم (ehm) = Kızgınlıktan yahut
kederden insanın yüzünde ve
ahında peyda olan buruşma ve
kırışma.

اَحْمُوح (ühnuh) = Hemzenin öt-
resi ve üstünüyle hazreti İdris'in
İbranice isimleridir. Arabîsi
= İdris, rumcası = ادریس =
hürmüs, farsçası = اورد = ürmüzd
dür (Nâsiri).

اَحْي (ehi) = Beğenmeğe değer
her şey. Âhırındaki ya, nisbet
edatıdır. ŞHamiyetli kimse (Bür-
han).

اَدَاك (edak) = Ada (ar.) cezire.

اَدَبْ اَمُوز (edeb âmûz) = Edep
öğretici : öğretmen, eğitmen
§ Talebe, hizmetci. (baharım)

اَدَبْ اَوَازه (edeb âvâze) = Yük-
sek şöhretli, ünlü.

اَدَبْ كَرْدَن (edeb kerden) = Te-
dip etmek.

بی ادبی کردوام از حد گذرد
تو زادید کردن من در گذرد
سلیم طهرانی

*Hadden artık edepsizlik etmi-
şim. Sen beni tedipten affet.*
(Selîmi Tahrânî)

اَدْرَام (edrām) = Saraç ignesi

اَدَرْفَن (ederfen) = Tuzlu balgam
denilen cild hastalığı = Dâd.
(ar.) کُوبا kûba

اَدْرَك (edrek) = Taze zencefil.

اَدْرَك (idrek) = Güğüm eriği.

اَدْرَم (edrem) = Teğelti = Adrem
(ba.) ادرم keş = te-
ğelti ignesi.

اَدْرَنَك (edreng) = Sıkıntı ve mu-
sibet = Âdrenk

اَدْرِيسْ حَانَه (idrîs hane) = (k.)
Cennet.

اَدْغَر (edger) = Hava işleyecek yer
= Badger.

اَدْك (edük) = Dişi aleti (Bürhân).

اَدْمَن (edmen) = Hâlis misk.

اَدُوس (edüs) = Bir hastalık sebebiyle

gözü kararan ve dumanlanan kimse. Tavuk karası denilen göz hastalığına tutulan kimseye de denilir ki bir adı da şebkor şebkor dur.

آدوی (edvī) = Enir denilen kök. Sarı sabır diyenler de vardır.

آدویه گرم (edviyei germ) = (k.) Biber, ta'çın, karanfil gibi baharat = Dik efzâr (ba.).

آدھیا (edhica) = İnsana ilişkisi zaman güçlkle ayrılan pıtrak dikenli.

آدیان، آدین (edyan, edyun) = Semiz ve yörük, dört ayaklı hayvan. (Çârpâyı de ende) yazan lûgatlar göre dört ayaklı yırtıcı hayvan demektir.

آدید (edîd) = Metbu^e yani kendisine tebaiyet edilen kimse. (Şüürî, Nimet)

آدیم (edîm) = Yüz. hafifletirerek edîm de denir

آر (er) = (Eger) den kısaltılmış şart edatıdır

من نیاز آرم آرتو آزی
شاعر

Sen nazlanırsan ben yalvarırım.
(Şa'ir)

باده شادی بنو شى يك دم ار از جام عیش
از دم زنبورغم آماده مدینش باش
شباب یزدی

Hayat bardağından eğer bir nefes sevinç şarabı içersen keder arısının kuyruğundan yüzüğüne hazır ol. (Şebabi gezdi)

§ Bıçkı.

نه من به زچشید بودم بشر
که بپرید بیور میانش بار
فردوسی

Ben, dahhakın, belini bıçkı ile biçen cemşitten şan ve şevketce daha iyi değil miydim? (Firdevsî)

آرابه (erabe) = Araba.

آران (erran) = Azerbaycanda geniş bir vilâyet ki Beylekan, Gence, Berda bunun şehirlerinden dir.

آرباب (erbab) = Arapça sahip ve malik manasına gelen sahibin cemi ise de İranlılar ulu ve reis yerinde kullanırlar.

درویش کسی نایم و آرباب کسی
مارا بود چشم بر اسباب کسی
لخت چگری و آب چشمی دارم
بر آن کسی نه ایم و بر آب کسی
نبدالله طاهر

Ne bir kimsenin yoksula ne kimsenin ulusuyuz. Kimsenin malında gözümüz yoktur. Bir parça ciğer ve göz yuvasımız var. Hiç bir kimsenin ekmeğini yemiyor, suyunu içmiyoruz. (Abdullah Tahir)

آرْبُو (erbu) = Armut. Erbudar armut ağacı.

آربیان (erbeyan) Su çekirgesi deniz tekesi (ar.) İstakoz cinsinden karadis = İübî-yan.

آرْبَجْ (irtecek) = Şimşek.

اسب باد وزین شفق دولشکر شاه جهان
ابرپیل و کوس تندر اوجیک زورین کجاک
اورمزدی

Bahar padişahının askerinde rüzgâr at, şafak eğer, bulut fil, gökgürültüsü davul, şimşek yıldızlı davul turası yerindedir. (Ürmüzdî)

آرْتَنگ (erteng) = Mâni adlı meşhur nakkaşın resim defteri. § Mâninin nakş evi.

چو حسن صنعت نقاش نقش نامیه در
باب داد زمانه محافل آرتنگ
فخری

Zaman, yerden bitip büyüyen şeyleri nakş edenin sanatının güzelliğini görünce ertengin resim defterini suya attı: hiçe saydı (Fahri)

اگر مانی شود ز آب چو بیدار نقش تو نیمش
بمرد باز از شرم، نکارستان آرتنگش
سیف اسفرنگی

Eğer Mâni dilirse onun tuğrasının nakşını görünce kendi erteng adlı nakşevinin utancından tekrar ölür. (Seyfi İsferengî)

آرتیشدار (ertişdâr) = Asker sınıfı § Kapçak hududunda büyük bir nehir.

آرَج (erc) = Kıymet, değer.

دل اگر نیست پشت تو بین باز فرست
جان ندارد بر تو ارج یقین باز فرست
شمس الدین

Gönlümü beyanmedinse bana geri gönder; yanında canın kıymeti yoksa vücuda iade et. (Şemsüddin)

دریاگر ندانی خوشتر اوج
عطار

Kendi değerini bilmezsen yazık. (Atfar)

اقتاد اختر از چشم باماء دلفروزش
بنوخت عقل خواری با شوق آرتیش
یغما

Onun gönül aydınlatıcı yüzüne karşı yıldız gözden düştü. Onun kıymetli aşkına karşı akıl horlanmayı kabul etti. (Yeğma)

§ Koparmak.

دوبازوی زلف و دخیج ارج کردم
سوزنی

Çirkin karganın iki kanadını kopardım. (Süzenî)

§ Kuğu denilen yaban kazı ki tüyünden yıstık yaparlar § Ker-gedan.

يك چغای بی هوا پرپیل و ارج
بی طلسمی کی بماندی بجز مرج
مولانا

*Fil ve kergedan dolu bir cihan
gıdasız iken, çayır ve otlak tı-
latsız nereden taze kalırdı.*
(Meolânâ)

ازجاسب (ercasb) = Türan padi-
şahlarından olup Efrâsyâbın
torunudur. ruyin diz de-
nilen kalede otururdu. Küştâs-
şahın yirmiden fazla oğlu ile
bâhasrî Lührasbı öldürüp kızları
bihaferinle hümayr habsetmişti.
Küştâsın oğlu İsfendiyar baba-
sının emrile ruyindize gidip ka-
leyi fethetti ve ercasbı öldürerek
kızkardeşlerini kurtardı.

ازجالون (ercalun) = Sarmaşık
nevinden ören gülü, ak asma,
ak sarmaşık denilen nebat.

ارجمند (ercmend) = Kıymetli, de-
ğerli & Taberistanda firuzkuha
bağlı bir kasaba.

فرخنده بخت از فرط سربلندی
تازارچند آمد آن یار ارجمندی
هدایت

*O kıymetli yar Ercmentten
geldiğinden beri o kadar yük-
seldim ki başım ferkedâna değ-
di.*
(Hidâyet)

& Ferkedân=dübbü asgarın [1]
iki parlak yıldız.

ازجن (ercen) Acı badem ağacı

[1] Dübbü asgar Göğün şimal tarafında
mecmuu ayı kılığını andıran yedi yıldız.

ازچنگ (erceng, erçeng)
= Erteng (ba.).

ازچنه (ercene) = Ercen & Şıra-
zın cenubunda bir çöl & Musi-
kide bir makâm.

ازچه (erçi) = Her nekadâr ma-
nasına eğerçi (mufl).

انعام ازچه بجز به بلندست
آن علم طلب که سود مندست
نقادی

*Düzgün söz mertebeye yüksek
isede fâideli olan ilmi ara.*
(Nizâmî)

ازچین (ürçin) = Merdiven, basa-
mak.

آرد (erd) = Kahır, öfke & Un.

آرد (ürd) = Benzer ve eş.

آرد (ird) = Şemsî ayın 25 inci gü-
nü ve bu günü idareye memur
sayılan melek. گورد (ba.).

آردا (erda) = Bir mecusî âlimi-
dir ki erdşiri babekân zamanın-
da mecusî bilginlerinin başkanı
idi. Babasının adı (Viraf) oldu-
ğundan erda viraf derler. =
Erdad (Bürhân).

آردانه (erdane) = Yabani şebboy.

آردب (erdebe) = Muharebe kavga.

آردبیل (erdebil) = Âzerbaycana
tabi bir kasaba. "b," yerine "p,"
ve harekesiz "d," ile öfkeli fil
manasıdır.

آردشیر (erdşir) = Öfkeli aslan
manasına Behmenin adıdır. De-
desi Kuştâs torununda şecaat
hissettiğinden bu adı vermiştir
ve sâsânilerin birinci padişahı-
dır ki ana cihetinden Babekân
torunu olduğundan Erdşiri Ba-
bekân namıyla meşhurdur. (Ba-
bekân) m ahırındaki "an," nisbet
edatıdır حسن سیرت = سیرة آردشیر =
güzel gidiş manasına arap dar-
bı mesellerindendir.

**آردشیردارو, آردشیران (erdşiran,
erdşirdaru)** = Koca yarpuzu
denilen hoş kokulu, tadı acı
bir nebat (ar.) حبق الثیوع

آردک (ördek) = Ördek = Mür-
gab. Ördek kelimesi türkçedir
Buna peranden masdarını ekli-
yerek (ördek peranden) deni-
lirse osurmak manasını ifade
eder (Nizâm).

آردگان (erdegan) = Münecim
cetvellerinden bir cetvel. Arap-
ça kâf ile Şiraz ve Yezde tabi
birer köy.

آردم (erdem) = Zengin surele-
rinden her biri.

دائم که مگر اندیشه کن باز شناسی
بازند زبسم الله و الحمدلله
اسفرلی

*Bilirim ki düşünürsen pazendi
ibesmeleden, fatihayt zen sure-
sinden ayırt edersin.*
(İsferengi)

Zend'pazend (ba.).

آردن (erden) = Süzgü. Arden
(mufl.).

آردنک (erdeng) = Dizle bir kim-
senin sırtına vurmak (Nizâm).

آردوان (erdevan) = Eşkânilerin
son padişahıdır ki erdşiri Ba-
bekâna mağlûp olmuş ve öl-
dülmüştür.

دراخواندند آردوان بزرگان
که از پیش بگمست چنگال مکرگان
فرودون

*Ona büyük erdevan dediler ki
kurdun pençesini koyundan
ayırdı.*
(Firdavsi)

هست کین چاکرت چون پاد آردوان
هست کین شده ات چون یسر آشتین
سلمان

*Âdi kölen, erdevanın babası,
küçük benden âbtinin oğlu gi-
bidir.*
(Selman)

آرده (erde) = Susam küsbesi.

أردی (ördi) (muḥ) (ba.).

دی و بهمن و اردی و فرودین
همیشه پراز لاله بدین زمین
فرودوسی

Kışın birinci ve ikinci, baha-
rın ikinci ve birinci aylarında
yeri daima lâle ile dolu gö-
rürsün. (Firdevsî)

أردی بهشت (ördi bihişt) = Ateş

چه سوزد تیش را بادی بهشت
دوایش بیاید خوشی در بهشت
بهرام

Vücudunu cehennemde niçin
yaksın, ruhu cennette rahat
bulsun. (Behram)

Ş Şemsî senenin ikinci ayı.

دران یزم آراسته چون بهشت
کلی افشان تر از ماه اردی بهشت
نظامی

Cennet gibi süslü olan o
mecliste baharın ikinci ayından
ziyade gül saçıcı. (Nizâmî)

Ş Her şemsî ayın üçüncü gü-
nü ve o günle ayı idareye ve
dağları muhafazaya memur sa-
yılan melek. Bu ayın üçünde
yapılan bayrama der-
ler. Âban (ba.).

ارزش، آرز (erz, erziş) = Kıy-
met ve baha, değer, kadir ve
itibar

برد باری کن و تناعت و درز
تا بدلهای قبول باری و آرز
اوحدی

Tahammül et ve sogumlu ol-
maya çalış ki gönüller de
kadir ve kıymet bulasın
(Evhadi)

ارزان (erzan) = Ucuz.

وصال دوست بجان کریمست گردد
بشکر که دور بدست او شد چنین ارزان

Eğer dostun vuslatını canını ver-
mekle alabileceksen ver de al
zira böyle ucuz, ele geç düşer
(Sâdî)

Ş Lâyık.

جان اگر میطالی از آن جان
بجو جان فو بجان آرزای
ولی دشت بیاضی

Can istiyorsan işte can; can
sana lâyıktır, sen de cana la-
yıksın (Velî deştî begazî)

ارزائش (erzâniş) = Hayır ve iyi-
likler.

ارزانی (erzânî) = Ucuzluk.

ایمید جود او گرچه گزافی یافت تا حدی
که در اشک عاشق هم فراموش کرد ارزانی
طالب

Onun cömertliği devrinde inci
o kadar kıymetlendi ki aşkın
inci tanesine benzeyen göz yaşı
bile ucuzluğunu unuttu. (Tâlib)

Yoksul ve acımaya layık kimse.

بازناتیان دهخه هر چه هست
فرودوسی

Ne varsa hepsini muhtaçlara ver
(Firdevsî)

Ş Müsellem: İtirazsız teslim ve
kabul edilen şey.

ارزن (erzen) = Darı.

Kiliem parlıtısını
methe dair

اگر زین سو آن سو نگردد مرد
بدان سو دوزخین بشمارد دزن
منوچهری

Eğer insan kılıcın bu tarafın-
dan öbür tarafına bakarsa o
tarafıta gerdeki darıyı sayar.
(Minüçihri)

Erzenin = Darı ekmeği.

ارزن زرين (erzeni zerin) = Yal-
dızlı darı (k.) yılanlar Ş Kıvıl-
cim Ş Şarap kadehinin dibinde
kalan artık Ş Şarabın yüzünde-
ki kabarcıklar.

ارزه (erze) = Samanlı siva ça-
muru Ş Çamdan çıkarılan
zift.

پنبه بگوش آلود زهر ممدوح
پنبه چه باشد که ارزه و زرد و آرز
سوزی

Öğdüğün kimse senin sözünü
işitmek için kulağına pamuk
tıkır; pamuk ne demek, belki
zift ve katay ak tır. (Süzenî)

Ş Eski usule gö e yer yüzünün
bölündüğü yedi iklim, yani yedi
parçadan birinci iklim: Hattı
üstüva yani (ekvator) e yakın
olan mıntaka.

Ferhengi Ziya

ارزه گز (erzeger) = Sivacı =
endayişger.

ارزیون (erzeytun) = Behram
gü un karısı.

ارزیدن (erziden) = Kıymet ve
baha biçmek Ş Değmek, lâyük
olmak.

بند جان از د آن نازی که جانان
نخواهم گورد و خواهد بسد جان
نظامی

O naz, yüz cana değer ki ca-
nan istemem der de yüz can ile
ister. (Nizâmî)

ارزیز (erziz) = Kalay. Erze (ba.).

ارزن (erjen) = Acı badem ağa-
cı: Dallarından baston, kabu-
gundan ok yayına sargı yapar-
lanmış = Ercen.

ارزنگ (erjeng) = Erteng Ş Ma-
ni gibi ünlü bir nakkaş adı.

که در چین دیدم از ارزنگه پرکار
که کردی دانه یی دود پرکار
سوزی

Çinde nakkaş erjengden gör-
düm ki pergelî çevirmeden da-
ire çiziyordu. (Hasrev)

Ş Meşhur bir cenkci Ş Turan
yigitlerinden (Zere) nin oğlu.

ارزیه (erjene) = Şirazın cenubunda
bir çöl ki ercene, deştî erjende
derler.

اَرَسْ (eres) = Âzerbaycandan ge-
çerek Hazer denizine akan ve
şimdi İran, Rus hududunu teş-
kil eden bir nehir.

ای صبا گر بگذری بر ساحل رود ارس
بوسه زن بر خاک آن وادی و مشکین کن نفس
حافظ

Ey latif rûzgâr! Eres nehrinin
kenarından geçersen o vadinin
toprağını öp de nefesini misk
gibi kokut. (Hafiz)

Ranım sükûnile gözyaşı.

اَرَسْ شادرس من از جست و جویست
الطی

Seni aramaktan göz yaşı Eres
ırmağı oldu. (Latîfî)

اَرَسْ (ürs) = Ardıc ağacı (ar.)
ar'ar.

توی شوسوای جوانان فرس
حد و قد تو ماه رسته بارس
لطیف

Sen İran gençlerinin ünlüsü-
sün. Yanagında boyun ardıc
ağacı üzerinde ay gibidir. (Latîfî)

Ranım ötresile Rus hükümeti
Ş Rusyalı (Nizâm).

اَرَسْ بُزَانْ (eresi büzan) = Dağ
keçisinin ve sığınının göz pınar-
larındaki çapak. (ar.)

اَرَسْتَنْ (eresten) = Arastan (ba.)

اَرَسَنْ (ersen) = Kurultay, meclis.

اَرَشْ، اَرَشْ (ereş, erş) = Dir-
sekten ota parmak ucuna ka-
dar olan uzunluk, türkçesi arış.

هان جا یی سیمکین چاه بود
که درختش نهصد ارش راه بود
اسدی

Oracıkta korkunç bir kuyu var-
dı ki derinliği dokuz yüz arış
uzunluğunda idi. (Esedi)

اَرَسْدْ (erşed) = Ruşına taşı ki
göz taşı da derler; göz ilâçla-
rındandır (ar.) hacetün-
nür.

اَرَشْکْ (ereşk) = Haset = reşk.

اَرَغْ (urğ) = Çürümüş, kokmuş
bâdem ve ceviz gibi şeyler.

اَرَغَاوْ، اَرَغَاوْ (ergâb, ergâv) =
Irmak.

ز عشق دودخ چون ارغوانت پردویشم
زهر دو درده دوارناوشون شدست روان
سوزی

Erguvana benzeyen yanakları-
nın iştihakından yanaklarının
üstüne her iki gözümde iki kan
ırmağı akıyor. (Süzenî)

اَرَغْکْ، اَرَغْکْ، اَرَغْکْ (ergik, er-
giz, ergæk) = Sarmaşık (ar.)
عشقه

نہال قدمن از عشق زرد شد آری
دوخت خشک شود چون بران تند ارغچ
شاعر

Benim fidan gibi boyum aşktan
sarardı. Evet bir ağaca sarmaşık
sararsa o ağaç kurur. (Şâir)

اَرَغْدَه، اَرَغْدَه (ergüde, ergü-
nde) = Öfkeli, hırslı hususiy-
le şaraba haris olan sarhoş

سوی رزم آمد چو ارغده شیر
کندی بازو سستدی بر زبر
فردوسی

Kolunda kement, altında at ile
harp meydanına kızgın aslan
gibi geldi. (Firdavsi)

اَرَغْسْکْ (ergüştek) = Kız ço-
cuklarının oynadıkları bir nevi
oyun.

اَرَغْنْ، اَرَغْنْ (erğen,
erğenün, erğenün) = Erganon
dediğimiz saz ki Eflâtun icat
etmiştir.

از سینته صدای ارغنون می آید
وزدیده ایمان اشک خون می آید
ابوسعید ابوالخیر

Sinemen erganon sesi gözüm-
den yaş yerine kan geliyor.
(Ebü Sa'îd Ebulhayır)

اگر ناهید دوشتر رنگه چرخ
سراید شعر من با ساز ارغون
خاکانی

Benim şitrimi eğer zühre yıldızı
feleğin eğlenti yerinde erganon
sazile terennüm ederse. (Hâkânî)

اَرَغْدَابْ (ergendab) = Sistan
ile Kandehar ve Âzerbaycan ile
Irak aralarında birer nehir

اَرَغْوَانْ (erğevan) = Lisanımızda
da ergevan çiçeği denilen kır-
mızı çiçek.

ترا بناتم طائی مثل زند خطاست
بگل شکفته که گوید بارغوان ماند
سعدی

Seni hâtemi tâiye benzetirlerse
yanlıştır, açılmış gülün ergeva-
na benzediğini kim iddia eder.
(Sa'di)

اَرَغْوَانِیْ (ergevânî) = Ergevan
renkli.

صفای عیش جهان تاشق نمی ماند
ولا ز دست مده جام ارغوانی را
کلیم

Dünya dirliğinin zeuki şafağa
kadar kalmıyor. Ey gönül!
Ergovan renkli kadehi elden
bırakma. (Kelim)

اَرَغُونْ (ergün) = Ergenun (muğ.)
Ş Süratli giden at.

ترا چه ناله کوس وجه ناله ارغون
بروز رزم چوباشی نشسته بر ارغون
قطران

Savaş günü ata bindiğin zaman
sana kôs sesile erganon sesi
bir gelir. (Kâtrân)

چنان راند ارغون پولادسم
که در گنبد از گردش ماهم
اسدی

*Çelik tırnaklı atı öyle sürdü ki,
tozdan gökte ay kayboldu.*

(Esedî)

Ş Türklerden bir oymak.
(Haîmî) ve (Nîmetullah) gibi
faîşcadan türkçeye lügatler bu-
nun muhafeffefi olan (E.ğün) ü
yunt yani terbiye görmemiş
kısarak manasına almışlar ve
Esedînin ilk mısramı:

(چنان تاخت شد ارغن سنگ سر)

şeklinde nakletmişlerdir.

ارک (erk) = İç kale Ş Horasanın
cenubunda sisten kıtasında bir
kale.

قلمه ها کتده چو ارک سیستان
ارک

*Sistanda ki erk kalesi gibi ka-
leler yıkılmış, harap etmiş.*

(Ferrûhî)

ستیزه دوسه زآلان ارک
شیخون درآورد همچون ارک
نظامی

*Erk cengâverlerinden bir rus;
tolu gibi gece baskını yaptı.*

(Nizâmî)

ارک (erek) = Salmak ipi ve ot-
lakta hayvan ayağına bağladık-
ları uzun ip. Türkçemizde örk
ipi derler.

ارکاک (irkâk) = Küçük damlalı
yağmu, çisinti

یک قطره زارکاک سب وادار شاما
شورده نازم وغان وخیطت
شهاب

*Senin cömert avucunun çisin-
tisinden bir damla denizleri
utandırır.*

(Şihâb)

ارم (irem) = Çen denilen sazi
yapan kimse. Râm, Râmtin, Râ-
min de derlerki (Vis) in âşıkıdır.
Ram (ba.)

ارمان (erman) = 1 tek.

ارمان واروان مردمان
فراز آورد گونہ بگون سیم وزر
فردوسی

*Hüner sahibi istek ve tecrübe
ile türlü türlü gümüş ve altın
biriktirir.*

(Firdavî)

Ş Yerinme, pişman olma. Erman
huvar = yerinen.

ارمان (irman) = İğreti (Bü han).

ارمانیدن (ermanîden) = Hasret
çekmek Ş Yerinmek ve pişman
olmak.

ارمایل (ermail) = Bir şehzade-
dir ki Kermail adlı başka bir
şehzade ile Dahhak aşçı olmuş-
lardı. Dahhakın omuzlarında ki
yılan gibi şeylere sürülmek üze-
re beyinleri ahımak için hergün
aş evine getirilen iki kişiden
biri ister istemez öldürüp
beynini alarak bir koyun beyni
ile karışdırırlar, ötekini gizlice

salverirlerdi. Kürtler bunlardan
türemedir derler. Deh âk (ba.).

یکی نامش ارمایل بدش بین
دیگر نام کرمایل پاک دین
فردوسی

*Birinin adı ileriyi gören Erma-
il, ötekinin adı itikâdı temiz
Kermaildir. [*]*

(Firdavî)

Bu kelime aslında ibrancidir,

ارمزد، اُرمُز (ürmüz, ürmüzd)
= Ürmüz, ürmüzd, ü müzd
(muh.) ürmüzd (ba.).

ارمغان (ermegan) = Armağan,
hediye.

بدل گفتم از مصر قند آورد
سوی دوستان ارمغانی برآورد
سعدی

*Kendi kendime, Mısırdan şeker
gettirirler, dostlara armağan
ederler; dedim.*

(Sa'dî)

ارمک (irmek) = Aba, kebe gi-
bi yüнден yapılmış elbise.

ارمگان (irmegân) = Terbiye
edici Ş Saadet. Nâsirîde irmen-
kân şeklindedir.

ارمن (ermen) = Azerbaycan civa-
rında bir şehir Ş Egermen
= Egerben (muh.).

[*] Reşîdî ile eihangiri İrmail şeklinde yaz-
mıştır.

ازمند (ermend) = Ârâmîde mend
(muh.) ârâm ve karar sahibi
ki vakarlı, ağır başlı kimsedir.
Dilanizde lengerli tabir olunur.
(Asım efendi).

ازمده (ermende) = İstirahat
eden, oturan manasına Ârâ-
mende (muh.).

ازمین (ermenin) = Yabâni nar.

ازمود (ermud) = Armut.

ازمون (erman) = Gündelikçiye
peşin verilen ücret.

ازمیده (ermide) = Durmuş, sa-
kin: Ârâmîde (muh.).

ازمین (ermin) = Keykubâdın dör-
düncü oğlu.

ارنج (erenc) = Ârenc (ba.)

ارندان (erendan) = Hâşâ mana-
sına inkâr ve ıraklaştırma ifade
eden bir kelimedir.

ارتواز (ernevâz) = Cemşidin hem-
şiresidir ki öteki hemşiresi
Şehrînaz ile beraber Dahhak-
kin sarayında idiler, Dahhak
öldükten sonra Feridunun ida-
resine geçtiler.

دو ایوان شاهی شب دربار
بکاخ اندرون بود بالونوار
فردوسی

*Padişaha ait dairede uzun
gece ernevaz ile birlikte köşkün
içinde idi.* (Firdvsi)

ارنوداسب (ernevendâsb) =
Dahhakın babası. Deh âk (ba.).

ارنیر (erenyebij) = Bakam ya-
ni: kırmızı boya ağacı = te-
berhün. Erenbij, erenyebij şekil-
lerinde de görülmüştür.

اروانه (ervane) = Yabani şebboy
§ Bir cins dişi deve. Dilimizde
boz renkli dişi deveye arvane
derler.

اروس (erus) = Kumaş, metâ.

اروند (ervend) = Hemedanın gar-
bındaki elvend dağı = âlvend
ve elvend § Dicle nehri.

آنکه ازیم تیغ او دشمن
کرد برزغفران روان اروند
فخری

(Şeyh Ebu İshak) ki düşman
onun kılıcının korkusundan saf-
ran gibi sararmış yüzüne Dicle
nehri gibi göz yaşı akıttı.
(Fahri)

§ Şeref ve itibar.

سیاوش مرا خود چو فرزند بود
که بافر و بارز و ایزد بود
فردوسی

*Siyavuş benim oğlum gibi idi,
çünkü yakışıklı, boylu poslu,
şerefli ve itibarlı idi.* (Firdvsi).

İstek ve elden giden şeye esef-
lenmek.

باروند وحسرت چو مانده بجای
شده برسرش تنگ واسع سرای
اسدی

*İstemek ve istegine kavuşama-
mak sıkıntısıyla gerinde kalınca
başına geniş saray daralmış.* (Esedî)

§ Tecrübe. (Erman ba) § Züb-
de ve hulâsa § Nâsnı bu ma-
naya hemzenin ötresile yazmışır.
§ İran şâhlarından Lührasbın
babası.

که لهراسب بد بوداروند شاه
که اورا بدی تاج و اورنگ و کلاه
فردوسی

*Lührasb, ervend şahın oğla-
dır ki onun tacı, şan ve şere-
fi ve tahtı vardı.* (Firdvsi)

ارون (ervin) = Tecrübe = âr-
vin.

اره (erre) = Bıçkı.

نیزم تیغه ایام دیده
نوع اره دوران کشیده
جای

*Ne zaman keserinin yarasını gör-
müş ne devran desteresinin me-
şakkatini çekmiş* (Cami)

ارهنگ (erheng) = Bedahşanda

bir kasabadır. Orada bir ziya-
ret yeri vardır ki kasaba eha-
lisinin itikadına göre Hazreti
Hüseyinin başı orada gömülü
imiş.

اریب (ürīb) = Eğri, çarpık, ka-
çık = *Vürīb. (ba.).*

اریس (erīs) = Zeki uyanık.

از (ez) = Türkçe (den) manasına
«mefulûminh» edâtıdır.

ارتش بوی دشمن آید
چون بود دوست آشای دوست
خاقانی

*Dost biribirini sevmiyen iki kim-
se ile görüşürse onun vücudun-
dan düşmanlık kokusu gelir.*
(Hakâni)

Muhaffefi (zi) dir. (z) (ba.)
§ Ez kelimesinin delâlet ettiği
manalar:
Üst tarafını beyan ve izâh içindir.

بر انگیزشت دزی چو بارنده میب
نگریش زبک و باران ز تیغ
فردوسی

*Yağdırıcı bulut gibi bir kavga
kopardı. O bulutun dolusu dem-
renden, yağmuru kılıçtan idi.*
(Firdvsi)

§ Sebebiyet ifade eder.

ملکت اوعدل شود بایدار
نظامی

*Memleket adâlet sebeble te-
melleşir.* (Nizâmî)

§ Bir şeyin başlangıcını gösterir.

چاقیات زمه تابنا هی گرفت
شاعر

*Cefan aydan balığa kadar bü-
tün cihanı kapladı.* Şair

§ Bûdü mücavezet ifade eder.
Bûdü mücavezet: Uzaklaşma,
haddini geçme.

عرش درازباد که بر تنل بی گناه
و فلق دویغ گفت همه تیراز کای گذشت
شاعر

*Ömrü uzun olsun; suçsuzun öl-
dürülmesine o zaman acıdı ki,
ok yaydan yani iş işten geçti.*
(Şair)

§ İzafet mânasını ifade eder:
(In Âdem ezkist) denirki bu
adam kimin adamıdır demektir.
§ برای Manasına talil edatı olur.

ز گلچینان باغش فصل شروداد
شکفته غنچه ها از جنبش باد
شعوری

*Onun bağından gül toplayan-
lar için baharın son ayında
rüzgârın esmesiyle goncalar açıl-
mış.* (Zuhûri)

§ (der) gibi zarfiyet edatı olur.

ادیم از چهل روز گردد تمام
سعدی

Deri kırk günde tamam olur.
(Sa'dî)

§ (ber) yerinde kullanılır.

عروس چهارا نشاند از برش
نظامی

*Cihan gelinini onun yukarısına
oturttu.* (Nizâmî)

§ Eروس چهارا بر بالای او نشاند
dir. Talil ifade eden برای ve

Onun saçının bölükleri eğer
can ve gönülden gerdanını is-
temiyorlarsa, kulağının tozuna
niçin sarkıyorlar.

(Egiri Ahsiketi)

ازبُنِ ناخن (ezbūni nahun) = Tır-
nak dibinden. (k) El emeğiyle
biriktirilen şey. Ezbūni denden
manasına da gelir.

خون بلیل زانینداری که گول پامال کرد
جان زارش ازبُنِ ناخن بیرون آورد
ملا عشق

Bülbülün kanını gül payimal
etti sanma. Zayıf canını kendi
istegiyle çıkarıyor.

(Molla İshretî)

ازبیر (ezbîr) = Ezher. Ber (ba.)

ازبای افتادن (ezpây üftâden)
= Ayaktan düşmek. (k) aciz
ve perişan olmak. (ko.) lyice
hasta lanmak.

دست من گیر که ازبای افتادم آخر
ریاضی

Bana yardım et ki âciz oldum.
(Rigazi)

= Ez pay der ameden.

مستم ز دو چشم نیم مست
ازبای درآمد ز مست
خواجو

Onun yarı mahmur gözlerinden
sarhoşum. Onun elinden halim
perişandır.

(Haco)

ازپرکار افتادن (ez perkâr üftâ-
den) = Zayi olmak ve işe
yaramaz bir hale gelmek.

تا بقصد است ازپرکار غریبال بدن
خو من خودوا پیشین چشم ازغش پاک سن
صائب

Beden kalburu işe yaradıkça ken-
ai harmanını bu kadar gözle
halis olmayan şeylerden temizle.
(Şâib)

ازپرکار شدن، ازپرکار رفتن
(ez per-
kârfeften ez perkâr şüden)
= (k.) Kendinden geçmek, ira-
de elden gitmek, sıkılmak.

ساعی چند بشور ازکت ساق وصال
چون زیرکار شدی برجه و در و قس دوای
مولانا

Vuslat sâkisinin elinden bir
kaç kadeh iç kendinden geçince
sıçra ve raks et. (Mevlâna)

ازپوست بیرون آمدن
(ez püst bî-
rûn âmeden) = Deriden çık-
mak. (k.) Kendi halini açıkla-
mak.

درادی درد دل چندانکه امشب پیش یار
همچو خاک ازپوست بیرون آمدم باور نداشت
فیاض

Kalbimin elemi anlatmak için
bu gece sevgilimin yanında
göz yaşım gibi halimi o kadar
açıkladım da inanmadı.
(Feyyâz)

Dünya ile ilişkisi kesmek ve
benlikten geçip hakiki insan

olmak § Sevinmek, çok hoş-
lanmak.

تا مبارک تمت از درد بیاسود و شوق
اهل دل غنچه خوش از پوست بیرون آمدند
طالب

Mübârek vücudun hastalıktan
kurtulunca, gönül sahipleri se-
vincinden gonca gibi açıldılar.
(Talib)

ازپوست بیرون آوردن
(ez püst bî-
rûn averden) = Derisini yüz-
mek.

غنچه زد لال لطافت پادشاه تنه دوست
زان صیانت آمد آورد بیروفت ز پوست
بنالی

Gonca, sevgilinin küçük ağzına
karşı letafetten dem urduğu
için sabah rûzgârı sert esti
de kapçığını yüzdü.

(Benâî)

ازجابر داشتن (ezcâ ber dâšten)
Yerden kaldırmak. (k.) Bir kim-
seyi yükseltmek.

ازچشم افتادن (ez çeşm üftâden)
= Gözden düşmek. (k) İtibarı
kaybetmek.

از آنکه چشم من از طاعت تو معجوب است
چو اشک مردم چشم خودم ز چشم افتاد
جمال الدین

Gözüm, yüzünden utandığı için
kendî gözbebeğimin yaşı gibi
gözümünden düştü.

(Cemalüddin)

ازح (ezeḥ) = Âzeh.

ازخر افتادن (ezher üftâden) =
Eşekten düşmek. (k.) Ölmek.

پندوستان پیری از خرفتن
پار مردوا بچین گاوراد
نقاری

Hindistanda bir ihtiyar öldü.
Çinde bir yetimin ineği doğurdu.
(Nizâmî)

ازخوش بیرون آمدن
(ez huviş bî-
run âmeden) = (k.) Ken-
dinden geçmek, canına kıymak.

شهر خالیت ز عشاق مگر کوشش
مردی ازخوش بیرون آیدوکاری نکند
حافظ

Şehir aşıklardan boşalmıştır.
Belki bir taraftan bir yiğit ca-
nına kıyıp da âşık ola.

(Hafiz)

ازدر (ezder) = Lâyık.

تو ازدر دزم دوستی جاننا
ای ازدر بزم واز درکاشن
فرخی

Ey meclis ve gülşene layık
olan canan! Sen kağaya layık
değilsin.

(Ferrûhi)

ازدست (ez dest) = El altında
yaşayan, başkasının emrine tâbi
olan kimse.

من که از دست اینم و آنم
من که دست راست سلطایم
ستائی

Ben ki bunun şunun emrine
tabiim, ben şimdi padişahın sağ
eliyim. (Senâ'î)

اُردست بر گرفتن (ez dest ber gi-
riften) = Elden yukarı tut-
mak. (k.) Mahvetmek.

بخشم گنجی زودت ز دست برگیرم
چه گویم که بادست درست و بتوانی
ظاهر

Hiddetle, şimdi seni mahvederim dedin. Sana ne diyeyim, çünkü elindedir ve yapabilirsin.
(Zahîr)

آردست پزا (ez dest peza) =
Mayasız hamurdan yapılan ek-
mek.

ارْدَسْتِ دَهْرِ جَسْتِ (ez desti dehr
cesten)=Zamanın elinden sıç-
ramak. (k.) Ölmek.

اَرْدَسْتُ سُدْنَ ، اَرْدَسْتُ رَفْنَ
(ez dest reftan, ez dest
şüden) = Elden gitmek. (k.)
Kendinden geçmek, irade elden
gitmek, sıkılmak.

نعمه برآورد که ای خودپرست
پای مکن تیرانه رفتم ز دست
جانی

*Ey mağrur! Acele etme; çünkü
kendimden geçtim, diye haykırdı.
(Câmi)*

من ترا دیدم زردست شدم
می وصلت نخورده هست شدم

Ben seni görünce iradem elimden gitti. Visalin şarabını içmeden sarhoş oldum. (Nizāmī)

ازدَف (ezdef) = Alıç denilen ya-
bâni yemiş.
Givj كَوژ = (ar.) zû'ūr.

أزْدُو (üzdü) = Acıbadem ağacın-
dan hasil olan zamk ki ağaç
sakızıdır. (ar.) صغرد Şifrür
Mutlak zamk manasına da gelir.
Zamk'ın Türkçesi püstür.

آر دُور بوسه زدن (ezdûr bûse ze-
den) = Uzaktan öpmek. (k.)
Nihayet derecede tâzim etmek.

ارُدهن مار بَر آمدن (ez deheni
mâr berameden) = Yılanın
ağzından çıkmak. (k.) Ziyade
düzgün olmak.

ار دیده خواستن (ez dide huvasten)
Gözden istemek. (k.) Çok istemek.

ارُراه افتادن (ez râh üftâden)
Yoldan düşmek. (k.) Yolu kaybetmek.

از راه خار برد داشتن (ez rah hâr ber dâsten) = Yoldan dikenî kaldırmak. (k.) Fitne ve fesadı savmak.

جوانمردی کن زمین بار بردار
گن افشانی کن از ره خار بردار
انعامی

*Mürüvvet et benden yükü kal-
dır; gül saç, yoldan dikenî kal-
dır. İyilik et, fesadı sav.*
(Nizâmî)

از رگ اندیشه خون چکیدن (ezregi
endişe hun çekiden = Düşünce damarından kan damlamak. (k.) İnceden inceye düşünmek.

ازرنګ (ezreng) = Hiyar yahut
acur.

ارزبان چستن (ez zaban cesten)
= Dilden sıç amak. (k.) Sözde
yanılmak. = ارزبان در آمدن

از سَرِ پا رَوَاز سُدَن (ez seri pā re-
van şüden) = Çabuk git-
mek.

نارم حالیا زین پیش پروای
وداعی کن ووان شو از مریای

Artık bundan başka takatım
yok. Vedalaşıp süratle git.
(Nizâî)

دُ (ez seri dest) - Dü
günümden söylenen söz ve
çabucak yapılan ş.

سخن ناچند گویی از سر دست
همانا هم در دستم سخن هست
نظای

Ne vakta kadar düşünceşiz söz
söyliyeceksin. Galiba kendin
gibi sözün de sarhoş.
(Nizāmi)

از سروا کردن (ez ser vâ kerden)
= (k.) Baştan savmak.

عقد دستار بلائیست ترا ای طوسی
این بلا از سر خود تو چرا وانگی
طوسی

Ey Tūsi! Sarık dolamı senin için bir belâdır; bu belâyı kendi başından niçin savmıyorsun.
(Tūsi)

از شکم دهر افتادن (ez şikemi dehr
üftaden)=Zamanın karnından
düşmek. (k.) Ölmek.

از طاق دل افادن (ez tâkîdîl üf-
tâden = (k.) Gönülden ve
gözden düşmek.

افتادہ ام زطو دل دوستاں ولی
خورشید را زبان نرسد زان زوالها

Dostların gönlünden, gözünden
düşmüşsem de güneşe o, batıya
ağmalardan zarar gelmez.
(Örfi)

ازغ (ezğ = Ağaç budantısı.

ازغج (ezgiç) = Sarmaşık.

نیال قدم ز عشق زرد شد آری
در رخ خشک شود چون راوتندار غنچ

Fidana benzeyen toyum aşktan sarardı. Evet üzerine sarmaşık saran ağaç kurur. Saka
(ar.) عشقه. Aşk bundan alınmıştır.

ازکات (ezkât) = Köü düşünceli kimse (Bürhan).

ازکارافتادن (ezkâr üftaden) = İşe yaramaz hale gelmek.

ازگره رفتن (ez girih reften) = Dügümden gitmek. (k) Altın para vesair şey çıkınıni telef etmek.

او یودود بنار وگره می زند بزللف
مردن مہاست ازگره او چہ می رود
خبرو

O naz ile gidiyor ve zülfünü büküyor; ölüm banadır; o varlığından ne kaybediyor. (Hüsrev)

ازم (ezm) = Oğul.

ازمل (ezmel) = Ses Ş Çok Ş Hep, bütün.

ازب (ezneb) = İnciniş, sıkıntı.

ازنش گورخاررستن (ez naşî gür-hâr rüsten) = İtibarsızlık, horkluktan kinayedir.

ازورد (ezverd) = Ende koko de-

nilen bir nevi yonca ki arapçası خندوق tur.

ازوری (ezveri) = Karaçalı denilen kadın ve çok dikenli bir ağaç.

ازهم گذشتن، ازهم ریختن (ezhem rihten, ezhem güzesten) = Ölmek, birbirinden ayrılmak.

بیکیاره ازهم فرو ریخته
هران کونشد کشته بگریخته
شرف

Hepsi ölmüş, ölmeyen kaçmış. (Şeref)

خوش آن کس که رخس زمرهم گذشت
بتنی چو مقران ازهم گذشت
شرف

Bir kılıçla makas gibi birbirinden ayrılıp da yarastının tedavisi ihtimali kalmıyan bir kimse talihlidir. (Şeref)

"Ezher güzeraniden öldürmekten kinayedir.

ازیرا (ezîra) = Zira.

بگو درآسه گرد غم نگردد
ازیرا غم زخودن کم نگردد
مولانا

Gönüle söyle; gam etrafında dolaşmasın; zira gam, yemekle eksilmsz. (Meolânâ)

چان ددل وتن هره فدای تو ازیراک
تاب تن وآدام دل وراحت چانی
نقشا

Can, gönül, vücut; her üçü sana feda olsun; çünkü vücudun

kuvveti, gönlün ârâmı, canın rahatısın. Yağma

ازبن دست (ezin dest) = Bu tarz üzere, bunun gibi.

ساقی ازباده ازبن دست بنام ٦ ازده
نارنارا همه دوشرب مدام اندازد
حافظ

Sakî eğer şarabı bu tarzda kadehe dökerse bütün arifleri sürekli şarap içmiye alıştırır. Hafız

ازخ (eje) = Sivilce = Ajeh.

زحل دوحشش چون چشم زخ کرد
زاشک خون رخ مایه اراغ کرد
عمید

Zuhal onun Haşmetine nazar değirdiği için bizim yüzümüzü kan damlası kabarcığından doldurdu. Amîd

ازدها، ازدها، ازدها، ازدر

(Ejder, ejderha, ejdeha ej-dehâk) = Büyük yılan.

کینچرا برسر اگر رسم بود ازدها
گذچ حسن و تراوال چو قعیان برسر
کمال اسماعیل

Hazinenin başında ejderha âdet ise, sen güzelliğin hazinesisin. Ve başında zülfün ejderha gibidir. Kemal İsmail

باغی از ازدها برآمد سخت
برسر افتاد چون ستون درشت
نظای

Ejderhadan kuvvetli bir ses çıktı; ağaç gövdesi gibi başı üstüne düştü. (Niğâmî)

(k.) Bahadır, öfkeli, zalim. Ej-dehâk Dahhake de denir. Deh âk (ba.).

ازهن، ازکهن، ازکهان، ازکان

(ej)kan, ejkehan, ejkehen ejhen = Tenbel.

بدل بودن مردی و شاطری ای ماء !
یوسه دادن، جان پدر ایس ازکهن
شاکر

Ey ay yüzlül Gönül kapmakta çok yığıt ve çeviksin; ey babanın canı! Öpücük vermekte çok ağırırsın. Şakir

ازد (ejend) = Âjend (ba.).

ازنگ (ejenk) = Buruşuk Âjenk (muh.).

اگر درجین توانند ازنگ
قدارزه اندون شاه زنگ
شاعی

Eğer senin alnın buruşursa: Öfkelenirsen Zengibar şahının vücudu titrer. (Şâir)

ازده (eje) = Alçı (ar.). کلس

اسا (esâ) = Esnemek ŞTeşbih ifade eden âsâ. (muh.)

عزم و حزمش بچندش و بسکون
آسان وزمین اسا باشد
ابوالفرج

Onun kat'î ve düşünceli idaresi hareket bakımından göğe, sükûnet bakımından yere benzer. (Ebülferes)

اسارون (esarun) = Kedi otu (valeryane) yahud sümbülü rumi denilen nebatın kökü.

اساسه (esâse) = Göz uciyle bakmak.

اسب (esb) = At. B. yerine P. ie de doğrudur. ŞŞatranç mührelerinden biri. Esb ü ferzin nihaden (ba.)

اسب افکن (esb efken) (k.) Yalnız başına düşmana saldıran ve düşman atı öldüren yiğit.

برآشت ازین یوز اسفندیار
جوانی بداسب افکن و نامدار
فردوسی

Bundan İsfendiyaarın oğlu kızdı.
Düşmana saldıran adlı sanlı
bir gençti.

(Firdesi)

اسب انگیز (esbengîz) = Mahmuz: Terkipce manası atı tahrîk eden, dürtme demektir. (ar.) Mihmaz. Ata iyi b nen kimse manasına da gelir.

اسب تاز (esb tâz) = At koşturucu süvari Ş At koşturacak meydana Ş Her şemsî ayın 18 inci günü.

اسب چوبین (esbi çobin) = (k.) Ço-

cukların üzerine atlayıp koştukları değnek. Ş Tabut.

اسب دوانی (esb devânî) = At koşturma, at koşusu.

اسب ریز، اسب ریس، اسب ریز

اسب ریس (esbriz, esbris, esbrîz, ezbrîs) = At koşusu ve savaş meydanı.

بهر کرده عریک سلج سبیز
نهادند دو جانب اسب ریز
فردوسی

Her biri cenk silâhını alıp
harp meydanına yöneldiler

(Firdesi)

زهی اداشاهی که سطح فک
بودند رگن ترا اسب ریس
فتوحی

Ne alkışa değer padişahsın ki
feleğin sahu senin kölelerinin
at meydanıdır.

Fahrî

اسب است (esbist) Yonca denilen hayvan yemi.

اسبغول (esbgûl) Karnı varık denilen tohum. (ar.) بذرالطونا bez-rülka üna. Gul kulak manasıdır. Bu tohumun nebâi at kulağına benzediğinden bu ismi almıştır. Şarîler bitî bu tohuma benzettir ve derler.

چیت گناه نیامد بناله کرد مقام
زاده گناه پر از اسبغول چاروست
هرای

Hiç bir vakit evde duramam,
çünkü ev bitle doludur.

(Behrâmî)

اسب و فرزین نهادن (esbü ferzin nihâden) = Şatrançta at ve ferzi çıkararak karşısındaki oyuncuyu yenmek.

ابر زیدوا اسب و فرزین نهاد
معدی

Ebuzeyde taş çıkarır, galebe çalar.

(S'adî)

(ar.) cin fikirli, fasih, ve belîğ

bir adam olup (ar.) ile birlikte (makamatı harîri) nin mevzularını teşkil ederler. Şeyh Sadînin bostanını şerh ve izah eden şatrançbazlıkta darbunesel olan bir oyuncu, demıştır.

اسب (isp) = Belden aşağı biten tüy.

اسبانج اسپاناج (ispanah, ispanec) İspanak denilen sebze.

اسباه (ispah) Asker. (mah.) İspeh köpek manasına da gelir. İspaneh, İran askerinin durağı olduğu gibi köpeği de çok olduğundan İspaneh şehrine, ispan kelimesinin sonuna nisbet edatı eklenerek İspaneh denildiğini "Reşîdî" İspaneh tarih müellifi benî dan nakletmiştir.

Ferhengi Ziya

اسبخول (ispîhul) = Kuş tersi. Reşîdî bu kelime ve manayı kabul etmemiştir.

اسب (isper) = Kalkan (ar.) Cünne.

اسپت باشم همه تیر خدایک
ولانا

Kayın ağacından yapılmış oka
pişangâh olduğun zaman sana
kalkan olayım.

(Mevlânâ)

اسب آیین (isper âyîn) — Nîşâbur ile cürcan arasında evvelce marmur ve meyvesi meşhur bir kasabaki ahalisi daima kalkan kullanırlar. Muarrebî dir. Ve böylece anılır.

اسب د (ispird) — Donmuş et suyu, pıhtı. (Şuuri Nîmet)

اسب رز (ispürz) — Dalak = Süpürz (ar.) tihâl.

اسب رهم اسپرهم اسپرهم (ispergem isperem isper hem) — Fesleğen.

بر رخس آن طره پرستم اگر
بر دیار خلد اسپرهم اگر
شاعر

Yanağının üstünde o, lüle lüle
kâkûle, cennet bağçelerinde fesleğene bak.

Şâir

زده بارخ خون یالات کم باشد زبردین
سپر یاتیر باران تو نازکر زاسپر غم
شاعر

Zırh, senin kan süzücü muzra-
ğına karşı elekten daha âdi;
kalkan, senin yağın o okuna
karşı fesleğenden daha nazık-
tır. [*] Şa'ir

اسپرک (isperek) — Cehri: Sarı
boya ağacı.

تاز و تم پرونده را ازمن بگو کاین وادرا
اشکی بیاید چون بهم رخسارم چون اسپرک
منافیر

Naz ve nimetlerle büyümüş
olanlara benden söyle ki; bu yol
için bekam gibi kırmızı göz ya-
şı, cehri gibi sarı çehre lâzım-
dır. (ar.) Zerir. Muzaffer

اسپرلوس (isperlūs) — Saray.

چه نقشان دیدی ازکعبه نبوی دین
که گردی گرد اسپرلوس شاهان
عبیری

Sen dınsız, kâbeden ne eksiklik
gördün ki padişahların sarayı
etrafında dolaşıyorsun. (Abheri)

اسپریم (isperem) — Isper gâm (ba.)

اسپریم آب (isperem ab) — Has-

(Reşidi) bu nebat güzel kokusuyla kal-
be kuvvet verdiğinden sanki gama siper
oluyor demek istiyorsa da (Siracülluga)
tümünü farsça olan bu kelimeyi arabça ve
farsçadan mürekkep saymanın muvafık ol-
mıyacağı kanaatındadır.

taşı banyo ettikleri matbu: Bir
kaç ilâcın birlikte kaynatılmışı.
(ar.) netûl

اسپرود (isperūd) — Bağirtlak
kuşu.

اسپروز (isperūz) — Yüksek bir
dağ ismi.

هی روت آن شاه گیتی فروز
بردگاه دودیش کوه اسپروز
فردوسی

O dünyayı aydınlatan padişah
gidiyorken isperuz dağına önün-
de taht kurdu. (Firdevsi)

اسپست (ispist) — Yonca = si-
pist (ba.)

اسپنج (esplūnc) — Teke sakalı
denilen nebat.

اسپناج (ispenah) — İspanak de-
diğimiz sebze.

اسپند (ispend) — Üzerlik tohu-
mu.

خیز دلق چشم بد اسپندسوز
مولانا

Kalk, fena gözden korunmak
için üzerlik tohumu yak. (Mevlâna)

اسپندارم (ispendârm) — Şem-
sî senenin on ikinci ayı.

یاد عمر وملت او چون مهر و آبان خنشین
تاز استند او من مه ره بغرورین رود
نستاری

İsfendarmüz ayından yol fer-
dine gittikçe yani senenin son
ayını baharın ilk ayı takip
ettikçe, onun ömrü ve saltanatı
güzün birinci ve ikinci ayları
gibi b rlikte devam etsin. Yani
ömrü müddetince saltanat sür-
sün. (Muhtârî)

— Her şemsi ayın beşinci gü-
nü Ş İran mecusilerince ağaç-
lar ve ormanlar üzerine memur
meleğin ismi olup bu ay ve
güne ait işleri idare eder sa-
yılırdı (Aban) maddesindeki iza-
ha bak. Ş Yer, zemin.

اسپندان (ispendan) — Hardal.

اسپندیار (ispendiyyar) — Keyan-
lıardan Küştasbın oğlu olup
meşhur Rüstemle ettiği savaşta
ölmüştür.

اسپنوی (ispenuy) — Efrasyâbın
dâmâdı Tezavın cariyesi.

یکی ماهروی بنام اسپنوی
سمن پیکر و دلبر و مشکبوی
فردوسی

İspenug adlı bir ay güzlü. Gül
benizli, dilber, misk kokulu.
(Firdevsî)

اسپه (ispeh) — Asker. İspâh (muğ)

اسپهان (ispehan) — İsfahan şehri.

اسپهان 'بی' جهان گشتند
'بی' ازوصف اسپهان گشتند
شاعر

اسپهان دنیایند یاریدر دی-
یغی لسهانی یاری methede-
bildiler. Rûsta (ba.) (Şa'ir)

اسپهبد (ispehbed) — Serasker:

Bed malik ve sahip mana-
sına olduğundan askerin sahibi
ve reisi demektir. Bed ve si-
pehbed. (ba.) Taberistan ve
Mâzenderan padişahlarının laka-
bıdır.

Ş Musikide bir nağme.

اسپهبد حوره (ispehbed hore) —
İnsandaki nefsi natika.

اسپنچاپ (ispîçap) — Maveraün-
nehirde bir şehir ki Türkler
Şebzan derler (Bürhan). ispençap
ispîçaptan değişmiştir. تاسری

اسپید (ispid) — Ak, beyaz. Ko-
nuşmada sefid kullanılır.

اسپیدرگ (isbîdreg) = Mendil.

ای قبله خوان من ای طرفه ری
لبراً به سیدرک بکری پاک زی
رودی

Ey benim gözlerimin kıblesi!
Ey rey şehrinin nadide güzeli!
dudağını mendil ile şaraptan
temizle. (Rûdaki)

اسپیدرود (ispīd rūd) = Azerbaycanın cenubunda, gılânın ortasından geçip Hazer denizine dökülen bir nehir.

اسپیدگر، اسپدکار (ispīdkār ispidger) — Kalaycı.

اسپیل (espīl) — At hırsızı.

اسیوش (esbyūš) = Esbgul (ba.)

است (est) — Kelimenin sonuna gelir, rabit ve haber edatıdır.

زمرتا گلی ای شاخ نازک
که برگه شیوه است و میوه ات ناز
خجندی

Ey nazik dıl! Baştan ayağa
kadar gûlsün; yaprağın şive,
meyven nazdır. Hucendi

Hest (ba.) § Ester (muh.) § Kemik § Meyve çekirdeği § Ateşe tapanların peygamber saydıkları (Zerdüş) ün (zend) [*] adlı kitabının şerhi.

است (ist) — Methüsenâ § İstâden muhaffefi olan istadenden emri hazır.

است (üst) — Zengin şerhi. Est (ba.)

شهباش ایران سروتن پشت
پنمید خرامید باز و است
فردوسی

[*] Mecûsilerin reisi olan İbrahim Zerdüşün mecûsî ayini üzere tertip ettiği kitap.

İran padişahı başını, vücudunu yıkadı. Zendi alarak mabede gitti.

(Firdavsi)

§ Dip, sağrı: hayvanın beli ile kuyruğu arasındaki dolgunca yer.

بئرق یلان چون تبر زمین رسید
گلر کرد از است و بر زمین رسید
شاعر

Eğer baltası pehlivanların başına inince dipten geçip eğere vardı.

(Şair)

استا (üstâ) — (Zend) in şerhi. Est, Üst, Zend (ba.) Hemzenin üstünüyle de doğrudur.

کند معالی شهرایان مطاوی او
بران مثال که الفاظ زندرا استا
فخری

Üstâ, zengin lafızlarını şerh ettiği gibi, onun sahifeleri padişahın büyüklüklerini şerh ve izah eder.

(Fehri)

§ Üstad (muh),

گفت ای استا مرا طنبه من
گفت استا زان دویکدوا برشکن
مولانا

Ey üstat! Beni kınama deyince, üstat o ikiden birini bırak dedi.

(Mevlânâ)

§ Asıl, kaide ve kanun. Hemzenin üstünüyle Rüstendâr vilâyetinde metin bir kale.

استا (ista) — Övmek manasına gelen istûden den emri hazır. (İsfa. muh. vas.).
§ Semerkant'a tâbi bir köy.

استاخ (üstâh) = Edepsiz, utanmaz, cüretli = Küstah, üstah = Bîstah.

دقت استاخ بردش ناگاه
کرد برمن چو سنگ چوم رنبد
لطیف

Onun kapısına gitmeye cesaret ettim. Rakip köpek gibi ansızın üstüme saldırdı.

(Latîf)

استاخ (istâh) = Ağaçtan henüz süren filiz.

استاد (üstâd) = Bilgi ve sanat sahibi, muallim, öğretmen

تقتی که من از فضل درجهان دارم
چه جفا می بذر بود وسیل' استاد
انوری

Benim faziletten dünyada gördüğüm mükâfat ancak babamın cefasıyla hocamın tokatından ibarettir.

Enveri

استادن (istâden) = Durmak ve ayak üzere olmak manasına gelen İstâden muhaffefidir.

بر تو فرشتت جن گرداری او
زانکه در خدمت بی استاد
دهلوی

Onun hakkını ödemek sana farzdır; çünkü sana çok hizmet etti.

(Dehlevî)

بمال نهاده بلندی بجوی
که ناخوش کند آتپ استاده یوی
سعدی

Saklanılan mal yüzünden büyüklük arama. Darımuş su kusunu ağırlaştırır

(Sa'dî)

استارباد (istârbâd) = İsterabad bu da İsteğ âbâd (muh.) = İranın şimalinde bir şehir.

استاره (istâre) = Yıldız.

دوش من پیغام دادم سوی تو استاره را
گفتمش خدمت و سان ازمن میبازرد
مولانا

Dün gece senin bulunduğun ciheti yıldızla haber verdim, tarafımdan o ay parçasına hürmetimi arz et dedim,

(Mevlânâ)

Hemze ve ha'nın hazfile sitar da denir. = Sitare

سitar و ستورهی خواندم او را
بدان چهر و بالای زیبا و درخورد
هی گشت زین فخر و زین شادمانی
صنوبر بلند و ستاره منور
فرشی

Onun lâtif çehresini yıldızla, yakışıklı boynunu çama benzettim. İftihar ve sevinçten çam yükseldi; yıldız nurlandı.

(Ferrühî)

§ Çadır, şemsiye, gölgelik, cîbinlik.

استاك (istâk) = Asmanın taze çubuğu.

استام (üstâm) = Kesme, rişme, başlık, üzengi gibi at ve eğer takımı, hususile altın ve gümüşle süsü nev'i. [*]

گورن وگورکه استام زرینی خواهند
زیند ویند و غل باربست خود وستند
ناصر

Giyik ile yaban merkebi altın takım istemediklerinden kendileri yük taşımak bağ ve boyun duruşundan kurtuldular.

(Naşîr)

Ş İtimat olunan kimse manâsına da gelir. Üstam (ba.).

استان، استانه (estân, estâne) = Uyku uyunacak ve istirahat edilecek yer.

دوزمستان باعدم استانه

مولانا

Kışın orada istirahat ederim.

(Meulânâ)

استاندن (istânden) = Almak.

استانید (istânîd) = Alınır: istan-den=Almaktan emrihazır cemî. Ş Durdurdu, ahkoydu; durdurunuz, ahkovunuz manalarına istâden = Durmak mastarının

[*] Kesme = eğer örtüsü Rişme = zincir gem.

müteaddisi olan istânden den hafifletilmiş mazî ve emir.

مرکب استانید و پس آواز داد
آن سلام و آن امانت باز داد
مولانا

Merkebi durdurdurdu ve sonra seslendi, o selâm ve emaneti iade etti.

(Meulânâ)

استای (istây) = İstuden = Met-hû senâ etmekten emri hâzır olduğu gibi istaden den emri-hâzır bu şekilde gelir. İstaden (ba.).

استبر (istebr) = Kalın.

دوباروش استبرو پیشش قوی
دقیقی

İki bazûsu kalın, sırtı kuvvetli.

(Dakîkî)

استهر (istehr) = Göl, su birikintisi Ş Farsta mervdeşt denilen ovanın kenarında vaktile keyanilerin payıtahtı meşhur bir şehir ve bir kale. Kalenin bulunduğu dağda büyük bir göl olduğundan komşuluk mü-nasebetile bu isim verilmiştir. Cemşit'in yaptığı tarihi payıtaht bu şehirde idi. Tahtı Cemşit (ba.). İskender irani zaptettiği zaman yıkıp harap. etmiştir. Dağın eteğinde harabeleri görülmektedir. Şehir Şiraz'ın şimali şarkisinde ve elli üç kilometre mesafede idi. Şimdi

ekin yeri olup merv deşt diye anılır.

مقامش دراول باستهر بود
که گردن کشا برآیدان فخربرد
زجاجی

Onun evvelce yeri azametli padişahların vücudile iftihar ettiği istehr kalesinde idi.

(Zücaî)

استخوان (üstühvan) = Kemik.

توان بخلق فرد بردن استخوان درشت
مندی

İri kemiği yutmak mümkün-dür.

Sâ'dî

Ş Çekirdek.

رطب ی استخوان آبی ندارد
چومه ی شب بود تابی ندارد
نقشبای

Çekirdeksiz hurmanın letafeti yoktur. Gecesiz ayın ışığı olmaz.

(Nişâmî)

Ş Asâlet sahibi kimse.

چند استخوان که عاون دوران روزگار
خرودش چنان بکوفت که خاکش غبارکرد
مندی

Nice büyük kimseleri zamanın hareketi havanı öyle bir ezdi ki, toprağını toz haline getirdi.

(Sâ'dî)

Bu üç mananın gayesi "asîl ve esas" tır. Ş Zenginlerin kullandıkları Timsahın sırt kemiğinden yapılmış bir nevi silâh.

دواند چوبیل استخوانی بدست
کوبیل را استخوان ی شکست
نقشبای

Elinde, filin kemiğini kıran bir zengi silâhile fil gibi geldi.

(Nişâmî)

استخوان افشالیدن (üstühvan efşan-den) = Hurma çekirdeği dikmek.

استخوان بزرگ (üstühvan büzürg) = Kemiği büyük. (k.) Soyu sopy yüksek kimse. (ko.) Üstühvan dâr.

استخوان بند (üstühvan bend) = Çıkıkçı.

استخوان پوسیده واکردن (üstühvanî püsîde vakerden) = Çürümüş kemiği açmak. (k.) Ölmüş soyu ile övünmek. (Vakerden) yerine (vanûmuden) de denir.

استخوان در رفتن (üstühvan der reften) = Kemik yerinden oynamak, çıkmak.

استخوان در زخم گذاشتن (üstühvan der zehm gûzâştan) = Yarada kemik bırakmak. (k.). Bir işi bile bile uzatmak: Bir kasabın göz kapağına bir küçük kemik yapışmış eziyet veriyordu. Gittiği doktor her gün gözüne bir türlü ilâç koyarak oyalıyordu. Çünkü kasap doktorun evine her gün bir parça

et gönderiyordu. Bir defasında doktoru bulamamış, muavinine baktırmıştı. Muavin, gözünde bir kemik kırıntısı görüp aldı. Kasap bir daha gelmeyince doktoru sebebin öğrenerek kızdı Ben kemiği görmüştüm; fakat gündelik etin kesilmemesi için işi uzatıyordum; diye muavinini azarladı.

تا نگردد قطع لحم و چاشت
استخوان در زخم می باید گذاشت
هدایت

Akşam ve sabah etinin, kesilmemesi için kemiği yarada bırakmak ve işi oyalamak lazımdır. (Hidayet)

استخوان در گلو گرفتن (üstühuvan der gülû giriften) = Boğazda kemik tıkanmak. (k.). Mihnnet ve meşakkat çekmek.

استخوان رُند، استخوان رُبا، استخوان حواری

استخوان رنگ (üstühuvan huvar, üstühuvan rûba, üstühuvan rend, üstühuvan reng) = Hüma kuşu § Köpek.

نشان از حرس مشق استخوان رُند
مدنی

Bir avuç köpeğin hırsından feryat.

(Sa'dî)

Üstühuvan huvar = Luri kuşu. Üstühuvan rend = Kartal. (Ha.fimî ve Nimet).

استخوان شکستن (üstühuvan şikesten) = Kemik kırılmak. (k.). Çok sıkıntı çekmek.

استخوانها که شکستم با رگه‌ها تروما
گر سنگ خویش نگوای چه بگویم ترا
میرنجان

Senin kapında bir çok sıkıntı çektik; köpeğim diye çağırmasan sana ne diyelim?

(Mirencat)

استر (ester) Katır (muḥ) Seter dir. Konuşma dilinde katır derler. (Niẓām.)

استرار (isterar) = Mercimek.

استردن (üstürden) = Kazımak, yontmak, temizlemek. mahvetmek.

از جانیبرد چیزی آن را که توجادادی
نم استرد آن دل را که او را نغم استردی
مولانا

Senin yer verdiğin şeyi bir şey gerinden ayırıp götüremez. Senin kederden temizlediğin gönül keder mahvetmez.

(Mevlânâ)

استریش (üstürîş) = Sapan demiri = Aheni çift.

استرنک (estereng) Kan kurutan denilen, kökü yüz yüze ve bir birine sarılmış başaşağı iki insan şeklinde bir nebat = Merdüm giya (ar.) بروج العنم

استرلاب (üstür̄lab) = Bir nevi rasat âleti.

بیوتانی استر ترازو بود
که دوسکه عدل سازو بود
وگر معین باز برسی زلاب
بودهم بگفتار دوم آفتاب
پس آنکه او مراد از استرلاب جست
ترازوی خورشید باشد در دست
میرنجان

Yananca (üstür) terazidir ki adâlet sikkesi ona bağlıdır. (lab) ın manasını sorarsan rumca güneş demektir. Netice üstür̄labtan maksadı bilmek isteyene cevabım «güneş terazisi» nden ibarettir.

Mîr Hüsrev

میزان الشمس (ar.)

Gâzi Muhtar pâşa «روای اختار» da üstür̄lab latince levha yahut safhai kevkebî manasına gelen «astariabom», bileşik isminden hafifletilmiştir. (astar) latince kevkeb daha doğrusu cirmi semâvî. (labom) levha veya safha manasıdır. Ecrâmı semaviyeye müteallik hesâbât ve malûmata yarayan testihi küreden ibaret bir âlete üstür̄lab denilmiştir; diyor. Şimdi bunun yerine daha mükemmel âletler icat edilmiştir.

استرون (esterven) = Kısır: Doğurmayan dişi. Konuşma dilinde (naza) derler. (Niẓām.) (ar.) Akım. Ahırındaki (ö) teşbih ifade eder.

سپول نماید بر استرونان
عشت زایدن آستان
دهلوی

Kısırların yanında gebelerin doğurma sıkıntısı kolay görünür. (Dehlevî)

استره (üstüre) = Ustura: konuşmada (tig) derler. (N.ẓām) Türkçesi yülügendir.

استره لیسیدن (üstüre lisiden) = Ustura yalamak. (k.). Şecaat ve cesaret göstermek, hayat ile oynamak; çünkü usturayı yalamak dilini dudağını kesmektir.

استل (istel) = Göl.

استم (istem) = Zulüm ve sitem.

آخر دیری نماید استم استمگران
زانکه جهان آخرین دوست نداردستم
مولانا

Zalimlerin zulmü çok devam etmedi. Çünkü cihanı yaratan zulmü sevmeyiz.

(Minüçihî)

استون، استن (üstün, üstün) = Direk.

گريد ابرست و سوز آفتاب
استن دنیا همین دورشته تاب
مولانا

Dünyanın direği yani istinat ettiği şey bulutun ağlaması.

ve güneşin sıcaklığıdır. Ancak iki ipliği bük yani göz yaşıyla yan yakıl.

(Mevlânâ)

استنبوب (istenbüb) = Turunç, portakal ve limon aşısından yetişen meyve.

استنبه (istenbe) = Çirkin ve kor-kunç. Sitenbe (ba.)

استوان، استوار (üstüvâr üstüvân) = kuvvetli, muhkem.

ای دل اساس خانه عر استوار نیست
هر پایه خوشست ولی باید استوار
عاد

Ey gönül, ömür evinin temeli kuvvetli değildir. Hoş sermayedir, fakat durucu değildir.

(Imâd)

بذر رفتن و برون استوانیم
ببین پیغمبر یا کاشن اندام
برام

Kabul ettik ve dinde ayak dileriz, onu ancak peygamber itikat ederiz.

(Behrâm)

Ş Emniyetli ve kendisine itimat edilen kimse. Ş İnanna. Üstüvar daşten = İnanna.

سرخ از خون گدازد هرگز چنان کز ناز تو
مردمان گویند لیکن من نازم استوار
عشتری

Ateşten nur ve ziya ayrılmadığı gibi kırmızılık kandan ayrılmaz derler ama ben inanmam.

(Unşurî)

استودان (üstüdân) = Mecusilere mahsus kabir.

استودن (üstüden) = Methetmek, ögmek.

هرمه صاحب فطنت و صاحب نظر
هر یکی از دیگری استوده تر
مولانا

Her üçü çabuk anlayışlı ve kalb gözleri açık; her biri ötekinden övülmeğe daha lâyık.

(Mevlânâ)

استور (üstür) = Dört ayaklı hayvanlar. Hususile at ve katır.

تا چندین استورت
کان کاه و چو خواهد زدن
مولانا

Bu vücut hayvanı benden ne vakta kadar o saman ve arpayı istegecek.

(Mevlânâ)

استوه (üstüh) = Hemzenin ötre ve esresiyle yorgun, âciz, sıkıntılı. (muh.) üstüh, استه sü tüh.

زایس کان سپه کوه تا کوه بود
زانبوهشان کوه استوه بود
فردوسی

Dağdan dağa o kadar asker vardı ki, onların çokluğuna dağ dayanamıyordu.

(Firdevsî)

استوی (üstüy) = Belkemiği.

استه (esteh) = Çekirdek = Heste = Heste

آنکه اندر لحاف و چادر شب
نیویش چو استه خرما
دور روی اسان چو دروا
گفته کیم بحث خشک از سرما
کمال اسعایل

Gece, hurma çekirdeği gibi yor-gan ve çarşaf altında olmayan kimseyi, gündüz; üzerinde soğuktan, kuru, çentik küsele kaplı ceviz gibi görürsün.

(Kemâl İsmâ'il)

Ş Kemik. Pileste = Fil kemigi (ba.) Bu keline ekseriya meyve çekirdeği, (üstühan) hayvan kemigi manasına kullanılır.

استه (üstüh) = Üstüh (muh.) (ba.)

استه (üsteh) = Sıgırı (Bürhan).

استه (istih) = İnât, öngü.

استییدن، استیزیدن، استییدن (isti-hiden, istiziden, istihiden) = İnât etmek, öngülük eylemek.

هر که باشد شیوه استییدنش
دیده خود را پیش از دیدن
مولانا

Her kimin âdeti inat ve öngü olursa onu görmekten gözünü kapa.

(Mevlânâ)

استیزه (istize) = İnât, husûmet. kin. Sitize (ba.)

ناصان گفتند از حد مگذران
مکعب استیزه و اچندین مران
مولانا

Öğüt verenler; haddi tecavüz etme, inat merkebinin bu kadar sürme dediler.

(Mevlânâ)

استیا (istiya) = Gazne ile Hirat arasında bir dağ. (Reşîdî)

استیر (istir) = Stır (ba.)

استیم (estim) = Elbisenin yeni. Ş Kap kaçak ağzı.

نیز ویش آرازان می خوشبو
زود بگشای خیک را استیم
شمریو

Kalk, o hoş kokulu şaraptan getir; çabuk tulumun ağzını aç.

(Hüsrev)

استیم (istim) = Soğuktan, şişmiş ve ağzı kapanmış içi cerahatlı yaradır ki deşilmedikçe iyileşmez.

اسرپ (üsrib) = Kurşun.

اسرینج (isrinc) = Zil, çalpara. Ş Sölügen denilen kırmızı boya. Sirinc (ba.)

أسروش (üsruş) = Güzel ses §
Melek § Her şemsi ayın on
yedinci günü.

إسروسة (isrevşene) = Mave-
raünnehirde bir şehirdir ki Küş-
taspa yaptırmıştır.

إسريشيم (isrişüm) = Tutkal.

أسغده (esegde) = Hazır ve mü-
heyya.

أسغر، أسغرنه (üsğur, üsgurne)
Kirpi = چکا سه = آشی = خار بهشت = میخول = چوله

هست حیوانی که نامش اسغرنه
که او بزخم چوب، زفت و لوزنت
میولانا

Kirpi adında bir hayvan var-
dır ki, çomak darbesile yani
dövülmekle semirir.

(Mevlânâ)

إسفار (isfâr) = Yaban mersini-
dir ki hoş kokuludur; dilimizde
durdabak denir.

إسفر آیین (isferâyîn) = İşperâyin
(ba.).

إسفرنك (isferenğ) = Suyunun ve
havasının letafeti sebebiyle dün-
ya cenneti denilen Suğdi Se-
merkant civarında bir kasaba.

اسفرود (isferūd) = Bağırılak ku-
şu: Bir nevi yaban ördeği (ar.)
قطا

اسفنج (isfenc) = Sünger = ایرمده
ایرکهن

اسفند (isfend) = Üzerlik toho-
mu = İspend § İsfendârmüz
(muğ)

اسفندارمüz (isfendârmüz) = İs-
pendârmüz = şemsi senenin on
ikinci ayı.

اسفندمüz (isfendmüz) = Pençei
düzdidenin beşinci günü. Pen-
çei düzdide (ba.)

اسفندیار (isfendiyar) = İspend-
yar (ba.).

اسفید (isfîd) = Ak, beyaz renk
§ Beyaz renkli şey.

اسفیداب (isfîdâb) = Üstübeç. Mu-
arrebi اسفیداج

اسفیدار (isfîdâr) = Ak kavak =
Pede yahut ak söğüt.

أسك، اسک (esk, isk) = Posta-
cı § Posta beygiri. [*]

[*] Ferhengi nasırî sahibinin (esk) türk-
çe (eşek) den alınmıştır demesi tuhaftır.

اسگالش (isgâliş) = Fikir, endi-
şe, hayâl. Sığalış (ba.)

أسکدار، اسکدار (eskdâr isk-
dâr) = Çabuk gitmesi için
her konak yerinde kendisine
beygir hazırlanan posta süva-
risi yahut vaktile, seğırterek
postayı elden ele veren piya-
deler.

از برای انتشار صیت او
خسرو اجرام باشد اسکدار
فخری

Onun şöhretinin yayılması için
güneş postacı olur.

(Fahî)

Bürhan hemzenin ve kâfın ötre-
sile yazmıştır. Mütercimi Asım
efendide lügatlere muhalif olarak
kâfını farsça yazmıştır.

أسگر (üsğür) = Üşğur (ba.)

إسكرك (iskirik) = Hıçkık.

أسكره (uskere) = Toprak kâse
ve su bardağı, ölçek. Şedde
ile de doğudur.

این واحد هیچ اسکره
نموده را برداشت هرگز بود
میولانا

Denizi hiç bir bardak ölçtü mü?
Arslanı hiç bir vakit kuzu
götürdü mü?

Mevlâna

اسکندان (iskendan) = Kilit.

اسکندر (iskender) = Meşhur
cihangir padişah.

اسکنه، اسکنک (iskenek, iskene)
= Dülgerlerin aydemir dedik-
leri bir nevi burgu, makkap, ki
ağaç delecik alettir. döñ-
dürmek değil, tepesine tokmak
vurmak suretile delik açan tığ
demidir. Büyüğüne (ar.) عتله
küçüğüne مته derler.

اسکیزه (iskize) = Hayvanın sıç-
rayıp çifte atması.

چونکه مستغنی شد اوطانی شود
خو چو بارانداخت استیزه زد
میولانا

Onun ihtiyacı kalmayınca azar.
Eşek yükünü atınca çifte atar.

Mevlâna

أسلج (eslenc) = Ulama yonca:
yerde sürünerek açılan yonca.

أسلوب (üsüb) = Bir hakîm ismi.
§ Bir nevi yemek.

أسمار (esmâr) = Mersin ağacı.

اسمان (esman) = Âsman.

اسمند (esmend) = Semerkanda
tâbi bir köy.

اسمندر (ismender) = Semender (ba).

اسن (esen) = Ters giyilmiş elbise § Ham karpuz ve kavun.

اسو (esū) Yan, taraf.

اسوار (esvar) = Süvari § Novbe civarında bir şehir. Bu şehrin cenubunda bir dağ vardır ki Nil onun eteğinden geçer. § Giylan padişahlarından birinin adı. Babasına Şirüye, oğluna Merdâvic derler.

اسيا (esya) = Siyah § Zend lûgatinde göğüs manasınadır:

اسيرك (esirek) = Karpuz ve kavun, kabak gibi şeylerin süren kolları. Türkçesi tekâktır.

آش (eş) = O: sonunda okunmaz ha olan kelimelerde müfret gaip zamiri.

جامه اش دوزد بگوید تار نیست
خانه اش دوزد بگوید تار نیست
مولانا

Elbisesini diker, iplik yok der,
evini yakar, ateş yok der.
Mevlâna

آشاق (üşak) = Köle, uşak, hizmetçi, çocuk manâlarına Türkçedir.

بفرموداشاقان درگاهرا
زدن بر لب جوی خرگاهرا
نظامی

Dergâhın uşaklarına ırmak kenarına çadır kurmalarını emretti.
(Nişâmî)

آشام (eşâm) Yetecek kadar yiyip içme. = Âşâm (ba.).

بنام سوی قناعت هی برم زین قوم
که اهل خانه خودرا آشام می نمودند
کمال اسماعیل

Bu ulustan kanaat tarafında sığınyorum; çünkü kendi ailelerine yetecek kadar yeyinti vermiyorlar.
(Kemâl İsmâ'îl)

آشپش (işpiş) = Bit (ko.). şipşe.

آشپشه (işpişe) = Güve: yün eşya ya musallat olan küçük böcek.

اشبو (eşbü) Kömürlük.

آشپختن، آشپختن (işpühten işpihten) = Saçmak.

آشپل (espel) Havyar. (Nimet)

آشنا، اشتاب، اشتا (işta, iştâb, iş-tav) = İvi, acele.

کاردار اشتاب کردی زیر خاک
از خیالی که بدیدی سهشتاک
مولانا

Gördüğün korkunç hayâlden
bıçağı çabucak toprağa gömdün.
Mevlâna

آشتاد (eştâd) Şemsi ayın yirmi altıncı günü, o güne memur sayılan melek § 21 sûreden ibaret olan (zend) den bir sûrenin adı. Zend (ba.)

آشتافتن (iştâftên) = Acele etmek, İvmek, çabukluk göstermek.

برگها چون شاخها يشكافتند
تا به بالای درخت آشتافتند
مولانا

Yapraklar dalları yırtınca ağacın tepesine kadar çıkıverdiler.
Mevlâna

آشتالنگ (iştaleng) = Topuk, aşık § Aşık kemiği ile oynanan oyun.

زچیت خوبی! ایشان ز ترک لهر و لعل
زچیت زشتی! آنها ز ترک و اعتنا کد
دای

Onların güzelliği nedendir? Oynunu bırakmaktan; onların çirkinliği nedendir? Tavla ve aşık oynamaktan.
Dâi

آشت (üştür) = Deve.

زرد پیغمبر بلا به آمدند
همچو آشت پیغمبر اوزانو زدند
مولانا

Peygamber (salâm) in huzaruna yaltaklanarak geldiler, huzurunda deve gibi diz çöktüler.
Mevlâna

آشترا به (üştürâbe) = Deve tüyünden yapılan elbise, kepenek.

آشتربگسته مہار (üştüri bigsiste mihar) Başı çözükle deve (k.). Heveslerine uyan kimse.

و دما خورشید و درد که ندانیم هنوز
بکجای رود این آشتربگسته مہار
نشاط

Yol sonuna geldiği halde yazık ki bu başı boş devenin halâ nereye gittiğini yani hava ve hevesimize uyan bizler nereye gittiğimizi bilmeyiz.
(Nişâf)

آشتربین (üşturbîn) = (k.). İleriyi gören

آشترخار (üştür hâr) Devedikeni denilen yabancı enginar ki deve bunu çok sever (ko.) Harişütürî.

آشترخوار (üştür hûvâr) = Deve dikenini manasına geldiği gibi devenin kanını içen bir nevi yılan ve keneye de denir.

آشترخوی (üştür huy) = Deve huylu (k.) kinli.

آشتردل (üştür dil) = Deve yürekli (k.) korkak.

خشم آشتردل ترنگر خرنیست
ارچه درو افسرش شده است افسار
شمروانی

Senin korkak düşmanın eşek
değilse niçin ona tâci yular
olmuş.

Husrevani

Ş (k.) Kinli. Şütürdil (ba.)

اشترغاز (üştür gâz) = Baldırgan
kökü.

شاهل "وجه مان" بخوی زشت عدو
کیاست شکست مندل پیوی اشترغاز
عساد

Senin huyların düşmanın çir-
kin huyuna nasıl benzer; san-
dal kokusu nerde? Baldırgan
kökünün kokusu nerde?

Imād

اشترک (üştürek) = Devecik. Ş Dal-
ga.

زلفکشند آراسته روی آب
شتر اشترک شد چهره شد حجاب
قام

Suyun yüzü askerle süslendi.
Devesi dalga davulu su kabar-
cığı oldu. (Kâsim)

اشترکا (üştürkâ) = Ankâ.

اشترگاو (üşturgâv) = Zürafe de-
nilen hayvan. Âzası deve, sığır,
kaplana benzediğinden (üştür-
gâv pelenk) de derler.

اشتك (ıştek) = Çocuk kundağı.

اشتم (üştülüm) = Galebe, üs-
tünlük, istilâ, zulüm ve tecavüz.

نیارد دگر موج غم اشتم
فقد رخت عقال او بگرداب ختم
ظهوری

Akıl matai küp' girdabına dü-
şerse artık gam dalgası galebe
edemez.

Zuhūri

زبس هول شب اشتم کرده بود
ورا خواب از دیده گم کرده بود
ستای

Gecenin korkusu çoktan çok-
müştü, onun gözünden uykusunu
kaçırmıştı.

(Senā'i)

اندیشه متاع صبر گم کرد
غم بردل دیده اشتم کرد
میر خسرو

Düşünce sabır mataını kaybetti
Keder, gönül ve gözü kapladı.
Mir Husrev

Âverden آوردن kerdن keşi
den کشیدن kelimelerle tereküp
eder.

آشتو (eştü) Zihgîr: Okçuların baş
parmaklarına geçirdikleri boy-
nuz veya ağaçtan yapılmış yük-
sük, terzi yüksüğü. Hemzenin
ötesile kömü, kömürlük Ş
Yeşillik. kömürlük manasına
eşbu dan bozma olma. (Bühan)

اگرز فرم لطف تو قطره بیکد
درون گورده دوزخ لهب شود اشتو
منسوب

Eğer lûtfun denizinden bir
damla damlarsa demirci oca-
ğının cehennem alevli içi seb-
ze bahçesi yahut kömürlük
olur.

Manşar

اشتود (ešteved) = pençe
düzdidenin ikinci günü.
(ba.)

اشیم (eştım) = Yarada peyda
olan irin.

اشخار (eşhar) = Kalye taşı. Hamı-
zı sodyom Ş Nişadır.

اشخون (eşhun) Türkçede bundan
bozma olarak ıskın denilen ne-
bat. Arapçası olup Farsça
ve Türkçe de kullanılır. Ribas
şerbeti meşhurdur. Işkı Türk-
çe lügatler bahçe ravendi de-
nilen nebat suretinde tarif edi-
yorlar.

اشک (eşk) = Damla, hususiyle göz-
yaşı damlası, gözyaşı.

چنان شد ظلم دواایم او گم
که اشکی در میان بفرستم
عشار

Zulüm onun padişahlığı gün-
lerinde damlanın Süveyş deni-
zinde kaybolduğu gibi yok ol-
du.

(Affar)

نوح، اگر موج اشکم نگرد دلم تو
آب چشمی شمرد واقعه طوفانرا
یغما

Nüh, senin kaygından hâsıl
olan göz yaşımın dalgasını gör-
se tûfan vakasını bir gözyaşı
sayar.

(Yeğma)

Ferhengi Ziya

Mecazen: bir şeyden damlayan
damlalara da eşk denir. Eşki ke-
bap = kebapdan damlayan su-
lar. Eşk şemi = Mumun kenarın-
dan akan damlalar.
Eşki sehab = yağmur damlaları.

نوبت جزدهای خونین میرای عشق را
روی آشرا که می شوید بجزاشک کباب
صائب

Aşka kanlı yüreklerden başka bir
şefkatli yoktur, ateşin yüzünü
kebab suyundan başka kim
yıklar.

(Sa'ib)

زدست بخشش او خاک کویت اشک سحاب
رحم محکم اورا و دست ملک جبال
انوری

Onun bahşişi eli yağmur dam-
lalarını andırır, onun sağlam
idaresi dağların taşı gibidir.
(Enveri)

Ş Eşkânilerden birinci padişa-
hın adı; bundan dolayı sil-
silesine Eşkânyan denilmiştir.

اشکار (işkâr) = Av Ş Avlama.

مچو صیادی روی اشکار شد
مولانا

Avcı gibi av tarafına gitti.
Mevlâna

آن چه دیدی بهر ازبیکارم
تا شدی توسست در اشکارم
مولانا

Benimle kavga etmekten daha
iyi ne gördün ki beni öldür-
mede ağır davrandın.

Mevlâna

اشکبوس (eşkbüs) = Keşanlı bir cengâverdir ki Rüstem ile ettiği savaşta ölmüştür.

بزدایی بر سینۀ اشکبوس
فک آن زمان دست اودادبوس
فردوسی

Oku Eşkbusun göğsüne vurdu-
ğu zaman felek onun elini öp-
tü: Alkışladı.

(Firdavsi)

چنان زحایۀ مژگان او هراسیدم
که اشکبوس کشای ز قیوم رسم زان
قالتی

Onun kirpiklerinin gölgesinden
Keşanlı Eşkbusun Zâl oğlu Rüs-
temin okundan korktuğu gibi
korktum.

(Kââni)

اشک تلخ (eşki telh) = (k.) Kay-
gı, keder göz yaş.

بیق دوسه زار زار بر خواند
اشکی دوسه تلخ تلخ بشناید
نقشبای

İnliye inliye iki üç beyit oku-
du, iki üç damla keder gözyaşı
saçtı. (k.) şarap.

(Nizâmî)

اشک چیدن (eşk çiden) = Göz
yaşını silmek.

اشک داوری (eşkidaverî) = Hâ-
kimin huzurunda mazlûmun ağ-
laması.

اشک داودی (eşki davûdi) = Çok
ağlama.

اشک دردیده شکستن (eşk derdi-
de şikesten) = Gözyaşı
gözde tutulup akmamak.

رفق و بشکست از دوری شو
دردیده ام اشک در سینۀ ام آه
بایز

Gittin ve senin uzaklığından
gözümde yaş, gönlümde ah tu-
tuldu.

(Bâkır)

اشگرف (eşgerf) = Güzel ve la-
tif ş lri, kalın ş Ulu ve muh-
teşem.

نقش آن آبجوست ای غنود
که درازمه مایه اشگرف بود
مولانا

Ey öngül! O gölün hikâyesi-
dir ki onda üç büyük balık
vardı.

(Mevlânâ)

اشکریه (işkere) = Av kuşu yani
atmaca, şahin gibi av aylamağa
alışık yırtıcı kuşlar = İşkeri.

اشکستن (işkesten) = Kırmak
= Şikesten.

دود زه گر دج آبستان بود
بر چنین اشکستن زندان بود
مولانا

Âbistan (ba.).

اشکش (eşkeş) = Şehnâme'de adı
geçen Turanlı bir cengâver.

اشک شور و گرم (eşki şürü germ)
(k.) Keder ve ayrılık gözyaşı.

اشک شیرین ، اشک شکرین
اشک گلگون ، اشک طرب

(eşki şekerin, eşki şîrin,
eşki tareb eşki gülün, =
Sevinç gözyaşı.

شدمیسر بعد نومیدی وصال آن هنر
اشک شیرین شد از آن بس گریه خوب ما
ایوانمائی

Ümitsizlikten sonra o güzelle-
birleşmek müyesser oldu. On-
dan sonra bizim kanlı gözya-
şımız sevinç gözyaşına döndü.
(Ebülmaâni)

اشکفت (işkıft) = Şaşma.

اشکفت (işkeft) = Mağara ve dağ
yarığı.

اشکفت (işküft) = Çiçek açması

اشکفته (işküfe) = Çiçek mana-
sına işküfe (muh.).

اشکیل (işkil) = Sağ eli ve sol
ayağı beyaz olan at. (ar.) مشکول
ş Kaçmamak için devenin di-
zine bağladıkları ip. (Nizâmî)
bukağı. (Nimet)
Kırmızı ve aklı olan bir şeye
arapça eşkel, atın üç ve yahut

bir ayağında olan siğile şikâl
denilmesine nazaran bu keli-
menin arapçadan geçmiş olma-
sı kuvvetlidir. Lisanımızda si-
ğil işkilden bozmadır.

اشکاک (işkilek) = Hırsızları söy-
letmek için bileklerini sıkıştırdık-
ları işkence âleti (Nizâmî).

اشکم (işkem) = Karın. = Şikem.
شیرینی دم و سرو اشکم که دید
ایچنین شیرینی خدام تا فرید
مولانا

Kuyruksuz, başsız, karınsız
arsları kim gördü. Böyle bir
arsları Cenabıhak da yarat-
madı.

Mevlânâ

اشک مین (eşki mîğ) = (k.) Yağ-
mur damlası.

چاپ و راست ایرست و از برق تیغ
چو آرایش گلشن از اشک مینغ
نقشبای

Etrâfını kaplayan bulutlar, şim-
şeğe benzeyen kılıç parıltısından
yağmur damlaları ile süslenmiş
güllüğe benziyor.

(Nizâmî)

اشکنبه (işkenbe) = Kümün (ba.)
Şimdi şikenbe deniyor. (Nizâmî)

اشکنج (işkenc) = Çimdik. (muh.)
Şikenc.

اشکجه (işkence) = Eziyet.

اشکیش (eşkeniş) = Bina yapmak, müessese vücuda getirmek.

اشکینه (işkine) = Tirit & Büküm ve kıvrım & Buruşuk & Mûsikide bir makam.

مطربان ساعت بساعت بر نوای زیر و بم
گاه سروستان زنده امروز گاهی اشکینه
منوچهری

Hanendeler zaman zaman pest
ve yüksek sesle bugün kâh ser-
vistan, kâh işkene makamını
terennüm ederler.

(Minûçihri)

(Nizâm). Ağaç aşısı manasına
da gelir demiştir.

اشکوب، اشکوب (eşkû, eşkûb) =
Aşkûb. (ba.)

اشکوبیدن (işkuhiden) = Ayak
kayıp yuvarlanmak, tepesi üs-
tüne düşmek, tökzemek.

اشکوفه (üşküfe) = Çiçek & Kay.
Bişkûfe, şükûfe (ba.)

اشکوفه چرا کردی گریاده نمود درستی
مولانا

Şarap içmedinse niçin kay et-
tin.

M. vlânâ

اشکوه (üşküh) = Şan ve şevket.
(muh.) şüküh.

اشکیل (işkil) = Yapragının usare-
sinden göz ilacı yapılan sincan
diken, musa ağacı.

اشکیود (eşkyûd) = Müfret ve
basit karşılığı olan mürekkep.

آسن (eşen) = Esen (ba.)

اَسْناء، اشناو، اَسْناب، اَسْنا،
eşna, eşnab, eşnav, eşnah) = Yüz-
geç & Suda yüzme, yüzücü.

زمین و اخون چنان غرقاب میکرد
که ماهی زمین اشناپ میکرد
عطار

Yeri; kan öyle boğuyordu ki
gerin balığı yüzüyordu.

(Attar)

Eşna ağır pahalı cevher manā-
sına da gelir. اشناپ (آشنا) dan
kısaltılmıştır.

اشنان (eşnan) = Çöğen: ağdayı
ağartan ve elbiseyi temizleyen
bir kök.

اَسْوَود (eşneved) = Eşteved (ba.)

اَسْوَود (üşnûd) = Şünûd = İştî.

اَسْوَوشه (işnûşe) = Aksink (ar.)
عطشه

اَسْوَوشه (üşne) = Ağaç yosunu: ince
sicimlerden örülmüş şerit gibi
bir şeydir ki hususile çam ve
palamut ağaçları üstünde bitip
sarmaşık gibi dallara sarılır.
İlâç ve kokularda kullanılır, iyi-
si beyaz ve hoş kokulu olanı-
dır. Bu kelime arapça olup
farsçası devaledir. (devale) (ba.)
= Üşnan (ba.).

اشوغ (üşuğ) = Yeri yurdu, soyu
sopu belirsiz kimse.

اَشه (üşe) = Çadır uşağı: ilâçlar-
da kullanılan bir nevi zamk.

اَغ (üş) = Ögürtü sesi. اَغْزَن =
Ögürmek.

اَغاریدن (eğariden) = Âgariden.
(ba.)

اغاز (eğaz) = Âgaz (ba.)

اغازه (eğaze) = Agâze (ba.)

اغال (eğâl) = Agal (ba.)

اَعْرَد (üşgre) = Ur, bez (ar.) نكته

اَعْرَد (eğre) = Büyükler meclisi
& Hava alacak pencere, çok rüz-
gârli yer.

اَعْرِيرِث (iğrîris) = Efrâsâyân
erkek kardeşi.

اَغْل (eğil) = Ağıl ve mandıra.

اَغْلِسُون (iğlîsûn) = Kavsi kuzah:
elegim sağma (Bürhan)

اَغُول (eğül) = Âgöl (ba.)

اَغِيَج (egîç) = Aspura yâni yaban
safranına benzer bir ottur. Çi-
çek açar, çabucak kurur, rüz-
gâr dokundukça dağılır, biter.

هیچ بن هیچ هیچ هیچم من
راست چون بوته اخیچم من
مولانا

Ben hiçim hiçim hiç; tama-
miyle aspur otu gibiyim.
(Mevlânâ)

اَغِيرِس (egîris) = Cevzi rûmî dirki
hurmaya benzer bir ağaçtır,
meyvesi buğday tanesi kadar
olur. Dilimizde kehruba ağacı
derler.

اَغِيَس (egîs) = Ayıt tohumu.

اَقْتَادَن (üftaden) = Bir yerden bir
yere, bir halden bir hale düşmek.

پناه افتادن مردم رکورد است
وگر بینا افتاد خود آن ستور است
دهلوی

*İnsanın kuyuya düşmesi kör-
lüğündendir. Eğer gözlü dü-
şerse o, hayvanlığındandır.*
(Dehlevî)

زلف تو می نگارَد که بینم رویت
یارب این شب ز کجا بر سر مهتاب افتاد
سلمان

*Zülfün yüzünü görmeme mani
oluyor. Yarabbi! bu gece meh-
tabın üstüne nereden düştü.*
(Selmân)

Müzariî «فتد» ve «افتد» üfted, fü-
teddir.

لغتم بر آندوه گس برقی وار
که از برق من «ومن افتد شرار»
قطای

*Kimsenin kederine şimşek gi-
bi gülmem; çünkü benim şim-
şegimden bana kıvılcım düşer.*
(Nizâmî)

¼ Vaki olmak, olmak.

وقتی افتاد فتنه در شام
سعدی

*Bir zaman Şamda bir karışık-
lık oldu.*
(Sa'dî)

بیبای که کند باد صبا یاد مرا
روم از دست و ندام که چه افتاد مرا
قدسی

*Saba rüzgârı beni bir haberle ha-
tırlayınca kendimden geçerim
de bana ne olduğunu bilmem.*
Kudsi

خداوند همی خواندی چه افتاد
که اکنون بنده نبستی و چاک
عمق

*Benî efendî sayıyordun, ne ol-
du ki şimdi kulluğa ve köleli-
ğe lâayık görmüyorsun.*

Am'ak

*Zenginliği ve itibarı kaybet-
mek Ş Uzaklaşmaktan da ki-
naye olur. Ş Lâyık ve uygun
olmak.*

چاه در خون شهیدان کن و بگرام بنار
به توی شاخ گل این رنگ قباى افتد
طالب

*Elbiseni şehitlerin kanına ba-
tır da nazla salın, ey gül dalı!
Sana bu renk kaftan yaraşır.*
(Tâlib)

*Üftadeni çizî beke-
si. Bir şeyin bir kimseye yakış-
ması.*

Üftâden (üftâden) = (k.)
ez destî üftâdegân = (k.)
Mazlûmların bedduasıyla perişan
olmak.

Üftade (üftade) = Düşmüş, (k.) maz-
lum, düşkün Ş Uysal, alçak gö-
nüllü.

افتادگی آموز اگر طالب فیض
هرگز نتواند آب زمینی که بلدست
موردیای ولی

*Eğer feyz almak istersen alçak
gönüllülüğü öğren, çünkü yük-
sek yer sudan hiç faydalanmaz.*
Paryayî Veli

مگر قدم کس افتادگان نبستی
چو افتاده ای چرا اوستی
سعدی

*Farzedeyim ki düşkünlerden
değilsin. Düşkünü görünce ni-
çin durursun.*

Şa'dî

*Eftârîden, ef-
tâlîden* = Saçmak ve dağıt-
mak.

دو بهار پدید آمدند زاول سال
ز فصل سال و ز فصل شسته شده خصال
ازین بهار شده دست جود در افشان
وزان بهار شده چشم ابر در افشان
قطران

*Yılın başından iki bahar gö-
ründü. Biri yıl mevsiminden,
öteki huyları güzel padişaha
kavuşmadan. Bu bahardan cö-
mertliğin eli, öbüründen bulut-
un gözü inci saçtı.*
(Kafrân)

Ş Yırtmak, yarmak, yırtılmak,
yarılmak.

Eftühîz (eftühîz) = Çabuk ve
yavaş gitmeyip ikisi ortası git-
me hali. (Baharî acem).

Eftânühîzan (eftânühîzan) = Dü-
şe kalka. (k.) Aheste ve ağır,
güç hal ile.

چو از چایکن در دودین گرو
نبردی هم افتان و خیزان برو
سعدی

*Koşmakta ileri gidenleri geçe-
medinse bari yavaş yavaş git.*
(Sa'dî)

(Nâsri) Galip ve mağlup ol-
maktan da kinayedir demiştir.

Eftid efid (eftid efid) = Şaşıl-
cak şey.

Eftîmun (eftîmun) = Gelin saçı de-
nilen bir nebat ki sevda ve saf-
raya faydalı imiş.

اگر عدوی ترا در سرست سودای
بدفع سودایغت نیست افتیمون
وطواط

*Eğer düşmanın başında bir
sevda varsa sevdayı def. için
senin kılıcın eftîmun olarak
kâfidir.*

*Eski hekimlere göre sevda, saf-
ra, bedende ayrı ayrı birer has-
talıktır.*
(Va'vât)

Efçe (efçe) = Bostan korkuluğu,
oyuk.

Efder (efder) = Amca, konuşma
dilinde arapçası olan (amm)
kullanılır (Nizam) Ş Biraderzâde.

Eftidista'efdistâ
= Öğüş manasına olan sita ile
evvelce sözü geçen efid, eftid'
den mürekkeptir. şaşılacak de-
recede öğme ve methetme
demektir. Ş Hamd ve şükür.

بعد از توام خداوندی
زان کسم بر تو از دل افتد
دقیق

*Evvel Allah, sonra efendim sen-
sin. Ondan dolayı sana gönül-
den hamd ve şükür ederim.*
Dakikî

افدیدن (efdiden) = Taaccüp etmek, Şaşmak. Müştakları kullanılmaz.

افری، افرا (efra'efri) = Âferin. İkinci lûgat aferinden hafifletilmiştir. Birincisi İranın yalnız Mazenderan ve Gilan taraflarında yetişen cınara benzer fakat yaprak ve kabuğunun rengi daha yeşil ve dalı budağı çok bir ağaç manasına da gelir (Nizam)

افراختن (efrahten) = Yukarı kaldırmak, yükseltmek.

افراز (efrâz) = Efrahtenden emir, isimi mastar (isfa. muh. vas.) Efrahten (ba.) Ş Yüksek Ş Minber

خطیبان پس از نام یاد امام
بر افراز ازین شاه بردند نام
زجاجی

Hatipler minberde imamın
ismi pâkinden sonra, bu padişahın
adını anarlar.

Zücafi

Alçak Ş Bağlı Ş Kapalı Ş Açık
Ş Yakın Ş Toplama.

روح اقسام شادمانی را
ازین بزم تو کند افراز
سیف اسفندی

Ruh ayrı ayrı sevinçleri senin
meclisin için toplar.

Sevfişferengi

Ş Bundan sonra, افراز (ba.).

افراس (efrâs) = Çadır Ş su yolu.

افراسیاب (efrâsiab) = Su çadırı ki suyun yüzünde peyda olan kabarcıklardır. (ar.) hebab (Bürhan).

Bu ve yukarıki lûgat cihangîri, Reşîdî ve Baharî Acemde yoktur. (Nasrî) Burhan, çeşme ve kanat manasına almış; Efrası lûgatlerde bulamadım, Efrası ab da su suvarileri manasına arapça olmalıdır, diyor. Halbuki Efras, at manasına gelen feresin cemi olup suvari manasına gelen farsin cemi değildir. (Ferhengi Mahmudî) «Efrasiab» a su aygırı demmiştir.

افراسیاب (efrâsiyâb) = Yıllarca İranlılarla cenk eden Türanın en büyük padişahlarından biri.

شود که آهن چو درای آب
اگر بشود نام افراسیاب
فردوسی

Demir dağ eğer Efrasyabın namını
işitirse su deryası gibi erir.

(Firdavsi)

افراشتن (efrâšten) = Efrahten (ba.)

هیچ کسرا تو کسی انگاشتی
چچو خورشیدش بنور افراشتی
مولانا

İnsan olmayanı sen insan sandın.
Onu güneş gibi nur ile yükselttin.

Mevlânâ

چاهی خواهم از ماوراء افراشتن
چشم این ازهر بگذاشتن
سعدی

Tavanı yükseltmekten ne istiyorum,
bırakmak için bu bana kâfidir,

(Sa'dî)

افراشته قد (efrâşte ked) = Uzun boylu.

افرید (efrend) = Süs, bezek, şan ve şevket. Mastarı Efrendiden = Bezemek, şan ve şeref vermek

افرنک (efreng) = Efrend (ba.).

ز خاکبای تو دلدستم فک اندر
ز حسن رای تو دارد غروس ملک افرنک
مقصود شیرازی

Feleğin başı senin ayağının
toprağından taç giymiş; mülk-
kûn gelini senin güzel tedbirin-
den süslenmiş ve şerefleşmiştir.

(Mansuri Şîrâzî)

Ş Taht

خبر و هر دل ستوده سپر
پادشاه زاده بزرگ افرنک
فرخی

Huyları güzel, cesur padişah,
payitahtı yüce, padişah oğlu.

(Ferrühî)

Ş Firenk.

خواهی برو صدیق شو
خواهی برو افرنک شو
مولانا

ol, ister isen git
istersen git frenk ol.
Mevlânâ

افروختن (efrûhten) = Yakmak, yalınlamak, yanmak, yalınlamak, parlamak, parlatmak.

پراغ دل از دانش افروختم
به بر خرد دانش آموختم
خواجو

Gönül ırağını irfan ile yak-
tım, Akıl pîrine bilgi öğrettim.

(Havacî)

بختون ز تفر های مادر
افروخت چو شعله های آذر

افطای

Mecnun anasının feryatların-
dan ateş şuleleri gibi parladı.

(Nizâmî)

افروز (efruz) = Şule, parıltı. Efrûhten'den emir, isimi mastar. (isfa, muh, vas.)

شب گشت و مرا نیست خبر از شب و روز
روزیست شب ز روی آن روز افروز
مولانا

Gece oldu da benim gece ve gün-
düzden haberim yoktur; zira
gündüzü aydınlatan o güzelin
yüzünden gecem gündüzdür.

(Mevlânâ)

افروشه (efrûşe) = Afruşe (ba.) İranın yüksek ediplerinden Dil-
huda bir nevi peluze demıştır.

افروغ (efrûğ) = Işık, pertev.

چو بر دودت از بوی افتادیم
نه بیی دیگر دو دل خویش افروغ
از شکور

Yüzün ihtiyarlıktan buruşunca
artık gönlünde aydınlık gör-
mezsin.

(Ebuşekür)

افریشم (efrîşüm) = İbrişim.

افزا (efzâ) = Eizüden = Artmak,
arttırmaktan emir, (isfa. muh.
vas.) Efzayış = Artış.افزار (efzâr) = Alet. Destefzâr
= Sanat sahiplerinin kullandık-
ları âletler. Ş Eldiven, Pay ef-
zâr = Ayak kabı. Dik efzâr =
Yemeğe konulan bahar.

افزار ز پس کنند دردیگ
خلوا ز پس آورند بر خوان
خاقانی

Baharı tencereye sonra koyar-
lar, tatlıyı sofraya yemeğin so-
nunda getirirler.

(Hakâni)

هم اوکاهه سری می دهد بتاجوران
که اوکاهه سلاطین بیایش افزارست
دهلوی

Büyüklüğün başlığını da taç
giyenlere o verir; çünkü aya-
ğında padişahların başlığından
ayakkabı var.

(Dehlevi)

Ş Yelken = Bâdban.

افزودن (efzûden) = Artmak, Artır-
mak.

بایم افزود و آبروم کاست
بی نوابی به از مذلت خوارست
سعدی

Âbrü (ba).
Elifin hazfile füzüdende bu ma-
nayadır. Fuzuden (ba)افزون (efzûn) = Artık, ziyade
همیشه نابینا در کی و افزونیست
حسود چاه نوم بادوغرت افزون باد
انوریDünyada artıp eksilme daima
mevcut oldukça mevkiine ha-
set eden azalsın; ömrün artsın.
(Enverî)Bîş ile aralarında şu fark var-
dır: Efsun = giderek artan.
Bîş = başlangıçta ziyade olan.افزودن (efzûliden) = Kavgaya
kışkırtmak, sıkıştırmak, dağıt-
mak, perişan etmek, uzaklaştı-
rmak, hususile elbisenin ve sair
şeylerin tozunu gidermek.افسا (efsâ) = Afsuncu. Efsayiden =
Afsun etmekden emir, (isfa.
muh. vas.)

فسونگر ماردا بگرفت درمشت
گمان بردم که مار افسایراکشت
نظامی

Afsuncu yılanı avucunda tuttu.
Yılan Afsuncuyu öldürdü san-
dım.

(Nizâmî)

افسار (efsâr) = Yular.

هر که نبود سینه او عشق بار
بهر او افسار و بالای بیار
بهرامالدین آملی

Her kimin sinesinde yar aşkı
olmazsa onun için bir yularla
bir palan gelir.
(Bahaüddini Âmilî)Ş Efsa manâsına da gelir. Efsâ
(ba)

افسان (efsân) = Bileği taşı.

از کین عشق بر زمین زلد صبر
تا نعل چو خنجر کند بر افسان
مثنوی

«Atı methederken»

Nalını bileği taşı üzerindeki
hançer gibi bilemek için düş-
mana kininden tırnağını gere
çalar.افسانه (efsâne) = Hikâye, mesel-
den bozma masal Ş Meşhur,
ünlü.

فزون شنیدم و خواندم من از هزار افسان
طهران

Ben binden fazla hikâye işit-
tim ve okudum,

(Kâtîrî)

نظم چای دیگر و کشفه واعظ دیگرست
میر تجوید جدا باشد و افسانه جدا
بای

Caminin nazmı başka. vaîzin
sözü başkadır. Sırrı tevhîd ile
hikâye başka başka seçlerdir.
Cami

بامردی و مردودت افسانه سدیدست
آثار جود جاتم و استیبار زال سام
سیف اشراقی

Senin cömertliğın ve şecaatına
karşı Hatemin cömertlik hikâ-
yeleri Sâmin oğlu Zâlin ha-
berleri masal hükmünde kaldı
(Seyfi İsferengî)Kerden, güften, şüden, hüvanden
kelimelerinin müştaklâre kul-
lanılır. Efsanegû — Hikâyeci.
masalcı Afsane (ba.)افسایدن (efsâyiden) = Âfsun et-
mek.

افسر (efser) = Taç.

چه شد او بر سر تو افسر نیست
خرد اندر صورت ویر عمر نیست
سنائی

Başında taç yoksa ne ehemmi-
yeti var; akıl başın içindedir,
üstünde değil.

(Senâî)

افسری کان نه دین نهد بر سر
خواهش افسر شمار و خواه افسان
سنائی

Kafaya din sokmayan taç is-
ter taç say ister yular.
(Senâî)Ber ser keşiden, ber ser nihaden,
ber ser giriften, ber tarik zeden
kelimelerinin müştaklâre kul-
lanılır.افسردن (efsürden) = Donmak, so-
gumak.

مردی دیوا نظر کن که بختیگر
چو بوی افسرده گشته آتش سوزان
قلبی

Kışın soğukluğuna bak ki yanan ateş, buhuranda buz gibi donmuş: buz tutmuş.

(Kaūni)

افسرده دل افسرده کند آنچه را

Kalbi donmuş bir kimse bir meclisi soğutur: meclisin tadını kaçırır.

Ş Solmak, buruşmak. افسردگی
Gülhayı efsürde güz çiçekleri.

افسردگی (efsürdeğî) = Bu kelimeyi Baharı acem sevinçle keder arasındaki hal diye tarif ediyor. افسردم Efsürde beyan, افسürdedem = İfadesi tatsız, sözü tesirsiz kimse. افسرده Efsürde pistan (k.) kısır ve koca karı. افسرده روان Efsürdecan. Efsürde revan, افسرده دل Efsürde dil, ruhu ve kalbi donuk (k) ölü kalbli, hissiz.

نیست بر ناله افسرده دمان گوش مرا
بابلی کوکه عقبرش برد از هوش مرا
رهی

Tatsız sözlülerin sesine kulak vermem, nerede bir bülbül ki ıslığı benim aklımı alsın

(Ra'zî)

از صحبت افسرده روانان بخذر باش
جویان جگر سونگهکان همچو شرواش
صالب

Ölü kalpli kimselerle konuşmaktan çekin; kıvılcım gibi cigeri yanıkları ara.

(Sâib)

افسرگی (efseri sigzî) = Taça benzer bir nevi saz Ş Meşhur

sazende Bârbedin icat ettiği makamlardan biri.

افسرشدن

(efser şüden) = (k.)

Taç sahibi, yâni padişah olmak

افسوس

(efsûs) = Yazık manasına yerinme ve özleme ifade eder.

بدین دودیده زحمت چه می توان دیدن
هزار دیده نداریم صد هزار افسوس
کیم

Bu iki gözle senin güzelliğinden ne görülebilir. Çok yazık ki bin tane gözümüz yoktur.

(Keitn)

Ş Zulüm

آن گردن طوق بند آزاد
افسوس بود تیغ بولاد
نظامی

O gerdanlıklılı hür boynu çelik kılıca vermek zulümdür.

(Nizâmî)

زدهای بیشمار افسوس می برد
ملیح

Sayısız altınları zulümle altıyor.

(Melih)

Ş İstihza, latife.

من ترا افسوس می کردم زجیل
من بدم افسوس را منسوب واهل
مولانا

Ben bilgisizliğimden dolayı seninle alay ediyordum. Alay edilmeğe ben lâyıktım.

(Mevlâna)

افسون

(efsûn) = Afsun: sihirbazların ve bazı manevî kuvvet

sahiplerinin okudukları kelimeler. Efsa (ba.) Ş Hile ve münasebetsiz şeye de denir.

همه افسانه و افسون و بتدست
بجان خواجه کاینجا ریشخندست
شعاری

Hep masal, hiyle ve riyadan ibarettir. Efendinin canına yemin ederim ki bunlar gülünç şeylerdir.

(Şebstri)

kelimeleri کردن، دمیدن، خواندن، استن
le kullanılır.

افسونگر

(efsünger) = Afsuncu, sihirbaz, hilekâr = Efsunper-daz, afsun huvan = Efsunsaz

چه برایت کورایتین خط
بافسونگری بردایدیگر
نظامی

Ne ömürdür o ki bu kadar muhatara içinde afsunculukla sona erdirmek lâzım gele.

(Nizâmî)

افشار

(efşar) = Efsürden ve efşarden = Bir şeyi el ile sıkıp suyunu çıkarmak, dürtmek, batırmak mastarından emir, (isfa, muh. vas.)

بافشار و افشار و افش
که از صد آن را لایق آن
سعدی

Sık, say, müsterih ol. Çünkü göz de birini emniyetli görmezsin.

(Sâ'dî)

Ş Ortak, yardımcı, yoldaş. Bu manaya düzdefşar = Hırsız

arkadaşı [*]. Kelimesinden başkasında görümemiştir. "Cihan-giri, Ş Yörük Türklerinden bir oymak ki Avşar derler. (Efşarden) Kötü söylemek manasına da gelir.

افشاندن

(efşanden) = Dökmek, saçmak, serpmek.

دوستان در هوای صفت یار
زرفشانند و ما سرافشانیم
سعدی

Dostlar yar ile görüşmek sev-dasıyle altın saçarlar biz de baş saçarız: feda ederiz.

(Sâ'dî)

افسردن

(efşürden) = Sıkma, suyunu çıkarmak (ar.) Dörtmek, batırmak.

افشردن

(efşürde, efşüre)

= Sıkıntı (ar.) عساره. Efşüre = meyve usaresinden yapılan şerbet (Nizâm) افشردن = yağcı. (ar.) assâr.

افشردن خون دل از چشم او
دیفته بالادن مرگانه او

Onun kirpiğinin süzgüsü gönül kanının usaresini onun gözünden süzmüştür.

افشنگ، افشک

(efşek, efşeng) =

Çiğ = Şebnem.

[*] Hırsızın (yatak) dediğimiz pay ortağı.

باغ ملک آمد ماری از رشحه کلاه وزیر
زانکه افشک می کند مراغ و پستان را طری
رودکی

Mülkün bahçesi vezirin kalemi-
nin sızıntısından tazelendi, zi-
ra çiğ bağ ve bostanı tazeler.
(Rûdeki)

افشنه (efşene) = Buharaya tâbi bir
köy ki Ebû Ali Sînanın vatani-
dir derler.

افشون (efşun) = Yaba.

افشه (efşe) = Bulgur dedigimiz, kı-
rılmış buğdaydır ki bürgül, bül-
gur da derler.

گندم افشه که معهودست
که بود بیشتر ده آورد
رودکی

Çok defa armağanım, malûm
olan bulgurdur.

(Radî)

افشین (efşîn) = Aslı İranlı olup
halife mütasımın kumandanla-
rından ve meşhur cömertlerden-
dir.

یکی چون معتصم دائم زرافشانست در مجلس
یکی دائم بیدان در سر افشادات چون افشین
قطران

Biri mütasım gibi mecliste da-
ima altın saçtıdır, biri Efşin
gibi harb meydanında daima
kelle düşürücüdür.

(Katran)

که سخاوت معذرت و حاتم و افشین
که شجاعت فرهاد و رستم و بیژن
سودکی

Cömertlik zamanında Main,
Hatem, Efşin; şecaat zamanın-
da Ferhat, Rüstem ve Bijendir.
(Süzeni)

افش زردوام (ef'î'izerdvâm) =
[۴] قلم واسطی (k.)
Sarı renkli yılan (k.)
denilen sarı renkli kalem.

افش کربان (ef'î'i kirban) = (k.)
Ok atacak yay.

افش کهریبا پیکر، افش سر جان عصب
(ef'î'i kehrüba peyker, ef'î'i
mercan asab) = (k.) Ateş
yalını

افغان (efgân) = Acıklı feryat. (muh.)
fegan Ş Efganistan halkı.

افگار (efgâr) = Yara, hayvanın
sirtında çok binmekten ve ağır
yük taşımaktan peyda olan ya-
ra; yarah, müteessir, incinmiş.

مرهم ریش کسانی وازین درد مرا
دیده بمرح و دل افگار و بگر چاک شده
جای

Bir takım kimselerin yarasına
merhemsin; bu teessürden be-
nim göğsüm yaralı, gönlüm
incinmiş, ciğerim yırtılmış.
(Câmî)

[۴] (Vasit) Vaktile Basra ile Kûfe
arasında mevcut bir şehir imiş. Burada sarı
renkli saz kalemlerin en iyi cinsi yetişti-
ğinden kalemî vasıtî adıyla şöhret bulmuş.

روزگار آشفته تر یا زلف تو یا کارمن
دوره گز یاد هانت یادل افکارمن
شاهنور

Zaman mı daha dağınık, yoksa
senin zulfün mü, yoksa benim
işim mi? Zerre mi daha küçük
yoksa senin ağzın mı? Yoksa
benim yaralı gönlüm mü?
(Şâhfür)

Hemzenin kaldırılması de bu
manâyadır.

تاجیده از حدیقه دوران گل مراد
دستم زخار سر زایش تا کسان فکاد
قانی

Elim, zaman bahçesinden henüz
muradım gülünü toplamadan
alçakların başa kakışı dike-
ninden yaralıdır.

(Kâni)

Kötürüm ve yerinden kalkama-
yan manasına da gelir.

افگانه (efgâne) = Düşük çocuk =
Afgâne (ar.)

خام گندم رفته از خانه
که بود جز جبین افگانه
ستائی

Yerinden kemale ermeden ay-
rılıp adı sanı kalmıyan dü-
şükten baska kim olabilir.

(Senâi)

افگندن (efkenden) = "Arap ve
acem kâfile, bırakmak, atmak,
koymak.

چو سب زلف سواد افگند بر دوش
نهاد ارماد زورین حلقه در گوش
نقائی

Gece gibi siyah zulfünü omuzu-
na bırakıp kulağına altın aydan
küpe taktı.

(Nizâmî)

بهترین افسون مار از دست خود افگند است
صائب

En iyi afsun yılanı elinden
atmaktır.

(Sâib)

Ş Yıkamak, düşürmek, devir-
mek.

انجا شجری نشد برومند
کشی باد فغان پاریز افگند
فیضی

Burada bir ağaç yemiş verme-
di ki yokluk rüzgârı onu kö-
künden yıkmasın.

(Feyzî)

افکنده سُم (efkendesüm) = (k.)
Âciz, kuvvetsiz.

افندیدن (efendîden) = Düşmanlık
etmek.

افیون (efyun) = Afyon. Epyün
(ba.)

هر جرئی کران مشهور بر خواند
چو افیون خوردن بخور درماید
نقائى

Hüsrev o fermanan: (Hazreti
peygamberin Hüsreve gönder-
diği mektup) her harfı oku-
dukça afyon yutmuş sarhoş
döndü.

(Nizâmî)

افیونی چیزی شدن
(efyunî çizî şüden) = Bir şeyin tiryakisi olup vazgeçmemek.

اک (ek) = Âk (ba.)

اکارس (ekaris) = Mantar: Rutubetli yerlerde biter ve yemeği yapılır bir nevi nebat (ar.)

اکامه (ekame) = Mumbar dolması.

اکدش (ikdiş) = İki şeyin karışmış ve birleşmiş, mahlût.

تہائین ندارد دودر هیچ لذت
دوباب هر دو عالم ترتیب اکدشی کن
نزاری

Yalnız oturan kimse hayatta hiç tat duymaz. Birleşmeyi tertip et de iki âlem arasındaki farkı anla,
(Nizari)

Ş Soyları başka olan ana ve babadan doğan insan yahut hayvan.

نظای اکدش خلوت نشوینست
کہ نخی میرکہ و نیم انگینست
نظای

Nizami, soyları ayrı olan ana ve babadan doğmuş yalnız yaşayan bir insandır ki yarısı sirke, yarısı baldır.

(Nizami)

نعلی ایستد روزی اکدشات را بروم
حلقہ کیم گشت از آن ، درگوش فیضیا فند
ظہیر

Bir gün rumda senin hayvanlarını nallararken ondan bir halka kaybolmuştu. Kayserin kulağında buldular.

(Zahîr)

Dilimizde enenmiş, burma hayvanı manasıdır.

Ş Mahbup ve matlup.

اگر (eger) = Eger. Şart edatıdır.

اگر آ بائگر تروچ کردند
ازیشان پیچہ شدکاشکی نام
شاعری

Egeri meğerle evlendirdiler keşke adında bir çocukları oldu.
(Şâ'ir)

دوقسل بہار اگر تی جورسیرشت
یک ساغری دھدھما پرلپکشت
هرچند بزد عام بد باشداين
ازسکن بترم اگر کیم یادہمشت
خیام

Nazmen tercümemiz

Meusimi gülde eğer hûri gibi bir dîlber.

Bir kadeh meyile çimenlikte ederse benî şâl
Çirkin olmakla beraber bu sözüm halka göre

Bir köpekten beterim eyler isem cenneti yat
(Hayyâm)

Ş Öd ağacı Ş Kış Ş Bir nevi yabânî mersin.

اگرہ، اُگرہ (ügrâ, ügreh) =

Erişte aşısı, Ş Erişte aşısını kestikleri bıçağa «Ügre encin» derler.

اگرچه، اگرچند (egerçend, egerçi) = Her ne kadar,

مہیا کند روزی ماودومور
اگر چند بی دست دایندومور
سعدی

Her ne kadar elsiz ve ayasızsalar da (Cenabı hak) yılan ve karıncanın rızasını hazırlar.
(Sâd'î)

اگر چہ جرم من کوء گرانست
ترا دریای رحمت بی گرانست
نظای

Her ne kadar günahım ağır dağ gibi ise de senin rahmetin deryasının ucu bucağı yoktur.
(Nizâmî)

اگریون (egeryün) = Temriye denilen cilt hastalığı.

اگست (egest) = Süheyl yıldızı.

اگسوں (iksuu) = Rengi siyah yahut siyaha çalar bir nevi kıymetli kumaş.

برسم خدایت انا بی جنتہ تہ
فکندہ دھ روز طلس وزشپ اگسوں
ظہیر

Zaman bir hizmet eseri olarak sen n gödek atının ayağı altına gündüzden atlas, gece den iksun g ymıştır.
(Zahîr)

اگفودہ (ekfude) = Hazer denizi = Abesgün = اگگون = دریای گیلان = دریای مازان = Ferhengi Ziya

اککرا (ekakra) = Felekse vezninde nakarî âkırı karha denilen ve ilâçlarda kullanılan bir kök.

اکک، اکمال (ekmâk, ekmal) = Kusmak. Reşidide elmâk şekli de vardır.

اکونزان (ekmun bezan) = Güvercin otu denilen tane = ری، حمام (ar.) kisnek

اگنیش (egnış) = Eşkeniş (ba.).

اگنوں (eknūn) = Hâlâ, şimdi.

تاآن ابری کہ بود بیدون
زین شیفنگان کہ بای اگنوں
بی روزہ دنی کنار وی اگون
بیگانه ر عقل وار ادب دور
نظای

Sakin mecnunu şimdi gördüğün oruçsuz, namazsız, narsuz akıldan mahrum, edepsiz delilerden sanmayasın.
(Nizami)

Hafifletilerek ağırlık, ağırlık da denilir.

اکوان (ekvan) = Şehnâmede isimli geçen savaş elerinden biri.

پشیمیدہ باد ستم پازان
کہ اکوان نیرواندر آمد دمان
فردوسی

Pehlivan Rüstem yatmıştı ki dev ekvan kükreterek içeriye girdi.
(Firdavsi)

أل (ül) = Müfret gaip zamiri. = ö

الأم (ülam) = Elden ele gönderilen mektup, ağızdan ağıza eriştirilen haber.

ألباء، ألبه (ülba, ülbə) = Yürek, karaciğer ve ak ciğerden yapılan kavurma, bir adı da kalyei pütüdür. Araplar حمرة الموارك derler.

دوت چوای کاهه اگر اشته زانکه
وز کاج قفا گشته بر نگین عش الیا
سوزنی

Yüzün buruşuktan bir erişte
çanağı gibi olmuş; ensen tokat-
tan (ülba) nın akciğerine dön-
müş.

(Süzeni)

دوش ترکانه مرا الیه دلارام افتاد
بستی

Dün gece Türk işi ciğer ka-
vurması gönlüme uygun düştü.
(Büşhâk)

الباد (ilbad) = Hallaç.

البرز (elbürz) = Kafkas sıra dağ-
larının en yükseği: Hakında
bir takım Hurafeler nakledilen
kaf dağı.

بستی که زد بر نقش گرزدا
بر افتاد تپلرزه البرزا
اشای

Vücuduna topuzu öyle bir şid-
detli vurdu ki kaf dağıt-
maya tutulmuş gibi titredi.
(Nizâmî)

الجب (elc) = Kibirli, gururlu.

الجبته (elçeht) = Ümit ve tama.

بالجبته خودوا میفکن بدام
فردوسی

Tamaa düşüp kendini tuzağa
atma.
(Firdavsi)

الرد (elerd) = Ağ gibi s-yrek do-
kunmuş çuval.

بسان رشکم از زردک و چمن در خام
که جای شام و زردک بود همیشه ارد
شام

Karnını olmamış havuç ve
pancardan doldur; çünkü ha-
vuç ve şalgamın yeri daima
çuvaldır.
(Hümâm)

الغبار (elğuncar) = Güzellerin naz
ve istignası § Bir nevi erik =
Alû gürde.

الفنیدن، الفنن، الفنن، الفنن،

الفنن (elfâhten, elfehten, el-
feğden, elfenciden, elfi-
den) = Kazanmak, biriktirmek

اگر قارون شوی زالفننن مان
شوی دوزیر بای شاک پامال
ابوشکور

Mal biriktirmekten kârın ol-
san da toprağın ayağı altında
tepelensin.

(Ebusekâr)

آنکه مرادش درم الفانن
پیشه او سونن و سونن
خسرو

Para kazanmayı isteyen kişi
zahmeti ve uysallığı âdet et-
metidir.

(Hüsrev)

در حق عمل گر خواهی ای یار
زالفننننن علینت ناچار
ابوشکور

Arkadaş işinin doğru olması-
nı istersen elbette ilim kazan-
malısın.

(Ebusekar)

عوازی شیع ابو اسحق بر روز
باز مصرودی از کتب میلنن
فخری

Şeyh Ebû İshâk'ın sevgisini
celbe çalıp, dünyada onun sev-
gisinden başkasını kazanma.
Fahri

الف ازباندانسن (elf ezbanedânis-
ten) = (k.) Ehlî bâdan ayırt
etmemek. (k.) Bilgisizlik.

اگر خود هفت سبع والا بر بنوای
چو آشتی الب ازباندانسن
سعدی

Eğer kuranikerimi ezber oku-
san kızınca elifi bâdan ayırt
etmezsin.

(Sâ'dî)

Ezberin (ba.)

الف برخاک و زمین کشیدن (elf ber

hâküzemîn keşîden) = Top-
rağa, yere elif çekmek (k.) utan-
mak.

گذاشته است زعارف قد و عتایش
لف کشد بر زمین سرو پیش بالایش
صائب

Yakışıklı bogunu tarif mümkün
değildir. Servi, bogunun önün-
de utanır.

(Şâib)

الف کوفیان (elfi küfiyân) = (k.)
Eğri şey, erkek âleti.

الفیه، الفیه (elfîne, elfiye) = Er-
kek âleti. [*]

الک (elek) = Çelik çomak oyu-
nunda çeliğin adıdır. Çomağa
dülek derler. § Bizim elek de-
diğimiz küçük delikli eleme
âleti.

الکوس (elkûs) = Rüstemin öldür-
düğü Turanlı savaş erlerinden
biri.

برسید الکوس جنگ، کجاست

فردوسی

Cenk eri Elkûs nerededir diye
sordu.

(Firdavsi)

[*] (الفیه، شلیف) Erkek ve kadın birleşmesini
gösteren bir takım şekillerdir ki hakîmî Ez-
rakî bunu Selçuk hükümdarlarından methet-
tiği Doğan Şahın zayıflayan şehvetini ha-
rekete getirmek için tertip etmiştir. İrânın
asrımızdaki edipleri ise elfiye şelfiye Ezra-
kîden evvel mevcut bir kitap olup Ezrakî
aneak onu nazm etmiştir, fikrindedirler.

اللاكڤلنگ (ellaküleng) = Çocuk oyunlarından: Ortası bir yere dayanan direğin boşta kalan iki ucuna iki çocuk oturarak terazi gözü gibi aşağı yukarı hareket ederler. (Nizâm) (ko.)

الله اكبر (allahü ekber) = Allah büyüktür demek olan bu arapça cümle şaşıracak yerde söylenir. Ş Şiraza yakın bir tepe. Ellâh, Ellâh Allah'tan korkunuz yerinde söylendiği gibi şaşma yerinde de söylenir.

چه گویم آن دهن روا الهه
طالع مشتاقی در آخر مه
هلالی

Allah Allah o çehreye ne diye-
yim! ayın sonunda doğan mûş-
teri yıldızı.

(Hılâti)

اللم (elüm) = Darı = gâvers (ba.)

اللم (ülüm) = Bölük, cemaat, takım. Üüm üüm = bölük bölük, takım takım, fevç fevç. Türkçemizde ulam ulam denir.

الماس (elmâs) = Bildiğimiz beyaz ve parlak cevher ki, seif olan ayna, cam gibi şeyleri keser. Ş Kılıç, bıçak, kalemtraş gibi keskin, şişe ve diş gibi parlak şeylerden kinaye olur.

بیشی که بران چو الماس بود
زده پیش او همچو اترطاس بود
شاعر

Elmas gibi o kadar kesici idi
ki zırh onun yanında kâğıt gi-
bi idi. (Şa'ir)

ازان آتش که الماس فرود
عدو کمر آهین باشد بسوزد
نظامی

Onun kılıcının yakıldığı ateşten
düşmanın vücudu demirden bi-
le olsa yarar.

(Nizâmî)

(Bürhân) tetik ve çevik adam
manâsına da yazmıştır
الماس تراش Elmastraş elmas traş
eden Ş Elmas gibi traş edilmiş
bir nevi şişe, kristal.

عشق بر داغ دلم سوده الماس قشاند
دواشکم چه بچوب گوی بود الماس تراش
اشرفی

Aşk gönlümün yarasına elmas
kıymısı saçtı, gözyaşım incisi
elmastraş olursa şaşacak ne var.
(Esref)

Elmasi hâldâr = Lekeli elmas

الموت (eleniüt) = Kazvîn ile giy-
lan arasında yüksek bir kale:

الله Elüh = Karakuş mut =
Yuva, mânâsına olan amûl
dan kısaltılmıştır. Bu kale, yük-
seklikte; yuvasını yüksek yere
yapan kara kuş yuvasına ben-
zetilmiş ve bu ad verilmiştir.

النجان (elincan) = İsfahanda pirin-
ciyle meşhûr bir kasaba.

النگ (eleng) = Âlenk (ba.)

النگو (elengü) = Bilezik (Nizâm)

النگه (elenge) = Ateş şilesi, ya-
hni.

الني (elnî) = Kapı sürgüsü.

الوا (elvâ) = Sabır denilen acı ilâç

زکون و هیرا و گون نمایانج و راه
و آورو اماند از دوران دود الو و دایره
شیرین شاه

Felek sıkıntı ve rahatsız onun hin-
cinden ve sevgisinden gösterir,
zaman acı ve tatlıyı onun kahrır
ve lütfundan verir.

(Şeref Şah)

Ş Rüstemin mızrakdârı Ş Birinci
mânada hemzenin esresile de
görölmüştür.

الوا (ülvâ) = Yıldız.

رؤس بدایع چون بوستان پر از الوار
رؤس جوامع چون آستان پر از الوار
مسنود سعد

Çiçeklerle dolu bahçe gibi bir
çok güzellikleri toplamış, cev-
herlerin çokluğundan yıldızlar-
la dolu gök yüzü gibi bir bina.
(Mesud Sa'd)

Cihangîri (Ülvâ) nın yıldız ma-
nasına geldiğini bu beyit ile is-
pat etmişse de bu beyitte olan

ülvânın doğrusu arapça nev'
in cemi olan enva' dir. Nev'
Nev' yıldız demektir (Reşîdî).

الوج (elüc) = Nevruz otu nevin-
den bir nebat.

الوند (elvend) Hemedânın garp ta-
rafındaki dağ.

اله (ele) = Gören denilen bir nevi
zaml.

اله (elüh) = Kara kuş = Alüh.

اليز (elîz) = Âliz (ba.)

ام (em) = Mütakellim zamiri: So-
nunda okunmayan ha bulunan
kelimelere gelir.

بار آن اثر مشاهه نبودست پدیدار
امسال دمید آنچه غنی خواسته ام بار
دوشی

Geçen sene o misk eseri belli
değildi, geçen yıl istediğim bu
sene belirdi.

(Ferrühî)

ام (im) = Bu = İn : Yalnız (ruz,
geb, sal) kelimelerinin evvelinde
(in) yerine konulur.

آفتاب از کدام سمت دمید
که تو امروز یاد ما کردی
ابرج میرزا

Güneş hangi taraftan doğdu ki
sen bugün bizi hatırladın
(Irec Mirza)

اماج (ümâc) = (ba.) § Tarhana.
aşı.

اماره (imare) = Sayı, hesap.

اگر خواهی پاش و شمار
برون باید شد از حد اواره
بیدی

Eğer askerinin sayısını saymak
istersen sayının haddini aşmak
lâzımdır.

(Lebibî)

İmaregîr = muhasebeci.

آمد (emd) = Vakit, zaman.

اُمرود، اُمرود (emrüt, emrüd)
= Armut.

سب و امرودم بهشت زده
فندق از غری انگشت زده
جای

Elma ile armut yumruk yum-
ruğa gelmiş, fındık sevincinden
parmaklarını birbirine vurmuş:
oynar gibi bir vaziyet almış.

(Câmî)

(ko.) gülâbî.

امشاسپند، امشاسپند (emşâspond,
embûspond) = Melek.

زامشاسپندان بگزیده تو
بفرزدیک بزدان پستندیده تو
برام

Meleklerden daha seçkin, Alla-
hın katında daha makbul.

(Behrâm)

أمی گویا کلام، أمی صادق (ümî)
Sadık, ümmî' gūyâ kelâm)
= Cenabı peygambere işaretir.

امیان، امیان (emyâ, emyân) = Pa-
ra çantası.

امید (ümîd) = Ümit.

امید نیست که غر گذشته باز آید
سعدی

Geçmiş ömrün geri gelmesi
ümidi yoktur. (S'adî)

Mimin teşdidile de kullanılır.

چه خوش باشد که بعد از انتظار
بامیدی رسد امید واری
جای

Bir ümitlinin bir vakit bekle-
dikten sonra umduğuna kavuş-
ması ne kadar hoştur.

(Câmî)

Ümit berâmden = Um-
duğuna kavuşmak. امید برخاستن
Ümit berhâsten = امید بریدن
bürîden = Umduğuna kavuş-
mamak, ümit kesilmek.
Ümit dâden = Ümitlendirmek.
Ümit dâšten = Ümit داشتن

آنار (enâr) = Nar.

شکفت نیست دم چون آنار اگر بکشد
که قناره قطره خوان بارخوان ماند
سعدی

Gönlüm nar gibi çatladıysa şa-
şılmaz; çünkü damla damla
kanı nar çiçeğine benzer.

(S'adî)

Nar, enarın hafifletilmiştir. Gü-
zel kızların memesi ekseriya
buna benzetilir.

نارستان صفتی شاخ انار
جای

Nar fidant nar memeli bir gü-
zeldir.

(Câmî)

انار فرهاد (enariferhâd) = Şöyle
bir masal vardır: Ferhat, Şirî-
nin vefatını işitince elindeki kaz-
mayı kendi başına vurup ölmüş,
elinden düşen kazmanın kanlı
sapı nar ağacından imiş, yere
saplanarak, kök salmış ondan
meyvesinin içi yanıp kül olmuş
bir nar ağacı meydana gelmiş
ve adına Enariferhad denmiş-
tir. [*]

انارگیرا (enârîgîrâ) = Haşhaş
kozası. Türkçe mânâsı öksürük
narıdır. = Kûknâr. (ar.)
انارگیرا de صحاح الانويه ve تاصیری. رومان السعال
yerine انارگیرا yazılmıştır.

انارمیشک (enarimişk) = İlâçlarda
kullanılan bir ağaç çiçeğidir ki
nohuttan büyücek, yeşilimsi ve
çiçeğini dökmemiş küçük nara
benzer.

[*] Nizâm, «Kırman civarında Bisütun dağı
etrafında yabancı nar ağaçları vardır ki mey-
ve vermezler, narı ermeden kurur, içi kül
gibi olur Bu ne-i ağaç İranın şimal ve ce-
nup ehhellerinde çoktur. Yazdığımız hikâye-
nin uydurulmasının sebebi belki budur.» di-
yor.

اناریاسین (enariyâsîn) = Bir nar-
dır ki ona Nevruz günü kırk
yahut yüz kere yâsin okurlarda
her kim yalnızca yerse bütün
yıl hastalanmazmış. (Nizâm)

سبب غریب اگر بدست افتد
بهتر از صدانار یاسین است
صائب

Elma gibi çene ele geçerse yüz
yâsin narından daha iyidir.
(Şâ'ib)

اناهید (enâhîd) = Zühre yıldızı =
Nâhîd

انای (enayî) = Kendinden haberi
olmayan, ahmak.

سخن دو صف تو بهر غریقت
انگنجد درانای هر انای
امیدی

Seni ögmekte söz, bir derin de-
nizdir ki her enayinin kabına
sığmaz: Anlayışlı olmayan
kimse, seni lâıyıkıyla öğemez.
(Ümîdî)

انباحون (enbâhûn) = Ebnâkûn(ba.)

انبار (enbar) = Dolu. Enbaştenen
emir, ismi mastar. Enbâšten (ba.)
§ Kuvvet vermek için ekinlere
dökülen çörçöp, gübre.

شعر رنگارنگ از طایع کج حیدر کاج
همچنان سبزی زندگن زده انبار گل
شاعر

Hayder kelûcu hieve dair

Hayder kelûcun eğri tabiatından, gübre yığıntısından zuhur eden gül gibi rengârenk şiirler çıkar.

Şair

Ş Havuz, gölcük, sarnıç (Âb enbar) da derler. Ş Ev ve duvarın yıkılıp dökülmesi. Zahire yığılan yer mânâsına arapçadır.

أبشارین، آبازدن (enbârden enbâšten) = Doldurmak, yık-mak.

برآید سخن دهن آرزو فرماید
برآید سخاوت آرزو یفتابری
طهر

Bir sözle isteğin ağzını kaparsın, bir cömertlikle lursın ağzını doldurursun.

(Zohr)

زین کردار گریبان نباشد آسمان خاک
در ایام بسیل اشک از این هفت پایادش
شمس طهر

Gök yüzü bana karşı yer gibi mahviyetli davranmazsa göz yaşı seliyle yedi temelini kökünden yıkarım.

(Şemsi Tabesî)

Enbarde = Do durulmuş. Enbardeki = Doluluk, dolu olmak. Mecazen nimete kavuşmak. Enbarış = Doldurmuş ve yastık, yorgan içine konulan yün ve pamuk gibi şeyler (ar.) حشو

آبار (inbar) = Bu defa manasına (inbar) ın hafifidir.

آبار کردن (enbar kerdan) = Zahireyi ucuz iken biriktirip pahalıya satmak (Niẓām)

آبار (enbâz) = Ortak, şerik.

آب و آتش خلی یکدیگرند
نشاندیم سرو عشق آبار

سعدی

Su ile ateş birbirinin zıddıdır, sabır ile aşkın ortaklığını işit-medik.

(Sâ'dî)

آبغ (enbâğ) = Bir erkeğin iki veya daha fazla karılarından her biri ki Türkçe kuma ve ortak denir. = Yari = vesni = hüd. (ar.) همزه hemzesiz, nebağ da denir.

آبانه، آبان (enbân, enbâne) = Dağarcık denilen deriden yapılmış kap, yiyecek çantası.

آبان پرباد (enbânipûrbâd) = Bükük demirci köküğü (k.) Semiz, tenbel, işsiz güçsüz, aç gözülü.

آبان شاور (enbani şinâver) = Yeni yüzümeye başlayanların alışmaları için takındıkları tulum.

درین دریا که امواجش نیش روی ساحل را
چو آبان شاور از هوا برگردام دل را
وحید

Dalgaları kıyı yüzü görmeyen bu şahilde gönlümü yüzme tulumu gibi hava ile doldurdum.

(Ve'îd)

آبدر (enbûr) = Maşa, demirci kısı-kacı, kerpeten.

دهن گزده گویا طعام آتش است
دو انگشت او همچو انبرد

ابریلمای

Ağzı sanki ocak, yemeği ateştir. Onun iki parmağı kısıkaç gibi olmuş.

(Ebul'ânî)

آبرود انبرود، آبروت (enbûrût) = Armut
enbûrûd, enrûd = Emrud = Gûlâbî = Ligel.

آبره (enbûre) = Tüyü dökülmüş şev, hususile deve.

بر کنار جوی نیم رسته بادام و سیب
راست، بشماری قنار انبراه آبره
قناری

İrmak kenarında sıra sıra badem ve elma ağaçları görürüm. Onları tamamen tüyleri dökülmüş deve katarları sanırsın

(Gavvâş)

آبسته، آبست (enbest, enbeste) = Koyulaşmış, katılaşmış şey.

چون زخواب ناکام است امر در گم
خون آبسته همی ریزد از چتر
شهریار

Çiğerimde kanlı sudan eser kalmadığı için yaşlı gözümde pıhtılaşmış kan dökülüyor.

(Şehriyârî)

Hafifleterek enbese de denilir.

آبله (enbele) = Demir hindi.

گر عدو لاق زنه تا باتو همچو آبلی کند
خافلان دانند مور از مار و شهباز آبله
قلم

Düşman seninle bir cinsten olduğunu iddia ederse aklı başında olanlar karıncağı yılan-dan, balı demirhindiden ayırt ederler.

(Zâhîr)

آبواب (enbûb) = Döşeme.

آبودن (enbûden) = Devşirmek, istif etmek, toplamak

باقیانی بنفشه می آید
گفتش ای چنگ پشت چله سبزه
چه رسید ست از زاده ترا
پر تاگشته در شکست زود
گفت بران شکسته دگرند
در جوانی شکسته باید بود
ابن

Bir bahçıvan menekşe toplarken ona şöyle dedi: Ey mavi elbise! bel bükük! yani ey musibettede kanbur! zamandan sana ne mesakkat er-şti ki ihtiyarlamadan belin büküldü; Menekşe şöyle cevap verdi: İhtiyarların belini zaman bük-müş-tür, o hâli gençlikte göstermek lâzımdır.

(İbnî Yemîn)

آبوزن (enbûzen) = Asil ve yarıradılış.

بو دنت در خاک باعد عاقبت
همچنان کز خاک بود ابودنت
شاعر

Aslın nasıl topraksa akibetin
de öyle olacak.

(Şair)

Dogrusu ابودنت Enbudendir.

انبوس (enbūs) = Çörek otu

انبوسیدن (enbusiden) = Belir-
mek, mevcut olmak. Uyuşmak
(Halimi)

انبوه (enbūh) = Çok, çokluk, ka-
labalık, Gür.

انبوه لشکر مرا باک نیست
فردوسی

Askerin çokluğundan korkmam.
(Fırdevsî)

Ş Meclis.

انبوه می با جوانان گرفت
بذلوت ره کاروانان گرفت
نظامی

Mecliste gençlerle şarap içti,
tenhada iş bilenlerin yolunu
tuttu.

(Nizâmî)

Kalın ve yoğun mânâsına da
gelir.

انبوه وگران وزشت و ناخوش
مانند ابرو مهرجانی
کمال

Güz faslının ilk ayı bulutu gi-
bi yoğun, ağır, çirkin ve se-
vimsiz.

(Kemal)

Duvarın yıkılıp dökülmesi. § Dil-
mana tâbi dağ başında bir ka-
saba.

گرفت خوری بشک فزید کوه بنور
ورباده خوری باد انبوه بنور
شاعر

Benk yer isen kızıl dağ bengi-
ni ye; Eğer şarap içersen En-
buh şarabı iç.

Şair

انبوی (enbūy) = Koklama, koku,
Enbuyiden emir, (İsfa. muh
vas.) Enbuyiden (ba.).

انبویدن (enbūyiden) = Kokla-
mak, koku vermek.

از دست خیال روی تو وقت سحر
گلستانه وصل تو همی انبوی
شاعر

Senin yüzünün hayali elinden
seher vakti vuslatın gül deme-
tini kokluyorum.

(Şâir)

گفت اطفال راهی ماوید
این لکو بادوا بدوید
ستائی

Çocuklar, koşunuz; bu iyi rüz-
gârı koklayınız dedi.

(Senâi)

انبه (enbūh) = Enbūh (muh, ba.)
Banın üstünle Hindistana mah-
sus bir meyvedir. Ağacı armut
ağacı büyüklüğünde olup mey-
vesinin kabuğu kalındır, çekir-
deği büyüktür. Ermiş çok tatlı
olur, Hamından turşu yapılır.
(Nizam)

انبیر (enbîr) = Yaş ve kuru ça-
mur § Doldurmak ve bu ma-
nadan emir. İkinci manaya na-
zaran enbarm imalesidir. [*]

انبیره (enbîre) = Üstü toprak sı-
valı damlarda sıva altına ko-
nulan saz.

انبیس (enbîs) = Samanı, çöpü te-
mizlenmiş zahîre harmanı = Câc
= Câş. Türkçesi çeç dir.

انج (enc) = Yanak § Enciden
emrihazır Enciden (ba.)

انجام (encâm) = Son, nihayet.
Karşılığı (آغاز) ağız.

زهر چندی که داری کام تا کام
جدای با بدت گوشه با انجام
عطار

Her neyin varsa sonunda ister
istemeyi ondan ayrılmaklığın
lâzımdır.

(Attar)

Nihayete erişirmek mânâsına
encâmîdenden emir, (isfa, muh
vas.)

انبوخ، انج (encūh, encūh) =
Çehrede peyda olan buruşuk
ve kıvrım.

رفته روی تو از غایت کبر انجوخ
فخری

[*] İmale: Üstün bir harakeyi esreye
meylettirmek. Azar, Azra gibi. (Gıyâş)

Yüzün ziyade yaşlılıktan bu-
rmuş.

(Fahri)

Masdarı encühiden, encühiden
Sonlarında gayın ile de bu mâ-
nâyadır. § Tükürük.

انجتن (encehten) — Sıçramak.

انجیدن (encühiden) = İnsanın
çehresi ve sair âzası buruşmak.

انجدان (encüdân) = Engüdan (ba.)

انجرك (encirek) = Merzengüş
ten Bozma mercanköşk denilen
nebat. § Yeri belli olmayan bir
ova.

بدشت انجرك آرام کردند
به نوشانوش می درجام کردند
نظامی

Encirek ovasında istirahat et-
tiler birbiri ardınca içmek su-
resiyle şarabı kadehe doldurdur-
lar.

(Nizâmî)

انجره (encere) = Isırgan otu.

انبوسا، انجوسا (encüsâ, encüsâ) =
Eşek marulu ve hava cıva de-
nilen nebat.

انجیل (encel) = Hatmi çiçeği.

انجمن (encümen) = Meclis, dirnek
yeri.

دوايچمن، لشرته ودم دوش
تتواستم گرفت در آغوش
صد بوسه زدم بزلت عذر دوش
بوسه که حدیث می کنم در گوش
عن القضاء حمدانی

Dün gece onu bir mecliste oturmış gördüm; kucaklamadım; kulağına söz söylüyorum diye anber örtünen zülfünü öptükçe öptüm.

(Aynülkuzatı Hemeşânî)

Bu rübâinin, üçüncü mıs aı.

(درخرا بیانه بر او حسن بنهاند)

Suretinde mevânanın rübâieri arasında da görülmüştür. Ş Toplanmak.

بروگان ایران شدن انجمن

İranın büyükləri toplandılar.

Encümen, Arapça yıldızlar demek olan encüm ile nispet nundan mürekkep bir kelimedir. Yıldızlar na il topluca ve isimleri ayrı ayrı, irîi ufaklı iseler meclis efradının hali de böyle olduğundan encümen denilmiştir. Encümen kelimesi kerden, şüden, sāhten mastarlarının müştaklarıle terekkep eder. Encümenârây, emcümen, efüz (k.) reis ve meclis sahibi.

Encümeni Dâniş = Akademi. Encümeni kengâş = Kurultay. Encümengâh = Meclis kurulduğu yer.

به بیعت دین انجمن گاه برد
زاحول پشینه آگاه برد
نقشای

Bîat vesilesile bu encümenin kurulduğu yer de vardı, evvelki halleri biliyorda. (Nizâmî)

انجوع، انجوع = (encüğ encüğ) = (ba.) انجوع و انجوع

چو بر دولت افتاد از روی انجوع
نه بین دگر دردل خویش افروغ
ایرشکور

İhtiyarlıktan yüzün buruşunca artık gönlünde aydınlık görmezsin. (Ebüşekür)

انجوع = (encüc) = Öd ağacı.

انجوعیدن، انجوعیدن، encüğiden = Çehre ve âza buruşmak, meyve ve benzerleri solmak.

انجیدن = (enciden) = Kan almak. Ş Doğramak, parça parça etmek.

دوان دوداو انجیدن گوش
نقشای

Onun hastalığının ilâci kulağından kan almaktır. (Nizâmî)

زمین خسته از خون انجیدنگان
هوا بسته از آه انجیدنگان

نقشای

Yer, parçalanırların kanından yumuşamış hava incinmiş olanların âhından kapanmış. (Nizâmî)

Ş Dışarı çekmek

انجیره، انجیره = (encir, encire) = Incir dediğimiz meyve.

ایسان دایگن ایستان انجیر
بی مقلان باغ از شوره به شیر
چای

İncirin memesi dayalar gibi bağ çocukları için şıradan sütle dolu. (Câmî)

Mutlak delik, hususile mak'at deliği. Aydın taraflarında incire yemiş denmesi ikinci çirkin mânâdan kaçınmak içindir sanırım. Encirden = Delmekten emî. Köşkencir = Köşk denet. Köşkencir (ba.) Encir âdem = Hıdistana mahsus türü zı bir meyve. Herat'ta bir ırmak

انجین = (encin) = Ufak ufak, kıyma kıyma. Enciden den emir. Enciden (ba.) Bühran, sıvacı manasına da yazılmıştır.

انجور چک = (enğurçel) = Dağ armutunun çekirdeği ki kendi siyah, içi beyazdır ve yenir

اند = (end) = Üçten dosuza kadar miktarı belli olmayan sayı. Küçütülmüşü endektir.

نوی شد که انجیر
مگر دور که انجیر
نقشای

Beni birkaç defa felâkete düşürmek isteyen feleğin, senin zamanındı beni yenmesini hoş görme. (Kemal)

فوق جودتی زسناک خاوه یأس
کمال امید بشکفتان اند

فخری

Onun cömertliğinin bolluğu ümitsizliğin katı taşından nice ümit gülü bitirir. (Fahri)

Ş Şüpheli tereddütü söz. Masaları enciden ve bu manadan emir. Şüretmek manasına da görülmüştür. Şıvayan denilen nebat = Mehk (ar.) süs. Okunmaz ha ile nihayetlenen mazillerin sonunda cemî gâip edatıdır.

اند = (endâ) = Sıva çamı u. Ş Encümen sıvamaktan emrihazır olan enday muhafeffi olup sıvayıcı ve sıvanmış mânâlarını ifade eder.

پشون دره غنی بپوشد حدود آرمناک
دان هوس که سخن سازد آتاب ۱۰۱
نقشای

Sana haset eden kimse güneşi sıvayan bir sıva yapmak hevesile toprağı gözünün kanıyla yögurur. (Kemal İsmail)

زهر غنی نیست تلیدی نیم
کام اگر شد شکر آچه حظ
طهوری

Zuhur! Kadehte bir gam zehiri olmadıkça damağın şekerli olmasının ne zevki vardır. (Zuhurî)

Bir kimseyi zemmetmek, çekışmek, çünkü o da sıva gibi birşeyin asını değiştirir ve kirletir. — Gerçekci ruya, düş.

بازدا نمودند و خوشرو را
بندید آن سر را همه نور را
دردی
Rüyada hazreti peygamberi gös-
terdiler. O, başdan aşağı bütün
nûr olan zatı gördü.
(Rûdeki)

اندازه (endâçe) = Endişe ve te-
fekür. « lûgahıdır. »

انداختن (endâhten) = Atmak.
§ Terip etmek, süslemek

کلاه تکبر بپنداختند
بتاج معالی سرفراختند
سعدی

Kibir başlığını attılar şeref ve
itibar tacı ile yükseldiler.

Sâ'dî
Endâhte) = Atmış, atılmış.
کشتی غم را دیوار غم را
یاغیرم درد را بایکت آرد گهری

Ömür gemisini gam deryasına
atmış. Ya orada ölüürüz, ya
elimize bir inci geçer.
(İsmet)

Gerek ok atmak gibi hissi, ge-
rek. Ferîşendâhten = Dö-
şemek. Ber defter endâhten =
Deftere yazmak gibi aklı ve
manevî olsun.

نی آنکه هیس کام و زبان و نف تو را دم
دورسدر دل انداخته ام بهر تو بجای
واله

Sana yalnız ağızımı ve dilimi
tahsis etmedim, göğsümün yük-
sek yerinde sana yer yaptım.
Vâlih

Berendâhten (k.) Yok etmek.
Der endâhten (k.) İnsan'ar ara-
sında fitne çıkarmak.

انداز (endâr) = Hikâye, baştan
geçen şey.

قلع می آید ترا گفتار من
خلوت می آید مرا از اومن
شاعر

Benim sözüm sana acı, başım-
dan geçen şey rüya geliyor.
(Şair)

انداز (endâz) = Endâhten = At-
maktan ismi mastar, emir, (işfa,
muḥ, vas).

آهسته صبا دست دراز بر هن آید
باز گوی رنگبیا نش بدرد و بین انداز
شعاعی

Ey Saba! elini yavaşça o göm-
leğe uzat, yakasından bir gül
çal da bana at.
(Şifâî)

Meyil ve kast. Endâz این اندازه
innedard, derler ki bunu kast et-
miyor demektir ve bu manalar-
dan emir. Ölçü, miktar, kıyas
manasına endaze (muḥ.)

چاودن شاد زیاد آن ملک کامروا
لذتکش بی عدد و ملککش بی انداز
فرشی

O isteğine eren padişah; aske-
ri sayısız, memleketi ölçsüz
olarak daima sevinçli yaşasın.
(Ferrûhî)

Mecazen sıçramak manasına
gelir.

گرچه دوری زدوش داشت پس باز مرا
شوق مشکند دوان کو بیاد از مرا
قیامان حادایی

Onun kapısından uzaklık beni
çok altıyordu ama beni iştîyak
bir sıçrayışta o mahalleye attı.
(Gıyâsî Helvâî)

اندازه (endâze) = Ölçü, ölçek,
mikyas

باندازه خود زاد اگر مردی
چنین پر شکم آدمی یاغی
سعدی

Eğer adam isen yeneceği ölçülü
ge. Böyle karnı dolu adam mı-
sın yaksı küp mü?
(Sâ'dî)

§ Kadir, mertebe, derece.

باندازه برد باید نمود
خجالت نبرد آنکه نبود نبرد
سعدی

İnsan kendi mertebesine göre
gâni olduğu gibi görünmelidir,
varlık iddia etmiyen maheup
olmadı.

(Sa'dî)

طالب کبر مدح و ثنا خاصه او ساز
کاین دو نه با اندازه گوش و گزانت
طالب

Talip! Meth ve sena incisini
ona tahsis et; çünkü bu inci
diğerlerinin kulakları derecesi
ile mütenasip değildir.

(Talib)

طالبه شرف باندازه بود چون زینود
همه ایام جیانش بدلاوت گذرد
صائب

Her kimin evi arı gibi derece-
sine göre olursa bütün yaşadığı
günler tatlılıkla geçer.
(Sâib)

از هر طرف که اندر آید
اندازه آن طرف تنای

نماز
Güneşe hitaben

Her hangi taraftan girersen o
tarafın kadir ve mertebesini
gösterirsin.
(Hakânî)

§ Hendese endazeden muarrep-
tır. Endazegir = Mühendis, mu-
hasebeci ve riyazi manasınadır.
Mühendisin muhasebeci mana-
sına geldiği şu beyitten bellidir.

گر توندای مدان هندسه دان
کز پس آتی دو صفر آلب شود صدق
شاعر

Sen bilmezsen bilme; hesap bi-
len bilir ki, binden sonra iki
sıfır gelirse yüz bin olur.
(Şair)

اندام (endâm) = Beden, vücut, in-
sanın âzası, cisim.

اندام خود حریر چیت است
دیگر چه کن قیای اناس
سعدی

Senin vücudun çin ipeğidir, ar-
tık atlas kaftanı ne yapacaksın.
(Sâ'dî)

ز رنگ و بوی تو ای سرو قدس
برفت رونق آسیرین باغ و یاسمن
سعدی

Ey gümüş bedenli servi boylu /
senin renk ve kokundan bah-
çenin gül ve yaseminin parlak-
lığı gitti.
(Sâ'dî)

"Yalnız canlılara mahsus olmadıgından endamî gül, endamî kühl, endamî âfâtâp da denir, «Baharı Acem»

Ş Edep ve kaide, nizam ve intizam, güzelli ve yakışıklılık. Muntazam işe kârî baend-am, derler.

زائز نام چنانچه مدتی می گردد
اگر صد سال اندامش دهی آدم نمی گردد
صائب

Iddiacı kimse, tekrar tekrar susiurmakla susmaz, yüz edep ve intizam öğretsen adam olmaz.

(Saib)

اندامی (endami) = Bedene uygun, biçimli elbise.

انداو (endâv) = Su teresi, su kerdenesi = Tere tizek.

اندایه، انداود (endâve, endaye) = Sivacı malası. Ş Şikâyet.

اندای (endây) = Endüden ve endâyiden — Sivamak, yaldızla-maktan emir, (isfa, muh, vas.)

دوم پندوستان و وزیرانش ده
بشای خانه کشادند و نام اندراندای
سعدی

Zulüm ile para alıp süse ve-
renter,evin binasını yıkıp köşkün
teminini yaldızlıyanlardır.
(Sa'di)

میشدای گویگونه بر روی زشت
Çirkin güze penbelik sürme.
Endayışger — Sivacı, yaldızcı.

اندخس (endehs) — Koruyucu ve yardımcı, arka ve sığınak.

چرا دای کسرا ازیر خواش
که اندخس نباشد جودود
سراج

Senin kapından başka sığınağı
olmayan kimseyi yanından ni-
çin koğuyorsun.

(Sirâc)

Endehsidenden emir Endehsi-
den (ba.)

اندخسواره (endehsvâre) — S-
ğınacak yer ve kimse, hâmi. (k.)
Kale ve hisar.

زخشم این کهن گرگ زکاره
ندارد جودوت اندخسواره
ابن

Bu inatçı eski kurdun öfkesin-
den senin kapından başka sığı-
nacak yer yoktur.

(Lebibî)

اندخسیدن (endehsiden) — Sığın-
mak, iltica. Ş Korumak arkala-
mak.

اندر (ender) — Türkçesi (de) olup
(der) der gibi zarfiyeti ifade eder.
(der) ile farkı kelimeden evvel
geldiği gibi sonra da gelmesi-
dir; bir de (ender) konuşmada
kullanılmaz.

اندروای، اندرواز، اندروا، اندربای

(enderbây, endervâ, en-
dervâz, endervây) — Lâzım,
gerekli. Ş Asılı, muallâk.

ای که اندر سرهر موت دلی اندرواست
یک سرهوی توا هر دو جهان نیم بهاست
کمال

Ey her tûyünün ucunda bir gönül
asılı olan! Her iki cihan senin
tûyünün ucunun yarı kıymetidir.
(Kemâl)

Ş Şaşırmış, âvâre.

تشان گرفت که محتاج نباشد لیکن
بالا هر دیش نکند همچو خشان اندروای
ابوری

Muhtaç olmasın demek müm-
kün değildir. Şu kadar var ki
hırs rûzgârı onu alçaklar gibi
âvâre etmesin.

Enverî

اندرخورند، اندرخورد، اندرخور

(enderhuver, enderhuverd,
enderhuverend) — Lâyık,
uygun, muvafık.

زینت از بهر زن بود که ببرد
جز قزاق کند نبود اندر خورد
لطیف

Sûs kadın içindir; çünkü erkeğe
kazâkentten başkası yakışmaz.
(Latîfî)

Kazakent [*]

[*] Savaştan vücutu korumak için zırh
altına giyilen ve yüzü ile astarı ara-
sına pamuk yahut ham ipek doldurulan
kaftan, hırka.

12

چوماد لکشپ اندر چاه لکشپ
سوروز آن ماه دوجه بود تاشب
چای

Oay nahşep kugusundaki nahşep
ayt gibi üç gün geceye kadar
kuyuda idi. Nahşep (ba.)

(Câmî)

(Enderun)un kısaltması olup
(Enderâmden) — İçeri gelmek,
girmek demektir.

اندر آمد زدر حجرة من صبحدی

Bir sabah vakti odamın kapı-
sından girdi.

Enderden evvel gelen kelimenin
başında bir (b) bulunur.

چو بستم که دروازش مسکین نمود
بکام اندرم لقمه زهرت و درد
سعدی

Biçare fakirin yemediğini gö-
rünce ağızında lokma zehir ve
sızı olur.

(Sa'dî)

Öz karşılığı olan övey mânâ-
sını da ifade eder. Ped-
derender = Övey baba. Mader
ender = Övey ana. Duh-
tender = Övey kız. Pü-
sender (ba.)

اندراب (enderâb) — Gaznin ile
Belh arasında kervan geçidi
bir kasaba. Civarında gümüş
madeni vardır.

زغزغین سوی اندر آب آمدیم
قربونم

Gazninden Enderâb tarafına
geldik.

(Firdavsi)

Ferheng-i Ziya

اگر بهمتش اندر خود بودی جای
جهانش بجای بودی سپهر شادروان
قطران

Eğer himmetiyle mütenasip
mevki olsa idi cihan, meclisi;
gök yüzü, çadırı olurdu.
(Kaşan)

اندرز (enderz) — Öğüt, nasihat,
vasiyet.

اندرز کرده اند مرا کان دین جهان
غیران خدا طلب نکم هرگز از خدا
شیبانی

Bana öğüt vermişler ki bu dün-
yada cenabıhtan, hiçbir va-
kit kendisinden başkasını iste-
miyeyim.

(Şibânî)

به اندرز کرده همه آنها برند
فردوسی

Oraya götürmelerini vasiyet
etmişti.

(Firdavsi)

Enderzname — Öğüt kitabı.

اندرزا (enderzâ) — Sığır ödünde
hasıl olan boncuk gibi katı şey
ki, lisanımızda (haraza) denir.
(ar.) hacereülbakar.

اندروب، اندوب، اندوب (enderûb,
endûb, endûc) — Temriye
denilen cilt hastalığı = Beriven
= Gerarûn.

تراوه کی بود در پیش محبوب
که داری درجه اندام اندوب
افضل الدین

Sen, sevgiliye nerede yol bula-
bilirsin ki bütün vücudunda
temriye var.
(Ef'âlüddin)

اندروس (enderûs) — (Hârû) nun
aşığı. Hârû (ba.)

اندرون (enderun) — Bir şeyin içi,
dahili. Kalb.

چه گونه شادشود اندرون غمگینم
حافظ

Gamlı gönlüm nasıl sevinsin.
(Hâfîz)

اندریمان (enderîman) — Tûranlı
meşhur bir savaş eri.

اندره (endeze) — Endâze (muh.).
Muarrebi hendesecir.

اندرک (endek) — Az, azıcık.

مگر از حق بقدا اندک آهسته گذر
زانکه فرشت آمدت دید حق بین هست
یغما

Allah için hakkı gözet, azıcık
yavaş geç; zira ayağının altın-
da serilen benim hakkı gören gö-
zümüdür.
(Yeğmâ)

Endeksal = Yaşı küçük.

اندمه (endeme) = Geçmiş sıkıntı-
ları hatırlamak.

بهرین یاران و نزدیکان همه
نزدشان آمدم شریک اندمه
روکی

Geçmiş sıkıntıları hatırlamayı
paylaşmak için dostların ve
yakınlarına en iyilerini hep yan-
larına getiririm.
(Rûdekî)

اندو (endü) = Enderun (muh.).

از آن جایگاه شد یادوی شهر

Oradan şehrin içersine gitti.
(Firdavsi)

اندوب (endûb) = Enderub (ba)

اندوختن (endûhten) = Kazanmak
§ Biriktirmek, toplamak. § Öde-
mek.

اگر نثار صدق را نام گشته می کنی
حاصل ما هیچ نیست جز گشته اندوختن
سعدی

Eğer doğru bakmayı günah sa-
yarsan bizim günah kazanmak-
tan başka işimiz yoktur.
(Sa'dî)

اندوخته (endûhteh) = Kazanmış,
kazanılmış, biriktirmiş, biriktiril-
miş, hazırlanmış § Ödenmiş.
Kısaltılmışı اندوته (endûteh) dir
ki, Taberistan ve Rey ehali-
nin dillerinde kullanılır.

نوائی ناله غم اندوته دوتو
عیار زر خالص بونه دوتو
بابا شاهر

İnilti sesini gam çeken bilir;
katıksız altının ayarını pota
takdir eder.

(Baba Tahir)

§ اندو = دوتو

§ Enduhte dâsten = Birikmiş
para sahibi olmak. (ko.) (Ni-
zâm.)

اندود (endûd) = Sıva çamuru. En-
dûden — Sıvamak, yaldızlamak
ve badana etmekten mâzî. En-
dude (muh.): Zerendud — Yal-
dızlı.

دین مقربس رنگار خورد و دود اندود
مرا بکام بداندیش چند باید بود
جمال الدین

Ben bu paslı ve dumanlı tava-
nın altında ne vakte kadar fe-
na düşünceli kimsenin isteğine
göre yaşıyacağım.

(Cemalüddin)

خانه مارا چو گل از خون دل رنگین کند
آنکه دیوار خرا را از طلا اندوده است
قاسم مشهدی

Eşeklerin dıvarını yaldızlayan
kimse bizim evimizi gül gibi
gönül kanından boyar.

(Kasımî Meşhedî)

اندوز (endûz) = Enduhten = Ka-
zanmak'tan emir. (İsfa. muh.
vas.).

گنجها گیر و سالار را بخش
دوست اندوز و دشمن را سوز
بدری

Hazinelere kazan, yoksullara ba-
ğışla; dost kazan, düşmanları
kahret.

(Bedrî)

اندول (endül) = Zengibarlılara mahsus kerevit yahut tahti revan gibi bir şey.

اندوند (endvend) = Darmadağan, alt üst. Edbend şeklinde dilimizde de halk arasında kullanılır.

اندوه، اندوه (endüh, endüh) = Keder, kaygı.

زاندوه نهفته چنان بکاهد فردوسی
Gizli kederden can eksilir, ruh müteessir olur. (Firdeosî)

Ş (Enduh) un cemî kaideye uygun olmıyarak enduhan'dır. Endühgin, endühnak = Kederli, tasalı.

مگر اندوه خویش یاد شستان
که لاحول گویند شادی سعدی

Kederini düşmanlarına söyleme; çünkü sevinerek lâhavle derler. (Sa'dî)

اندوهگسار (endühgüsâr) = Kederi, kaygıyı gideren.

خند خندان بستد و براب نهاد
جام می آن همچوی اندوهگسار سعدی

O, şarap gibi kederi gideren güzel, güle güle şarap kadehini aldı da dudağına götürdü. (Said Hüseyin)

اندی (endî) = Hususiyle, umulur, memuldür. Ş O zaman, vaktiyle Ş Taaccüp Ş Dahî mevkîlerinde kullanılır. (Bürhan)

اندیدن (endiden) = Şüphe ve tereddütle söz söylemek. Taaccüp etmek.

اندیشه (endîşe) = Düşünce Ş Korku mastarı endişiden = Düşünmek Ş Korkmak.

وعقل اندیشه زایم که مرد مرا بفراست
مهرت آموخگی باید برو عاشق شای غافل سعدی

Âsudeğî (ba).

هر که باعث عاشق جانان نبردازد زجان
هر که باشد طالب گوهر اندیشه ز آب عبدالوسع

Canana âşık olan canıyla meşgul olmaz, inci arayan sudan korkmaz. (Abdülvasî)

دل عاشق چه غم از خودش دوران دارد
کشتی نوح چه اندیشه طوفان دارد صائب

Âşıkın gönlü zamanın karışıklığından neden müteessir olsun; nuh gemisinin tufandan ne korkusu olur. (Saib)

اندیشه میسر شدن (endîşe müyes-ser şüden) (k.) = Maksat hasıl olmak, fırsat ele geçmek.

اندیک (endik) = Memuldür, umulur mânâsına temenni ifade eden bir kelimedir = بونک و مگر Bukümeğr.

اندیک بر دلبر خود خوار نیاشم
عارف مروزی

Kendi dilberimin yanında umarım ki hor olmam. (Imarei mervezi)

Ş Zira.

با آنکه من از عشق تو رسوای جهانم
هم راضی‌م اندیک تو زبانی جهانم
آخسیرکی

Aşkın beni âleme rusvay etmekle beraber yine hoşnudum; zira dünya güzelisin. (Âhsikettî)

انر (ener) = Çirkin, fena.

تو درگشت با چه‌ره گل اناری
ز بی عاشقان انرگاه گله علقم

Sen gezerken gül gibi çehrenle nara benzersin, kötü âşıklar sürü sürü içinde. (Muhteşem)

انروب (enrüb) = Enderub (ba).

انروز (enzeru) = Panzehir. Doğru su padzehir.

انره (enje) = Mercimek.

انسته (eniste) = Âniste. (ba).

انفت (enefet) = Zarar ve ziyan.
هر آینه الفت کرده باشد از دانش
کسی که جز بنای تو باشد مخفی
مختاری

Şeni senâdan başka şeyle iftihar eden, bilgisinden her halde zarar görür. (Muhtârî)

انفت (enfest) = Örümcek ağı.
عنكبوت بلاش بر دل من
گرد برگردد بر تنید انفت
خسرو

Onun belâsı örümceği gönlüme çep çevre ağ ördü. (Hüsrev)

انگ (eng) = Su küngü. (ko.) Tenbuşç, künk. Ş Hindistanda bir şehir. Ş Tüccar markası. (Nizâm.)

انگار (engar) = Sanı, tasavvur, kıyas ve bu mânâyâ gelen engârden, engâştan'den emir, (İsfa, muh, vas.)

هر که راجعه پارسا بیتی
پارسادان و تیک مردانگار سعدی

Her kimi sofı elbiseli görürsen sofı ve iyi adam san. (Sa'dî)

Ş Tamamlanmıyan iş.

انگاشتن، انگاریدن، انگاردن
(engârden, engâriden,

engâştên = Sanmak, tasavvur etmek, sezmek.

عاشق خواهی که تا پایان بری
بس بیاید ساخت باهر ناپسند
زشت باید دید وانگارید خوب
ز صرباید خورد وانگارید تند

مولانا

*Âşıklığı tamamlamak istersen
her beyenilmeyen şeyle uzlaşmak
lâzımdır. Çirkini görüp güzel,
zehiri içip şeker sanmalıdır.*

(Mevlânâ)

هیچ کسرا توکی انگاشتی
چیزو خوشیدش بنور افراشتی
مولانا

*Değersiz bir kimseyi insan san-
dın; onu güneş gibi nur ile yük-
selttin.*

(Mevlânâ)

(Abdülkadirî Bağdadi) eylemek
manâsına da geldiğini şu beyt
ile isbat ediyor.

وز انجایکه روی برگاشتند
سه منزل یکی منزل انگاشتند
شاعر

*Oradan yüz çevirdiler, üç ko-
nağı bir konak yaptılar.*

Şair

Reşîdiye göre engâr nakkaş ma-
nâsına geldiğinden engârden,
engâştên kelimelerinin bir ma-
nâsı da nakşetmek olur.

نصیحت کردن مردان بنامردان بدان ماند
که برآب روان صورت نگارد هر دم انگاری
خسرو

*Mertlerin namertlere öğütü
bir nakkaşın akar su üzerine
durmadan resim nakşetmesine
benzer.*

Hasrev

**engârde, en-
gâriş** = Hikâye, baştan ge-
çen şey.

خواست کز پیش درم بگذرد از پیشری
چون چنان دید شدازنم دل من زبروز
بانگ برداشتم از غایت نومیدی عشق
گفتم ای عشوه فروشد از انگارده خن
ستای

*Kapımın önünden haberi yok-
muş gibi geçmek istediğini gö-
rünce gönlüm kederden alt üst
oldu. Ümidimi keserek dedim:
Ey naz ve eda satıp masal sa-
tın alan!*

(Senâ'î)

engâre = Tamamlan-
mıyan iş ve nakış, taslak Ş
Hikâye, efsâne.

آمدی انگاره و انگاره رفتی از جهان
نادو صد سوهان نکردی خوشتر از هموار حیف
صاحب

*Dünyaya taslak olarak geldin
ve öylece gittin. Yazık kendini
bir çok törpü ile düzeltmedin.*

(Sâib)

هر کجا بچی بود ز صبا
هم از وی کنند انگاره
فخری

*Her neredе ulular toplanmış-
larsa hep ondan bahsederler.*

(Fahrî)

Ş Baştan geçen bir şeyi ve hi-
kâyeyi tekrarlamak Ş Utançtan
geri geri çekilmek Ş Hesap
defteri.

زان پیش که پیش آیت آن روز پرازهول
بشین و تن اندوده وانگاره پیش آر
لبی

*O korkunç gün önüne gelme-
den evvel otur, razı ol işle-
diğin işlerin defterini önüne
koy.*

(Lebibî)

engâz = Sanat sahiple-
rinin kullandıkları âlet = Des-
tefzâr.

مابدست صانع انگاز آمدم
مولانا

Biz yapanın elinde âletiz,

(Mevlânâ)

engâştên = Engârden.
(ba.)

engâm = Vakıt, mevsim
= Hengâm.

چه انگام سر-پزی آست و شهرى
سپه گشته زان ماتم ناگهائى

کمال اسماعیل

*Ansızın zuhur eden o matem-
den bir memleket siyaha bürün-
müş iken senin zevk ve safâ
içinde yaşamının zamanı mı-
dır?*

(Kemâl İsmâ'il)

engâme = Topluluk, top-
lanma yeri, oyuncular derneği,
savaş yeri.

انگامه ایست گرم ز شکر عواطف
هر کوی و برزی که من آتجاف از رسم
کمال اسماعیل

*Her hangi bir mahalle ve so-
kağa gitsem senin iyiliklerine*

*tesekkür eden hararetili bir top-
luluk var.*

(Kemâl İsmâ'il)

دران هنگامه هائل که خون گردد ز وحشت دل
هدایت

*O korkunç savaş yerindeki
vahşetten gönül müteessir olur.*

(Hidâyet)

engebîn = Bal.

تا کاسه دوغ خوش باشد پیشم
و الله که زانکین کس نندیشم
و دی برگی برنگ مالد گویشم
آزادیرا پیشگی فروشم
مولانا

*Kendi ayran kâsem önümde ol-
dukça Allah hakkı için kimse-
nin balı hatırıma gelmez.
Yoksulluk beni ölümle korkut-
sa da hürriyeti esirliğe değiş-
mem.*

(Mevlânâ)

engebine = Baldan
yapılma bir nevi tatlı. Tatlı
pestil (şüürî). Ak helva (nimet).

engüdan = Baldırgan
ağacı.

تا اتفاق انس و جان، نهد و نادرده جهان
نکته گل زانگدان انت مل زامله
فلکی شپروانی

*Cihan, insan ve cinlerin bur-
nuna baldırgandan gül kokusu
diline âmüleden şarap tadı ver-
medikçe.*

(Fe'egül Şirvânî)

Amule (ba.) İnsan suretinde bir nevi vahşi mahlûk = Engüban, Engüvan. "Nizâm" bu mânâyı kabul etmiyor ve bu yanlışlık (Besbas) (Nesnas) okumalarının ileri gelmiştir, diyor.

انگریز (engrîz) = Asbur denilen nebatın yabâni nevi.

انگریک (engürîk) = Hârzem bahçelerinden meyvesi, hususile üzümü meşhur bir bahçedir. Ashı bağı engürîk = iyi üzüm bağıdır. Engürîk, engürînik den kısaltılmıştır.

بوده چون این باغرا انگورنیک
نام آنرا کرده ترکان انگریک
هدایت

Bu bağıın üzümü iyi olduğu için adını Türkler engürîk koymuşlar.

(Hidayet)

انگیز (engüz) = Ekincilerin yeri düzlemek için yuvarladıkları ağır demir taban.

انگیز (engüj) = Filcilerin fili idare için kullandıkları ucu eğri demir karga burun ki filin dizgini yerindedir.

شاهنشسته به پشت پیل چوار
انگیزور چوارنیک در دست
فرید

Padişah bulut gibi filin üzerine oturmuş, elinde altın karga burun şimşek gibi parlıyordu.

(Ferid)

انگژده، انگژده (engüjed, engüje)

= Baldırgan pusudur ki kokusu keskin ve fenadır. Şeytan tersi derler. Ashı baldırgan maklûbu dir. Ş Engüdan = Baldırgan. Jed = Pusdur. Her iki kelime bunun muhaffefidir engüje de denir.

بسته را شاگرد خوارزمست شیطان هیکی
کاپتان هیکل نه در کوهو نه در هامون کنند
بکدم او خالی شود خالقش که پادش زهرمان
راست چون دیوی بود کاش انگژده در کون کنند
انوری

Bendenin şeytan kılıklı harzemli bir çırağım var ki öyle heykeli ne dağda ne sahrâda yaparlar. Yılan zehri yiyesi boğazi bir an boş kalırsa tamamen kıcına şeytan tersi sürülen şeytana benzer.

(Enverî)

انگیزوا (engijvâ) = Ağıl, mandıra.

انگشت (engüşt) = Parmak. «Lügatların çoğunda farsça kâf iledir.»

زمان ودل موافق ساز هنگام دعا کردن
بیک انگشت نشان عهده از رشته وا کردن
طائف

Dua zamanında dilin ile kalbini birleştir; zira ipliğin düğümü bir parmakla çözülmez.

(Taif)

انگشت (engışt) = Kömür.

انگشت بدل بر نیم از سواختن دل
انگشت خود دردم دوست من انگشت
عسجدی

Elimi kalbimin üstüne koyacak olursam kalbimin hâretinden parmağım hemen yanar, kömür olur.

(Asecdi)

اگر توردی سوی انگشت گری
تپای ازو جز سیاهی دیگر
فردوسی

Eğer kömürünün yanına gidersen onda sıyahlıktan başka birşey bulmazsın.

(Firdavsi)

Arapça kâf ile de görülmüştür. Ş Meyve çekirdeği.

انگشتال (engıştâl) = Hasta.

زخاتان و زاریت لغت افتاد
بنامد اینجا بی برنگ و ساز و انگشتان
ابوالعباس

Ev ve barkımdan, akrabamdan gurbete düştüm, burada geçincesiz ve hasta kaldım.

(Ebülabbâs)

انگشتانه (engıştâne) = Dikiş yüzüğü.

انگشت بددان، انگشت بددان

انگشت بدداندان، (engışt bedendân, engışt bedendan giriften, geziden) = Hayret ve taaccüpten, teessüf ve teessürden, pişmanlıktan kinayedir.

چو شکر دینق از لعل خندان
شکر انگشت بگر فتن بدندان
جای

Güler dudağından şeker dökmeğe, yâni söz söylemeye başlایnca şeker şaşardı.

(Câmi)

امروز گر آن لب انگژده زاهد خودکام
بسیار بدندان گژده انگشت ندامت
خجندی

Kendi isteğini güden sofu bu gün eğer o dudağı ısırmasa çok pişman olur.

(Hacendi)

انگشت برجهین نهادن (engışt bercebin nihâden) = Parmağı alın üzerine koymak. (k.) Selâm vermek.

چرخ تعلیم دوت رانده و سال
بر جهین می نهد انگشت هلال
ولایت

Felek senin dergâhına tazim için parmoğa benzeyen hilâli her zaman alına koyuyor yâni kapını selâmlıyor.

Zülâli

انگشت برچشم گذاشتن، انگشت

انگشت بر چشم نهادن (engışt ber çeşm guzaştan, engışt ber çeşm nihâden) = Parmağı göz üzerine koymak (k.) kabul ve teslim etmek.

زبانش کرد پاسخ را فراموش
نهاد از عاجزی برچشم انگشت
نقشای

Ferhadın dili verilecek cevabı beceremedi; aczinden kabul ve teslim etti.

(Nizâmî)

انگشت برحرف نهادن (*engüşt ber harf nihâden*) = Söze parmak koymak. (k.) İtiraz etmek. § Ayıp aramak, kusur bulmak.

منم بنام چونی انگشت منه بر حرف هر که زخی خورده البته قاتل دارد خجندی

Ney gibi inlersem beni ayıplama, her kim dayak yerse elbet-te feryat eder.

(Hücendî)

انگشت بردردن (*engüşt berder zeden*) = (k.) Kapının açılmasına müsaade istemek.

انگشت بردهان نهادن (*engüşt ber dehan nihâden*) = (k.) Hayran olmak, şaşmak § Susturmak.

انگشت بُرک (*engüşt bürek*) = Köstebek.

انگشت بر لب رَدَن (*engüşt ber leb-zeden*) = Dudağa parmak vurmak. (k.) Ağzı aramak, söyletmek. = Engüşt ber leb bürden.

بر لب گل این انگشتی زدم آزاد نیست شقایق

Gülün de ağzını aradık, hür değildir.

(Şifâî)

هزار ساعته نهان بر لب دارم بر درویشان انگشت بر لب نهان پشای

Dudağımın altında bin yıldırım gizlidir, git! git! sakın beni söyletme.

(Peyâmî)

§ Söz söylemeden menetmek.

انگشت بر تمک سُوْدَن (*engüşt ber nemek süden*) = Parmagını tuza sürmek. (k.) Yemin etmek, söz vermek.

انگشت چهارم (*engüştü çeharüm*) = Atsız parmak = Bînâm.

انگشت خائیدن (*engüşt haiden*) = Parmak çiğnemek. (k.) Teessüf etmek, pişman olmak § Şaşmak.

از گداز شمع روشن شد که در بزم وجود روزی روشن دلتان انگشت خود خائیداست صائب

Mumun erimesinden belli oldu ki vücut meclisinde kalbi aydın olanların rızıkı teessüf ve pişmanlıktır.

(Sa'ib)

هر که خواهد که دین ملک انگشت خلای بر خطای بنم گویو انگشت بنای سدی

Bu memlekette her kim bir yanlışaya itiraz ederse nedamet etsin.

(Sa'dî)

هر کس که بیان بند عن بران نکند گوش بسیار بشاید سر انگشت ندامت حافظ

حافظ

Büyüklerin nasihatını can kulağı ile dinlemeyen çok pişman olur.

(Hafız)

انگشت در چشم کردن (*engüşt der çeşm kerdn*) = (k.) İyiliğe karşı utanmıyarak kötülük etmek.

انگشت در سوراخ کُرْدُم کردن (*engüşt der sūrahî kejdüm kerdn*) = Parmagını akrep deliğine sokmak. (k.) Kendini bile bile tehlikeye atmak.

انگشت دُشْنَام (*engüştü düşnâm*) = (k.) Hakaretle karşılaşılacak. (Cami) parmaklamak demişler.

انگشت (*engüşt*) = Parmaga süs için takılan yüzük.

ولی چون نکرد اخترم یاورى گرفتند کردم چه انگشتى سعدى

Fakat taliim yaver olmadığı için etrafımı bir yüzük gibi kuşattılar.

(Sa'dî)

انگشتِ پا (*engüştü pa*) = Ayak yüzüğü. (k.) kıymetsiz ve itibarsız şey.

خط چو از طری بنا گوش تو پیدای شود حلقه زلف بتان انگشت پای شود شاعر

Senin kulak tozun tarafından küçük küçük tüyler belirince

güzellerin zülfünün halkası itibardan düşer. (Şâir)

قد چو خم ی شود انگشت پای گردد قدر و قیمت بچوایت کهن سالانرا صائب

Boy bükülünce itibardan düşer. İhtiyarların kadir ve kıymeti gençliktedir. (Sâib)

انگشت روی دِماغ یابینی گذاشتن (*engüşt rüyidimâğ ya bîni gūzâšten*) = Susturmak. Yemi dilde (dimâğ) burun manasındır. (Nizam).

انگشت زَدَن (*engüşt zeden, engüstek zeden*) = Keyif ve sevinçten iki veya daha ziyade parmakları ses çıkarmak suretiyle birbirlerine vurarak oynamak, raks etmek. Konuşma dilinde (bişken zeden) denir. (Nizâm)

یاران همه انگشت زنان نکرد رزان من دلم مو چانده انگشت گزان انوری

Dostlar asmaların etrafında raks ediyor, ben sana tahassürümden müteessir bir haldeyim. (Enverî)

بر چهید از خواب انگشتك زنان گه غزلگو یان و گه نوحه گزان مولانا

Uykudan oynayarak sıçradı, kâh gazel söylüyor, kâh nevha[] ediyordu.*

Mevlâna

[*] Nevha = Ağıt.

§ Engüşt zeden birşeyi tatmak mânâsına da gelir.

پادشاهی ایام خاد باش و من
اشبه تاسه هر سفله زینهار انگشت
چناب

Zamanın verdiği damak acılığı
yânî ızdırabı hoş gör de her
alçağın kâsesinin Balını tat-
ma.: Ona boyun eğme

(Cenâp)

انگشت زینهار (engüştî zinhâr) =
(k.) Şahâdet parmağıdır ki düş-
mandan aman dilendiği zaman
yukarı kaldırılır.

آب می گردد دل سنگین خدم از مجرم
می تراود آتش از انگشت زینهارم چو شمع
صائب

Düşmanın katı yüreği benim
acizimden erir, benim şahâdet
parmağımdan mum gibi ateş
sızar.

(Saib)

§ Engüştî zinhâr ber dâšten
(k.) aman dilemek.

دشمن که خواست تا نهی انگشت اعتراض
بر داشت از مبادیش انگشت زینهار
سلمان

Düşman itiraz parmağını koy-
mak isterken onun mahâbetin-
den aman dilemeye mecbur oldu.
(Süleyman)

انگشت زینهار (engüştî zinhâr)
= Zâlim padişahların aman ver-
dikleri kimseye halkın musallat
olmaması için verdikleri yüzük.

هر که آب است از ستن باو کسی را کار نیست
مهر خاموشی کم از انگشت زینهار نیست

Söz söylemeyen insanla kimse
meşgul olmaz, sükût mührü
emniyet yüzüğünden farklı de-
gildir.

انگشت بُرگ، انگشت سُرگ،

انگشت ز، انگشت سمن
(engüştî) süttürk, engüştî büzürg, en-
güştî semîn, engüştî ner)
= Baş parmak.

انگشت، انگشت شکر، انگشت شک

شهادت (engüştî şek, engüştî
şükr, engüştî, şehâdet) =
Şahâdet parmağı.

انگشت عروسان، انگشت عروسان

(engüştîdeki arusan engüştî
arûsan) = Hamurdan yapılan
parmak tatlısı. § Parmak üzü-
mü. (Asım). İçersine döğölmüş
fıstık doldurulan ve Türkçe
Gelin parmağı denilen, şe-
kerden yapılma parmak ucu
kadar tatlı.

انگشت عسل بد یوار کشیدن
(Engüştî) asel bed yuvâr keşiden) =
(k.) Fitneyi ayaklandırmak.

انگشت گرفتن (engüşt girîften) =
(k.) Saymak.

انگشت گزیدن (engüşt geziden)
= Engüşt bedendan. (ba.)

انگشت گزیدن دو آمدن از دوتو
انگشت زدن برون شدم از دوتو
مولانا

Müteessir olarak kapından içe-
ri girdim, sevinerek yanından
çıktım.

Mevlânâ

انگشت کشیدن (engüşt keşiden)
Mahv ve iptal etmek, yok farz
etmek. § Parmakla göstermek.

گر زعکس رخ چون مهر تو جویند نشان
عقل دوحال کشد برمه تابان انگشت
شرفشاه

Eğer senin güneşe benzeyen ya-
nağının aksinden nişan arar-
larsa, akıl parlak ayı hemen
yok sayar.

(Şeref Şah)

§ Nasırı bu mânâyâ misal gös-
termişse de ikinci mânâyâ he-
men parlak ayı gösterir demek
daha muvafıktır sanırım.

لی که بدین آتی بود
انگشت کش ولایتی بود
نظامی

Bir hüsn âyeti olan leylâyı bir
vilâyet halkı parmakla göste-
riyordu.

(Nizâmî)

می روم بخود و بانود زحیا می گویم
تاکی از دست دل انگشت کشی خام شدن
نظامی

Kendi kendimden geçmiş bir
vaziyette gidiyor ve utandığım-

dan kendi kendime gönül yü-
zünden ne vakte kadar halk ta-
rafından parmakla gösterilece-
ğim diyorum.

(Nizârî)

انگشت کین (engüştî kihin) =
Serçe parmak.

انگشت میانگی، انگشت مین
(engüştî mihîn engüştî miyâ-
negî) = Orta parmak. انگشت دراز
Engüştî dirâz da derler.

انگشت نما (engüşt nümâ) = (k.)
Halk arasında iyilik yahut fena-
lık ile şöhet bulan kimsedir ki
parmakla gösterilir.

من امروز تو انگشت نمای زن و مرد
من بشیرین سخی تو بنوی مشهور
سعدی

Bugün insanlar arasında iki-
miz de meşhûruz: Ben tatlı
sözlülükle; sen güzelliikle.
(Sa'dî)

§ Bu mânâyâ ifadede (Engüşt
keş) de kullanılır. Engüşt ke-
şiden (ba.).

بر عارض لاله و لک آن سرو روان
آن نیست نشان آبله گشت عیان
دوشهر بنوی شده انگشت نما
زآسیب اشاره بر روغن مانده نشان
کمال اسماعیل

O boylu boslunun lâle renklinin
yanağında görünen çiçek (çiçek
çıkarma eseri) değildir, mem-
lekette güzellikle meşhur oldu.

ğu için yüzünde parmakla gösterilme ezasından nişan kalmıştır.

(Kemal İsmail)

Ş Engüşt nümâ; buden, şüden, geştin, sâhten kelimelerinin müstaklânıyla tereküp eder.

انگشت نِهَادَن (engüşt nihâden) = Engüşt ber harf nihâden = انگشت و نِهَامَن Engüştî düşnam(ba.)

انگشتنه (engüştene) = Terzi yüküşgü.

انگشت نِيل (engüştî nîl) = (k.) Fakirlik. (Nîl çivit demek olmakla Mısırdaki Nîlin içinden çıkan ele işaret vardır ki bir zaman Mısırlılarda böyle bir akide varmış; güya kaht olacağı sene Nîl içinden gök renkli bir el çıkar ve o sene kaht olurmuş. Bu halde alâmeti kahttan nişanei fakrû fâka isiliâre olup gayeti fakırdân kinaye edildi.) (Izzet paşa)

انگشت نِيل كَشِيدَن (engüştî nîl keşîden) = Yoksulluk ve musibete uğramak ve bir şeyi büsbütün bırakmaktan kinayedir.

پیش درویشان بود خلوت مباح
گر نباشد در میان مالت سبیل
یا سرو یا بار ازرق برهن
یا پکش بر خاغان انگشت نِيل
سعدی

Ortada malın sebîl olmazsa dervişler yanında kanın mubah olur. Ya mavi gömlekli ile arkadaş olma ya âilenin yoksulluğuna ve musibete uğramasına katlan. Yahut âileni büsbütün feda et.

(Sa'dî)

انگشتو (engüştü) = Bir nevi ekmek tatlısı = Çengâli.

انگشتوا (engüştüvâ) = Közde pişmiş poğaça, gözleme. Kâfın ötresile piştikten sonra üzerinde parmak nişanesi olan ekmek ki ona pençe keş de derler. (Nâsîrî)

انگشتوانه (engüştüvâne) — Zihgîrden bozma zikîr denilen kemankes yüzüğü.

انگشته (enüşte) — Ekincilerin harman savurdıkları yaba.

درواه اشا بور دهی دیم بس خوب
انگشته اورانه عدد بودونه مره
رودکی

Nişabur yolunda pek güzel bir köy gördüm onun yabasının ne sayısı ne defası belli.

(Radekî)

Engesbe, engespe suretlerinde de yazmışlardır.

انگشته (engişte) — Zengin ve hizmetçileri çok ekinci.

انگشتی (engüşlî) — Bazı esnafın iş işlerken baş parmaklarına geçirdikleri deri kılıf.

انگوله ، انگول ، انگله ، انگل ،

انگيله (engel, engele, engül, engüle, engil, engile) = lik ve düğmeden her biri.

ای کریمی که کند چرخ زخوردید و هلال
چامه جاء تراهر سرعه گوی انگل
کمال

Ey Kerim! Felek senin resmî elbisen için her ay başı güneş ve hilâlden düğme ilik yapar.

(Kemâl)

من دریده جیب وار درگردن آن سیهائی
دستها افکنده درهم شجره گوی وانگله
محمود سعدی

Benim yakam yırtılmış yâni ben zîgade iştiyakımdan yakamı yırtmışım; halbuki o (rakîp) o gümüş tenlinin boynuna düğme ilik gibi sarılmış.

(Mes'ud Sa'dî)

خوردید چیت انگله بر کلاه اوست
اشرفی

Güneş nedir! Onun tacı üzerinde bir düğme.

(Eşref)

هر آن انگيله زرين که چرخ از اختران سازد
لباس عراودا بر گریبان زمان زبید
البرادین

Onun ömrü elbisesi için feleğin yıldızlardan yaptığı her altın düğme zamanın yakasına yakışır.

(Esînuddin)

Ş Sohbeti sevimsiz. Ağır ruhlu insan. Türkçe mânî, makamında engel tâbiri bundan alınmıştır.

ای حجر گران انگله وقت سفر است
وی صبر خویشت شده وقت ظفر آمد
شرفی

Ey ağır ruhlu ayrılık! artık bırak git. Ey bozgunluğa uğramış olan sabır! zafer zamanı geldi.

(Şeref)

انگيلون (engelyun) = İncil.

اوبیان می کرد با ایشان برار
سرا انگيلون وز تار و تار
مولانا

O, onlara gizlice incil, zunnâr ve namazın sırrını izah ediyordu.

Mevlânâ

Ş Meşhur nakkaş (Mânî) nin nakış defteri ki Maniye inananlar bunu mucizesi sayarlar. Mânî (ba.).

زنگنه های عجیب وز شکلهای غریب
محفینه های فک شد چو صفت انگيلون
وطواط

Şaşıllacak nakışlar ve garip şekillerden feleğin sahifeleri Mânînin nakış defterinin sahifelerine döndü.

(Vafoât)

Ş Yedi renkli ipek kumaş.

شمر وامن که بدج تو نکال سخت
رشاد ارتقاء شد و نگره انگيلون
سید ذوالفقار

Ey Husrev! seni methim sebebiyle benim sözümün nakış er-

tengi ve Engelyanın tezgâhını
kısılandırdı.

(Seyyid Zülkâr)

انگوان (engüvan) = Egüdan (ba.)

انگور (engür) = Üzüm.

شراب کهنه ماشیره گشت از و رنگون بغی
اگر زنهسان بناید هفته انگوری کردد
طالب

Bizim ters taliimizden eski şa-
rabımız sıraya döndü, eğer bir
hafta böyle kalırsa üzüm olur.
(Talib)

İranda yetişen üzümlerin başlı-
ca kısımları şunlardır: Askerî,
Halîlî, rişi bâbâ, sahibî, yakûtî,
lerküş, siyah, mişkalî. (Nizâm)

انگو اسحق ودف خوشه انگور مینالی
که بر نظم تو افشاند فلک عدد ربارا
اسحاق

İshak! Mişkalî denilen üzümün
salkımını öğ ki felek senin naz-
mına ülker dizisi saçsın.

(Büşhak)

Üzüm = انگوراز انگورزنگه گورد
üzüme bakarak kararır.

مکن باید آموز هرگز درنگ
که انگور گوردز انگور ونگ
اطالی

Fenalık öğretenle hiç bir vakit
birlikte bulunma çünkü üzüm
üzüme bakarak kararır.

(Nizâmî)

Ş Âlû çü beâlû nigered reng be-
râred. (ba.)

انگورک (engürek) = Göz bebeği

انگورک چشم ماست خالت گزونی
مولانا

Senin benin sanki gözümüzün
bebeğidir.

(Mevlânâ)

Ş Bir nevi örümcek.

انگورده (engüje) = Engüje (ba.)

انگوله، انگول (engül, engüle) =
Engül, engüle (ba.)

انگيختن (engîhten) = Birşeyi bir
şeyden ayırmak ve gürtlütülü,
yahut karışık bir hal vücade ge-
tirmek manalarına, koparmak.
Karıştırmak, depretmek.

چو باغبان فلک دید قامت خوبت
بدست رشک برانگیخت سروها از باغ
ابوالمعالی

Felek bağçıvânı senin güzel bo-
yunu görünce kıskançlık eliyle
servileri bağdan söktü, kopardı.

(Ebülmanî)

رضای دوست بدست آن ودیگران بگذارد
دوار فتنه چه غم باشد از برانگیختن
سعدی

Dostun rızasını ele geçir de
başkalarını bırak, bin fitne ko-
parırlarsa ne beis var.

(Sa'dî)

Ş Uzaklaştırmak.

تولای مردان این پا - بوم
برانگیختم خاطر از شام وروم
سعدی

Bu temiz memleketin insanla-
rına muhabbet şam ve rum dî-
yarından fikir mi uzaklaştırdı.

(Sa'dî)

YANLIŞ DOĞRU CETVELİ

Sayfa	Madde	Yanlış	Doğru
1	آمدن	آمدن	آمدن: آمدن
9	آب خفته	kılıç	kıymadaki kılıç
12	آب دردهان	ترا	ترا
12	آب دره	آب دره	آب دره
16	آب درگاه	(k.)	(k.) hilekâr
17	آبشار	senai	senai
18	آب شدن	erimek § utanmak § parlaklık	erimek § utanmak § parlaklık
18	آب شدن	şeref ve itibarın gitmesi.	şeref ve itibar kalmamak.
18	آب شدن	servisi utandı	servisinin itibarı kalmadı
19	آب	sivillee	sivillee §
19	آب	senai	senai
19	آب	abkârın	abikârın
22	آب مرغان	abr murgan	abı murgan
26	آتش بازه	durup dinlenmeyen § parlak,	durup dinlenmeyen § parlak,
30	آتشگاه	berrak	berrak
30	آتش لباس	tapındıkları	ateşe tapındıkları
30	آتشین ازدها	ateş libas	ateş libas (k.)
31	آجیده	ateşin ejdeha	ateşin ejdeha (k.)
31	آجیش	iple	bükülmüş iple
32	آجیل	üşüme	üşüme (ko.) (Nizam)
32	آختن	badem içi, fıstık, fındık	badem içi, fıstık, fındık
33	آخردست	§ uzatmak	§ uzatmak
33	آخوردست	آخر دست	آخر دست
33	آخورد	فشانند	فشانند
34	آخوند	ahund	ahund
34	آخوند	اربعة	اربعة
38	آخوند	ayinin	ayinin
47	آزوم	دوکسی	دوکسی
56	آسان وودسان	organ	organ: Birbirine uymayan şeyler
60	آشکوب	آشکوبین dur	آشکوب: Birbirine uymayan şeyler
60	آشنا	آشنا کرد	آشنا کرد
61	آشنا	aldanmak	aldanmak
61	آشنا	gönül bağlamak	gönül bağlamak
61	آشنا	aşık olmak	aşık olmak

اهدایی
دکتر حمید نعلانی